

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ANABİLİM DALI

FELSEFE TARİHİ ANABİLİM DALI

**PAUL FEYERABEND FELSEFESİ'NDE BİLİM-DEVLET-ÖZGÜRLÜK
İLİŞKİSİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Gül TEMİZ

ORCID: (0000-0002-6457-9942)

Danışman: Prof. Dr. Muhsin YILMAZ

BURSA – 2023

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ANABİLİM DALI

FELSEFE TARİHİ ANABİLİM DALI

**PAUL FEYERABEND FELSEFESİ'NDE BİLİM-DEVLET-ÖZGÜRLÜK
İLİŞKİSİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Gül TEMİZ

ORCID: (0000-0002-6457-9942)

BURSA – 2023

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe Anabilim / Ana sanat Dalı, Felsefe Tarihi Bilim Dalı'nda 702043001 numaralı GÜL TEMİZ'in hazırladığı“ PAUL FEYERABEND FELSEFESİ'NDE BİLİM-DEVLET-ÖZGÜRLÜK İLİŞKİSİ ” başlıklı Yüksek Lisans Tezi ilgili savunma sınavı,/...../20.... günü - saatleri arasında yapılmıştır. Alınan cevaplar sonunda adayın (başarılı / başarısız) olduğuna
..... (oybirliği / oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye

(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

..../..../ 2023

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 14/07/2023

Tez Başlığı / Konusu: *Paul Feyerabend Felsefesinde Bilim-Devlet-Özgürlük İlişkisi*

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 103 sayfalık kısmına ilişkin, 13/07/2023 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 19'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

14.07.2023

Adı Soyadı:	Gül TEMİZ
Öğrenci No:	702043001
Anabilim Dalı:	FELSEFE
Programı:	FELSEFE
Statüsü:	☒ Y.Lisans ☐ Doktora

Danışman
Prof. Dr. Muhsin YILMAZ

Yemin Metni

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "PAUL FEYERABEND FELSEFESİ'NDE BİLİM-DEVLET-ÖZGÜRLÜK İLİŞKİSİ" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

14.07.2023

Adı Soyadı: Gül TEMİZ

Öğrenci No: 702043001

Anabilim Dalı: Felsefe

Programı: Felsefe Tarihi

Tezin Türü: Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar adı soyadı: Gül TEMİZ

Üniversite: Bursa Uludağ Üniversitesi

Enstitü: Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim dalı: FELSEFE

Bilim dalı: FELSEFE TARİHİ

Tezin niteliği: Yüksek Lisans

Mezuniyet tarihi: .../.../20....

Tez danışmanı: Prof. Dr. Muhsin YILMAZ

PAUL FEYERABEND FELSEFESİ'NDE BİLİM -DEVLET-ÖZGÜRLÜK İLİŞKİSİ

ÖZET

Bu tez çalışmasının amacı Feyerabend'in, Anarşist Bilgi Kuramı adı altında bilime ve bilimsel metotlara yönelik eleştirilerin tartışılmasıdır. Feyerabend'a göre bilim, diğer alanlar üzerinde başat konumdaymış gibi algılanmaktadır ve bu da bilim dışı geleneklerin kendilerini ortaya koyabilmelerinin önünde duran bir engeldir. Aynı zamanda devlet tarafından desteklenen bilim, bir zamanlar Kilise ile mücadelede önemli görevler üstlenmişken; ilerleyen süreçte adeta kilise işlevi kazanmıştır. Bilimin bu konumu Feyerabend'a göre bilimi bir ideoloji haline getirmekte ve bilimsel metodun yegane metot olduğu görüşü yaygınlaşmaya başlamaktadır. Bu durumun değişmesi ve diğer geleneklere yaşam hakkı tanınması için Feyerabend devlet ve bilimin birbirinden ayrılması gerektiği konusunda ısrar eder. Çünkü bilim, iktidar ilişkilerinin bir parçası olduğunda esas görevi olan insanlığa hizmet etmekten uzak düşmesinin yanında, bireylerin özgür seçimler yapabilmelerinin de önünde duran bir engel oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bilim, Metot, Devlet, İktidar, İdeoloji, Gelenek, Özgürlük

Author name and surname : Gül TEMİZ

University: Bursa Uludag University

Institute: Institute of Social Sciences

Department: PHILOSOPHY

Science: HISTORY OF PHILOSOPHY

Nature of the thesis: M.Sc.

Graduation date .../.../20....

Thesis advisor: Prof. Dr. Muhsin YILMAZ

ABSTRACT

THE RELATIONSHIP OF SCIENCE-STATE-FREE IN PAUL FEYERABEND'S PHILOSOPHY

The aim of this thesis is to discuss Feyerabend's criticisms of science and scientific methods under the name of Anarchist Theory of Knowledge. According to Feyerabend, science is perceived as having a dominant position over other fields, and this is an obstacle for non-scientific traditions to reveal themselves. At the same time, state - supported science , once played an important role in the fight against the Church ; In the following process, it almost gained the function of a church. According to Feyerabend, this position of science makes science an ideology and the view that the scientific method is the only method is becoming widespread. Feyerabend insists that the state and science must be separated from each other in order for this situation to change and other traditions to be allowed to live. Because when science is a part of power relations, it not only stays away from serving humanity, which is its main duty, but also creates an obstacle in front of individuals to make free choices.

Keywords: Science, Method, State, Power, Ideology, Tradition, Freedom

TEŞEKKÜR

Delphoi'deki Apollon Tapınağı'nın giriş kapısında “KENDİNİ BİL” şeklinde bir yazı bulunur. Peki nedir kendini bilmek? Düşünceler dünyasında yapılan uzun bir yolculuk sonrası kişinin kendine ulaşması mı yoksa algı nesnelerinin çokluğu nedeniyle kendine yabancılaşan kişinin benliğini yeniden keşfi mi? Bana kalırsa burada esas olan kişinin kendini nasıl gördüğüyle paralel olarak, idealitesi ve realitesi arasında uyumu sağlamak olmalı. Pek çoğumuz düşünceler dünyasının sınırsızlığında aslında olmadığımız ve/veya olamadığımız karakterlere bürünürüz ancak gerçek dünyada sınırlar arasına sıkışıp kalırız. Ben de bu kişilerden biriydim Felsefe ile tanışana kadar. Felsefe bana düşüncelerimle inşa ettiğim dünyayı, pratikte de inşa edebileceğimi gösterdi. “Bilgi güçtür” der Bacon; filozofa kesinlikle katılıyorum: Neyi bilip neyi bilmediğinin farkına varmak kişiye yürüyeceği yolda en doğru rehberliği yapıyor bence.

Bu vesileyle lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca tüm bilgi ve birikimleriyle yolumu aydınlatmaya çalışan Bursa Uludağ Üniversitesi Felsefe Bölümü hocalarıma teşekkür ederim. Tez çalışmam boyunca her konuda bana destek olan, değerli bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan, yol gösterici ve anlayışlı üslubuyla hem sürecin hem de felsefe yolculuğumun doğru adımlarla ilerlemesine yardımcı olan değerli hocam Prof. Dr. Muhsin YILMAZ 'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Aynı zamanda yükseköğrenim hayatım boyunca her an yanımda olan, bana her koşulda inanan ,güvenen eşim ve oğluma da ayrıca teşekkür ediyorum.

Gül TEMİZ

BURSA, 2023

İÇİNDEKİLER

ONAY.....	i
ETİK BEYAN.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
TEŞEKKÜR.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

FEYERABEND ÖNCESİ BİLİM ANLAYIŞLARI

1.1. Viyana Çevresi.....	3
1.2.Karl Raimund Popper.....	12
1.3.Imre Lakatos.....	17
1.4.Thomas Kuhn.....	26
1.5.Feyerabend'ın Kendinden Önceki Bilim Anlayışlarına Yönelik Eleştirileri.....	33

İKİNCİ BÖLÜM

FEYERABEND FELSEFESİNİN TEMEL DİNAMİKLERİ

2.1.Kuramsal Çoğulculuk İlkesi.....	37
2.2.Karşı-Tümevarım İlkesi.....	40
2.3.Ne Olsa Uyar İlkesi.....	41
2.4.Kıyaslanamazlık/Ortakölçümsüzlük İlkesi.....	44
2.5.Tutarlılık İlkesi.....	48

2.6.Rölativizm.....	49
2.7.Rasyonalizm.....	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FEYERABEND'IN BİLİME YÖNELİK ELEŞTİRİLERİ

3.1.Bilim Nedir?.....	57
3.2.Bilimi Bu kadar Yüce Yapan Nedir?.....	60
3.3.Bilimi Nasıl Kullanmamız Gerektiğine Kim Karar Verecek?.....	64
3.4.Bilimde Fayda Zarar İlişkileri.....	71

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİLİM-DEVLET-TOPLUM VE POLİTİKA İLİŞKİLERİ

4.1.Bilim ve Toplum.....	76
4.2.Bilim ve Devlet.....	77
4.3.Bilim-Eğitim-Özgürlük İlişkisi.....	80
4.4.Demokratik Bakış Açısından Bilim.....	83

SONUÇ.....	87
------------	----

KAYNAKÇA.....	89
---------------	----

PAUL FEYERABEND FELSEFESİ'NDE BİLİM-DEVLET-ÖZGÜRLÜK İLİŞKİSİ

GİRİŞ

Aristoteles insanın doğası gereği bilmek istediğini ifade eder. Bilme arzusu içerisinde olan insan bu arzunun yönlendirmesiyle pek çok farklı bilgi türü meydana getirmiştir. Bu bilgiler kaynağına, konularına, faydalanma amaçlarına göre; gündelik, teknik, bilimsel, sanat bilgisi ve felsefi bilgi gibi türlere ayrılmıştır. Bunlar arasından bilimsel bilgi, geçmişten bugüne değin olumlu veya olumsuz olarak insan yaşamı üzerinde oldukça etkili olmuştur. Anlaşılacağı üzere bilimsel bilgi diğer bilgi türlerinden yalnızca biridir. Ancak zamanla diğer bilgi türlerinin ikinci plana atılmasına neden olarak adeta yegane bilgi kaynağıymış gibi bir imaj oluşturmuştur.

Bu bağlamda tezime temel oluşturan Feyerabend'in görüşleri ışığında, bilimin diğer bilgi edinme türleri ve insan yaşamı üzerinde başat konumdaymışçasına algılanmasının nedenleri ortaya konulmaya çalışılacak ve diğer bilgi edinme geleneklerinin bilimin gördüğü işleve benzer bir işlevinin olup olamayacağı konusu üzerinde durulacaktır. Feyerabend'a göre Ortaçağ dönemindeki kilise baskısına bir tepki olarak ortaya çıkan bilim, zaman geçtikçe kilisenin yerini alarak adeta bir bilim dini konumuna gelmiştir. Filozofa göre bu durumun nedeni, devletin bilimle yakın ilişkiler kurması ve ona imtiyaz sağlayarak, diğer geleneklerin göz ardı edilmesine sebebiyet vermesidir. Feyerabend bilime yönelik eleştirilerini bu ana problem çerçevesinde ele almıştır. Buradan hareketle tezimde ortaya koymak istediğim temel konu bilim-devlet ilişkisinin nasıl olduğu ve/veya nasıl olması gerektiği konusudur. Feyerabend'in eserlerinden yola çıkarak bu konu açılacak ve konunun insan özgürlüğüne olan etkisi tartışılacaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde Feyerabend öncesindeki bilime yönelik kavrayışların neler olduğu ve Feyerabend dönemindeki bilim felsefecilerinin bilim hakkındaki tasarıları ele

alınarak, hem tarihsel hem de kavramsal bir arka plan çizilecektir. Çalışmanın seyrinin bu şekilde belirlenmesinin gerekçesi Feyerabend'in yönelttiği eleştirileri daha anlaşılır kılmaktır. Feyerabend, bilim felsefesi içinde yer almasına karşın bilimi ve bilim felsefecilerini şiddetle eleştiren bir filozoftur. Onun kendi bilim tasavvuruna göre, bilim insan içindir ve bilimsel etkinlik söz konusu olduğunda insan göz ardı edilmemelidir. Çünkü Feyerabend'a göre kendi çağdaşı olan Viyana Çevresi düşünürleri, bilime ilişkin belli tasarılar ortaya koyarken insanı yok saymışlardır. Bu doğrultuda ilkin Viyana Çevresi düşünürlerinin bilim anlayışları hakkında temel bir çerçeve çizilecek olup, ardından sırasıyla Karl Popper, Imre Lakatos ve Thomas Kuhn'un bilim felsefesine yönelik görüşleri ele alınacaktır. Hemen ardından Feyerabend'in adı geçen filozofları hangi yönlerden eleştirdiği konusu tartışılacaktır. İkinci bölümde "Anarşist Bilgi Kuramı" olarak bilinen, Feyerabend'in genel bilim anlayışının bir açılımı yapılacaktır. Yine bu bölümde: Kuramsal Çoğulculuk İlkesi, Tümevarım İlkesi, Kıyaslanamazlık İlkesi, Ne Olsa Uyar İlkesi, Tutarlılık Eleştirisi başlıkları detaylandırılacaktır.

Üçüncü bölümde Feyerabend'in bilime yönelik eleştirileri, "Bilim nedir?", "Bilimi bu kadar yüce yapan nedir?", "Bilimlerden ne ölçüde faydalanmamız gerektiğine kim karar verecek?" soruları ışığında ele alınacaktır. Dördüncü bölümde "Bilim-Devlet-Toplum" ilişkileri ele alınacak ve "Demokratik bilim anlayışı"nın nasıl olduğu ve olması gerektiği konusunun tartışılmasıyla çalışma sonlandırılacaktır.

Feyerabend'e göre bilim ile devlet birlikte çalışır. Bilimsel düşüncelerin hayata geçirilmesi için yüksek miktarlarda harcamalar yapılması gerekir ve bilim literatürüne fayda sağlamaktan öte engelleyici içeriklere sahip bilim teorileri dahi, büyük oranda devlet tarafından finanse edilir. Devlet okullarında bilimsel derslerin tamamına yakını zorunlu olarak okutulmakta ve okullarda eğitim gören çocukların aileleri, onların dini eğitim almasına veya almamasına karar verebilirken; bilim söz konusu olduğunda böyle bir seçim hakları bulunmamaktadır. Çünkü dini eğitim dışındaki tüm kararlar bilim insanlarının ve bilimsel metoda göre eylemde bulunan otoritelerin yargısına teslim edilmiştir(1989:60).

BİRİNCİ BÖLÜM

FEYERABEND ÖNCESİ BİLİM ANLAYIŞLARI

1.1. Viyana Çevresi

Yirminci yüzyılın belki de en etkili felsefe hareketi olan Viyana Çevresi: Kurucu Moritz Schlick ve Philipp Frank, Rudolf Carnap, Hans Han, Otto Neurath, Victor Kraft, Kurt Gödel gibi her biri farklı disiplinlerden gelen düşünür/bilim insanlarının Avusturya-Viyana’da 1922’den itibaren,bilim ve felsefe konuları üzerinde yaptıkları toplantılardan ismini almıştır. Daha sonra bu isim “Mantıkçı Pozitivizm” ,”Mantıkçı Empirizm”, ”Mantıksal Atomizm“ ve “Yeni Pozitivizm”gibi ifade biçimleriyle anılır olmuştur(Ural,2012:65). Çevrenin aktif katılımcılarından biri olan Philipp Frank yaptıkları toplantılarla ilgili olarak kendisinin fizik doktorasını yeni bitirmiş biri olmasına rağmen bilim felsefesine daha fazla ilgi duyduğunu ifade eder. Yine Frank, her Perşembe akşamı Viyana kahvehanelerinden birinde toplanıp gece yarısına kadar, zaman zaman da sabaha kadar oturup bilim ve felsefe üzerine söyleşiler yaptıklarını, bu söyleşilerin konusunun eninde sonunda hep aynı temel probleme yani felsefedeki kapalı anlatım biçiminin oluşturduğu anlam karmaşasına vardığını belirtir(1985:59).

Çoğunluğunu fizik ve matematikçilerin oluşturduğu bu çevrenin amacı, anlamlılık ve bilimsellik için bir ölçüt geliştirmek, böylece de yüzyıllardır “insan zihninin önünde bir engel olarak duran“ metafiziğin tortularını ayıklayarak bilim ve felsefeyi yeniden tanımlamaktır. Bu amaçla 1929’da yayınlanan manifestoya “’Bilimsel Dünya Anlayışı: Viyana Çevresi” adının verilmesinin nedeninin, üyelerin bilimsel tavırlarını açıkça ortaya koymak olduğu söylenebilir. Şöyle ki Almanca “’dünya görüşü” anlamına gelen (Weltanschauung) yerine yine Almanca “’dünya anlayışı” anlamına gelen (Weltauffassung) sözcük öbeğinin seçilmesi metafizik çağrışımlara karşıt bir görüş benimsediklerinin emaresi olarak değerlendirilebilir. Manifesto yazarları, başlangıçta heterojen bir yapıya sahip olan Çevre üyelerinin zamanla tek bir anlayış etrafında: “*Söylenilen her şey,açıkça söylenebilir*”(Wittgenstein), toplandıklarını belirtirler. Johansson çevrenin amacının insanlığın edinebileceği tüm bilgileri; fizik ,psikoloji, doğa bilimleri, edebiyat, felsefe ve diğer bilimleri birbirinden tamamıyla farklı branşlara ayırmadan, tümünü bir çatı altında toplayan bir bilimin yaratılması olduğunu ifade eder.

Çevreyi amaçlarına ulaştıracak olanın ise Peano, Frege, Whitehead ve Russell'in daha önce ortaya koydukları mantıksal analiz metodu olduğunu da ekler(1982:13).

Çevre düşünürleri öncelikle anlamlı olanla olmayanın ayrımını yapmak, ardından bilimle felsefenin konumlarını yeniden belirlemek gerektiğini düşünmekteydiler. Felsefenin görevi dünyayı tasvir etmek olmamalıydı; zira bunu zaten yapıyorlardı. Bu durumda felsefenin yalnızca, bilimlerin kullandığı kavram ve ispatlama yöntemlerini açıklığa kavuşturmakla ilgilenmesi gerekirdi. Viyana Çevresi düşünülerine göre felsefe, bilimsel bir karaktere sahip olmalı, yani deney bilimlerinde olduğu gibi felsefede de açıklık, mantıksal tutarlılık, kanıtlanabilirlik bulunmalı; kanıtlanamayan, düşünsel ve dogmatik unsurlara yer verilmemeliydi. Bu sayede bilimde olduğu gibi felsefeye de deneysel bir karakter kazandırmak mümkün görünmekteydi. Çevre düşünürlerine göre bu durum gerçekleştiğinde varsayımları denetlemek, hatta kanıtlamak da olanaklı hale gelmiş olacaktı (Ural, 2012:66). Bu yolla felsefenin muğlak, kapalı anlatım biçimlerinin yarattığı anlam karmaşasının da ortadan kalkacağı öngörülmekteydi.

Çevre düşünürlerini etkileyen iki isim Ernst Mach ve Ludwig Wittgenstein'dır. Mach, bilginin kaynağının duyular olduğunu ileri sürmüş ve var olan her şeyin duyulardan meydana geldiğini ifade etmiştir. Yani Mach'a göre duyumlara dayanmayan hiçbir bilgi doğru bilgi olarak kabul edilmemiştir. Katı bir duyumcu olan Mach, bilimsel bilgiye sağlam bir altyapı oluşturmak adına metafizik düşüncenin karşısında yer almıştır (Hızır, 2007:123-124). Ona göre metafizik , anlamlı önermelere dönüşmemektedir. Herhangi bir önermenin anlamlılığı "uygunluk-doğruluk ilkesi" ile açıklanmalıdır. Yani buradan hareketle, tüm anlamlı önermelerin doğrudan doğruya gözlem verileriyle bağlantılı önermeler olması gerektiği sonucu çıkarılabilir (Demir, 2000:36). Mach, Bilimsel bilginin merkezine olguları yerleştirerek bilimsel araştırma sürecinde tümevarım yöntemini kullanmasıyla ve metafizik düşüncenin karşısında yer almasıyla Viyana Çevresi olarak adlandırılan neo-pozitivist felsefe hareketinin yönünü tayin etmiştir.

Öte yandan Çevre toplantılarına doğrudan katılım sağlamasa da Tractatus-Logico Philosophicus adlı eseriyle çevre üzerinde etkili olan diğer isim Ludwig Wittgenstein'dır (Eren, 2006:70). Haller'e göre ise Çevrenin felsefi anlayışı Wittgenstein'ın adı geçen eserinin genişletilmiş yorumlarının bir sürümüdür(2012:316). Wittgenstein'e göre "Felsefe konularında yazılmış çoğunluk tümceler ve sorular yanlış değil, saçmadır. Bu

yüzden de bu türden yazılan soruları hiçbir şekilde yanıtlamayız; ancak bu soruların saçmalıklarını saptayabiliriz. Filozofların çoğunlukla soruları ve tümceleri, dil mantığımızı anlamamamıza dayanır (Bunlar, İyi'nin Güzel'den daha özdeş olup olmadığı türünden sorulardır.) Ve şuna da şaşmamalı ki, en derin sorunlar aslında hiç de sorun değildir'' (2013:47).

Manifestoda yer alan ifadelerle göre Çevre' nin amacı her şeyi tek bir bilim altında toplamak ve çok farklı bilimsel alandan araştırmacıların uygulamalarını uyum içinde bir araya getirmek üzere çaba sarf etmektir. Bu doğrultuda duruluk ve açıklık amaçlanmakta ve bilinmeyen karanlıklar ile gizemli derinlikler reddedilmektedir. Çünkü onlara göre bilimde ''derinlik'' diye bir şey yoktur; yalnızca ''yüze'' vardır. Deneyimlenen her şey karmaşık ve her zaman açık olmayan ancak ekseriyetle ayrıntılarda kavranabilen bir ağ meydana getirir. Her şey insan için ulaşılabilir ve 'insan her şeyin ölçüsüdür' (Neurath, 2009:36).

Çevre düşünürleri açısından nesnelerin özüne ilişkin problemlerin anlamlı olması söz konusu değildir. Onlara göre bu türden argümanlar doğru olmayan, anlamsız,temsili düşüncelerdir (Matisse, 2012:372). Yani onlar da eski pozitivist düşünürlerle bu konuda hemfikirdirler. Öyle ki pozitivistin kurucusu Fransız düşünür Auguste Comte, bilimsel araştırma sürecinde doğru bilginin edinilmesi sürecinde, şeylerin özüne inilmesi yolundaki fikirlere sıcak bakmamıştır. Ona göre bilimsel araştırma sürecinde olguların sadece dış görünüşleri üzerine çalışılmalıdır. Çünkü olguların/nesnelerin ötesine inmek tarzındaki bir düşünce, insan bilincinin ötesinde bir duruma gönderme yapmaktadır.Şu durumda metafizikten arındırılmış bir felsefe yapma isteği taşıyan Çevre üyeleri için metafizik, anlamsız önermelerden başka bir şey değildir demek yanlış olmayacaktır. Metafiziğe yer verilmeyecekse ,metafizik ifadeler ve metafizik olmayan ifadelerin ayırımına gidilmelidir ve bu ayrımı yapmayı sağlayacak olan ölçüt de doğrulanabilirliktir;zira metafiziğin önermeleri doğrulanamazlar (Ural,2012:68). Şu durumda bir önerme anlamlı değilse, o önermenin doğruluğundan ya da yanlışlığından söz edilemez. Anlamlı bir önermenin olgusal alanda bir karşılığı olabileceğinden ötürü doğrudur ya da yanlıştır denebilir. Bu bağlamda Çevre filozoflarından Carnap, gerçek bilginin elde edilmesi konusunda deneysel araştırmaya dayanmayan ya da deneysel araştırmanın ötesinde olan hiçbir şeyin düşünülemez, ifade edilemez, sorgulanamaz

olduğunu savunmuştur (2012:44). Viyana Çevresi' nin bilim konusundaki görüşlerini daha iyi anlayabilmek için "Olguculuk", "Anlamlılık", "Doğrulanabilirlik", "Mantıksal Dil Çözümlemesi" ve "Bilimsel Açıklama" gibi ilkelerine daha ayrıntılı bakmak gerekmektedir.

Olguculuk ilkesi Viyana Çevresi düşünürlerinin önem verdikleri konuların başında gelmektedir. Bu ilkeyi daha iyi anlayabilmek için öncelikle "olgu"nın ne anlama geldiğini bilmek gerekmektedir. Olgu, dilden ve düşünceden bağımsız şekilde ortaya çıkan bir oluşum olarak önerme veya cümleye dış dünyada karşılık gelen şeydir. Ülken'e göre olgu, deneyim dünyamızda duyularla algılanan, olması gereken değil olan, gözlemlenmekte olan, dış dünyada gerçekliği olan ve olup bitmekte olan şeylerdir (Ülken, 1968:155). Wittgenstein Tractatus' ta olguculuğa yönelik şu ifadeleri kullanmıştır:

"Dünya, olduğu gibi olan her şeydir."

"Dünya olguların toplamıdır, şeylerin değil." ,

"Dünya olgular yoluyla belirlenir. Bu bütün olgulardır."

"Dünya olgulara ayrılır." (Wittgenstein, 2013:13).

Wittgenstein'ın görüşlerinden etkilenen Çevre düşünürleri bu doğrultuda iki tür bilgi kategorisi üzerinde durmuşlardır: "Bilimsel Bilgi" ve "Bilimsel Olmayan Bilgi". Bilimsel olmayan bilginin herhangi bir anlamı ve değeri olmadığından ötürü çevre düşünürleri, bilimsel bilgiyi bilimsel olmayan bilgiden nasıl ayırt edebilecekleri konusu üzerine yoğunlaşmışlardır. Bu uğraş neticesinde çevre düşünürleri tüm dikkatlerini olgusal alana yönelttiklerinden, olgusal alan dışındaki her şeyi yok saymak durumunda kalmışlardır. Böylelikle Çevre filozofları, bilgi dünyasını tamamıyla olgu dünyası ile sınırlamışlardır (Demir, 1992:31). Viyana Çevresi' nin olguculuğa yönelik bakış açısını Hans Reichenbach, *Bilimsel Felsefenin Doğuşu* adlı eserinde şu ifadelerle belirtmiştir: *"Tüm açıklamalar olgularla başlamak zorundadır. Bilim daha iyi bir açıklama için sadece olguyu mantıksal bir ilişkiye sokmaya çalışır"* (2019:231).

Netice itibarıyla on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Mach'ın görüşleri ve Wittgenstein'ın dolaylı etkisiyle başlayan yeni pozitivizm anlayışı güçlü bir zemin

kazanmıştır;Schlick önderliğindeki Viyana Çevresi'yle birlikte de zirveye ulaşmıştır denebilir. Ancak Çevre'nin bakış açısı zamanla eleştirilerin hedefi haline gelmiştir.Örneğin Popper, insanın acılarını, isteklerini ve düşüncelerini dikkate almanın kendisini olguculuktan ayrı bir yerde konumlandırmasına sebep olduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde Popper'ın öğrencisi olan Feyerabend da gençlik yıllarında katı bir olgucu iken sonraları bu anlayıştan uzaklaşmıştır.

Anlamlılık ilkesi Çevre düşünürleri tarafından,bilimsel olan bilgi ile bilimsel olmayan bilginin ortaya konulması noktasında önemli bir yere sahiptir.Çünkü, bilimsellik kriteri belirlenirken anlamlı önermeler ve anlamsız olan önermeler şeklinde bir sınıflandırma yoluna gitmişlerdir. Anlamlı önermeler olguları ele almaları bakımından sentetik yapıdadırlar. Sentetik önermeler, insani gözlemlerin sonucu olarak, deneye/deneyime tabi tutulabildikleri için ,sınanabilir ve doğrulanabilir niteliktedir.Bu doğrultuda dile getirilen her şeyin olgusal bir karşılığı olmalıdır,hem anlamlılık ölçütünü karşılarsın hem de doğrulanıp yanlışlanabilsin. Quine ,bir kelimenin anlamı gösterilebilir nitelikte olmalıdır ki parmakla işaret ettiğimizde ona yönelik çıkarım yapılabilsin(Quine,2012:263) der.Yani önermenin doğrulama kriteri önermenin gözlemlenip gözlemlenememesiyle ilgilidir. Dolayısıyla dile getirilen herhangi bir önermenin doğru ya da yanlış değer alabilmesi için önermenin olgusal dünyada bir karşılığının olması bir şeylere karşılık gelmesi gerekli ön koşuldur.

Viyana Çevresi açısından bir önermenin anlamlılığı, olgulara ilişkin olarak deneysel faaliyetler neticesinde doğru ya da yanlış değerler alan sentetik bir önerme veya mantıksal-matematiksel ilişkiler sonucu elde edilen analitik bir önerme olmasına bağlıdır.Bu kriterleri sağlamayan önerme veya yargılar anlamsız (sahte) önerme olarak adlandırılır (Demir,1992:37-38). Carnap, anlamsız kavramlara örnek olarak ilk neden, Tanrı, idea, töz. gibi kavramları göstermektedir. Sahte önerme örneği olarak da ‘‘Su evrenin ana ilkesidir’’ gibi felsefede ve metafizikte var olan yargıları göstermiştir. Ona göre sahte önermeler doğrulanması mümkün olmayan sahte sözcükler içerdiğinden, olgusal içeriğinin doğrulanamayacağını ve anlamının belirsiz kalacağını dile getirmiştir (2019:73-75).

Çevre filozoflarından Reichenbach, Tanrı kavramı ile bağlantılı olan yaratma kavramının yalnızca ilkel düşünceler için mümkün olan sahte/sözde önermeler olduğunu savunarak

şunları ifade etmiştir: “Nasıl ki, insanlar ev, bahçe, alet gibi şeyler yapar, Tanrı da dünyayı yapmıştır. Böylece dünyanın kökenine ilişkin çok temel bir sorunun, günlük yaşantılarımızdan gelen benzerlik aracılığı ile yanıtlandığını görmekteyiz(...)Yaratma öyküsü bu noktada sözde açıklamadır. Bununla birlikte bu sözde açıklamada duygusal bir gücün saklı olduğu da yadsınamaz” (2019:40). Buradan hareketle diyebiliriz ki Çevre düşünürleri açısından metafizik önermeler tamamıyla anlamsızdır çünkü olguda karşılıkları yoktur.

Doğrulanabilirlik ilkesi ilk olarak Friedrich Waismann tarafından ileri sürülmüştür. Daha sonra Schlick, Carnap, Neurath, Reichenbach, Hemper, Ayer gibi neo-pozitivist düşünürler tarafından farklı şekillerde geliştirilmiştir. Waismann’ın öne sürdüğü doğrulanabilirlik ilkesi, sentetik önermelerin anlamlılığını, ilgili önermelerin doğrulanabilir olup olmamasına bağlamıştır. Ona göre bir önermeyi dile getiren kişinin, önermenin hangi koşullarda doğru ya da yanlış olacağını bilmesi gerekmektedir. Eğer önermeyi dile getiren kişi bunun nasıl olduğunu bilmiyorsa, o kişi ne söylediğini bilmiyordur. Bir önerme kesin olarak doğrulanamıyor ise o önerme doğrulanabilir bir önerme değildir. Katı doğrulamacılık olarak nitelenen bu yaklaşıma göre bir önermenin bilişsel olarak anlamlı olabilmesi için o önermeyi kesin olarak doğrulayacak sınırlı sayıda gözlem önermesine ihtiyaç vardır (Aslan, 2006:661-662). Daha açık bir ifade ile bir önermenin doğrulanabilir olarak kabul edilmesi için, o önermenin doğru ya da yanlış olduğunu ortaya koyacak gözlem önermelerinin olması gerekmektedir. Bu doğrulama yönteminde, herhangi bir önermenin doğru olup olmadığının belirlenmesi önerme içeriğinin olgularla, olaylarla veya durumlarla desteklenip desteklenmemesine bağlıdır. Bunun kontrolü de ancak duyular aracılığıyla mümkün olmaktadır. Önerme, duyularla belirlenen olgular, olaylar, durumlar ile destekleniyorsa anlamlı bir önermedir; eğer desteklenmiyorsa anlamsız bir önermedir (Demir, 1992:39). Buradan hareketle doğrulanabilirlik ilkesinin Çevre düşünürleri açısından bilim olan ve bilim olmayan, bilgi içeriği taşıyan ve bilgi içeriği taşımayan önermelerin gruplandırılmasında bir sınır çizme ölçütü olarak kullanılmış olduğunu söyleyebiliriz.

Viyana Çevresi üyelerine göre bilgi, dil vasıtasıyla söylendiği için mantıksal olarak çözümleme dilsel ifadelerle doğru yönelecektir. Haliyle de bilgiyi dile getiren dilsel ifadelerin analizini yapmak, bilgi felsefesinin ya da bununla aynı anlama gelen bilim

mantığının esas görevi olacaktır. Dilsel analizin nasıl yapılacağı hususunda Çevre'ye yol gösterecek olan da Wittgenstein olacaktır. Düşünür Tractatus'ta söylenebilecek ne varsa açıkça söylenebilmesini ,üzerine konuşulamayan konularda ise susulması gerektiğini ifade eder. Yani onun temel gayesinin düşüncelerin dile getirilişlerine bir sınır getirmek olduğunu söyleyebiliriz. Wittgenstein'a göre “*dünya şeylerin toplamı değil;olguların toplamıdır*” (2013:11-15),yani olgulara gönderme yapmayan önermeler anlamsızdır.

Dil iki yolla çözümlenir: Anlamsal ve sözdizimsel olarak. Çevre düşünürlerine göre isimlerin anlamı, gösterdikleri nesnelerdir. Bu yolla yapılan çözümleme anlamla ilgili olur; tümceler de sözdizim kuralları çerçevesince düzenlenirler. Bir tümcenin anlamı haliyle hem bu tümceyi oluşturan sözcüklerin anlamına hem de söz dizim kurallarına göre düzenlenip düzenlenmemesine bağlı olacaktır. Böyle olduğunda bir önermenin anlamlılığını hem deneysel hem de mantıksal olarak doğrulanabilirlik kriteri belirleyecektir (Güzel, 2018:80). Eren'in aktardığına göre Carnap açısından mantıksal çözümlemenin görevi, bütün bilgileri, günlük yaşamda ve bilimde ileri sürülen tezleri, her birini tez olarak ve birbiriyle ilgisinde açık kılmak amacıyla çözümlemektir. Bir önermeyi mantıksal bakımdan analiz etmek, o önermenin doğrulama metodunu bulmayı gerektirmektedir.Yani Carnap: “*Bir önermenin doğruluğundan ya da yanlışlığından nasıl emin olabiliriz?*” sorusuna cevap aramaktadır(Eren, 2006:81).

Carnap bir önermenin iki şekilde doğrulanabileceğini söyler. Bunlar doğrudan doğrulama ve dolaylı doğrulamadır. Doğrudan doğrulama için ,“dışarıda yağmur yağıyor” önermesini ele aldığımızda bu önerme görme aracılığıyla doğrulanır. Şayet dışarıda yağmur yağıyorsa önerme doğru, yağmıyorsa önermenin yanlış olduğunu ispat ederek çürütebiliriz. Ancak dolaylı doğrulama tümdengelim yöntemiyle doğrulanabilir. Örneğin “*anahtar demirden yapılmıştır*” önermesini ele aldığımızda dolaylı olarak şöyle doğrulayabiliriz.

Ö1: Bu anahtar demirden yapılmıştır.

Ö2: Demir eritilerek işlendiğinde anahtara dönüşmektedir.

Ö3: Bu demirdir.

Ö4: Demir eritilir ve işlenir.

Ö5: Demir anahtara dönüştü.

Son önermeyi ele aldığımızda bunun artık gözlemle doğrulanabilir olduğunu görebilmekteyiz. Demir anahtara dönüşmüştür ya da dönüşmemiştir. Eğer demir anahtara dönüşmüşse önerme doğrudur ancak demir anahtara dönüşmemişse önerme yanlış olacaktır. Şunu da belirtmek gerekir ki dolaylı doğrulamada durumun ileride değişme olasılığı bulunduğu mutlak anlamda bir doğrulama yöntemi olduğundan söz edemeyiz. Netice itibariyle Viyana Çevresi düşünürleri açısından bilimsel önermeler dünya ile ilgili olmanın yanında duyu deneyimi ile ortaya çıkar. Eğer ki herhangi bir önerme duyu deneyine doğrudan ya da dolaylı olarak atıfta bulunmuyorsa bilimsel değildir ve anlamdan yoksundur (Aslan, 2006:664).

Çevre düşünürlerinin bilimsel araştırma sürecinde önemli gördükleri bir diğer ilke bilimsel açıklama ya da diğer adıyla nedensel açıklama ilkesidir. Bu ilke dış dünyada gözlemlenen fenomenlerin devamlılık ve düzenlilik gösteren nitelikleri üzerinde varılan genellemeler vasıtasıyla nesnelerin neden meydana geldiklerini ortaya koyabilme faaliyetidir (Sunay,2002:24). Başka bir deyişle bilimsel açıklama, açıklanacak olan olguyu genel bir yasadan -bilimsel bir yasadan- hareketle türetmek demektir; yasa vasıtasıyla açıklamak demektir. Bilimsel bir yasa Carnap'a göre, doğada görülen düzenli tekrarlanmaları olabildiği kadar kesin bir biçimde dile getirme ifadesidir. İstisnaya yer bırakmaksızın her zaman her yerde gözlemlenebilen düzenliliğin ifade edilmesidir. Bilim bu tür tekil önermelerden yola çıkarak bunlar aracılığıyla, tümellikler ve genellemeler bulmak durumundadır. Dolayısıyla bu açıklama türünde iki çeşit önerme vardır. Önermelerin bir kısmı açıklanacak olgudan önce veya onunla eşzamanlı gerçekleşmiş bazı şartları dile getirirler. Bunlar önkoşul önermeleridir. İkinci tarz önermeler de birtakım yasaları ifade ederler. Bu iki önerme grubu birlikte ifade edildiğinde açıklanması beklenen olgu açıklanabilmektedir (Güzel,2018:82-83). Bilimsel açıklama ilkesinin diğer adının nedensel açıklama olduğunu paragrafın başında dile getirmiştik. Nedensellik söz konusu olduğunda felsefe tarihinde biraz geriye doğru uzandığımız vakit akla gelebilecek ilk isim David Hume 'dur. Hume , nedenselliği, '' (...) *Belirli bir olay türü, her zaman, tüm durumlar için bir diğeriyle bir araya geliyorsa, nesnenin birine neden, diğeriye sonuç diyoruz. Bunlar arasında bir bağlantı olduğunu varsayıyoruz, birinde var olan güç yanılmaz bir biçimde diğeri üretiliyor. Olaylar arasındaki bu zorunlu bağlantı fikri,*

olayların sürekli bir arada olmalarından, olayların sabit birlikteliğinden kaynaklanıyor. Benzer durumların yinelenmesinden sonra zihin, bir olayın ortaya çıkmasıyla, alışkanlık sonucu diğerinin olacağı beklentisine giriyor“ (1945:112) şeklinde ifade etmiştir. Demek ki Hume açısından benzer nedenlerden benzer sonuçların çıkacağı yolundaki beklentilerimizden dolayı, geleceğin de geçmişteki gibi olacağına ilişkin bir beklenti içine girmektedir. Dolayısıyla nedensel ya da bilimsel açıklama ilkesini bu doğrultuda ele aldığımızda dünyanın (olgular toplamı olarak) nedensel bir yapıda olduğuna yönelik bir düşünce zemini üzerinden yeşerdiğini söyleyebiliriz. Yani olayların genel itibariyle neden-sonuç zinciri ile bağlı olduğu ön kabulüne dayanmaktadır.

Son olarak Viyana Çevresi’ nin felsefe konusundaki düşüncelerine baktığımızda felsefeye yönelik görüşlerinin de bilim-bilgi anlayışlarına göre belirlendiğini görmekteyiz. Çevre düşünürlerine göre felsefe de diğer bilimler gibi açıklık ve mantıksal açıdan kesinlik taşımamalıdır. Dogmatik savların ve sınanamayacak dile getirmelerin felsefe de dahil hiçbir bilimde yeri yoktur. Metafizik deyişler felsefeye yadsınmalıdır. Bu sebeptendir ki felsefenin hangi konularla hangi şekilde uğraşacağı konusu yeniden belirlenmeli, felsefe bilimsel olmalı ve metafiziğin yerini mantığa bırakmalıdır (Güzel, 2018:86).

Netice itibariyle Viyana Çevresi manifestolarına verdikleri isimden de anlaşılacağı üzere dünyayı bilimin gözünden anlamaya, kavramaya çalışmıştır. Bilimsel olmayan hiçbir öğreti, düşünce ya da disiplin onlara göre geçerli değildir. Özellikle metafizik konusunda katı bir tutuma sahiptirler ve felsefeyi metafizikten arındırmakla, onu daha açık, anlaşılır ve diğer bilimlerin statüsüne ulaştıracaklarını düşünürler. Yirminci yüzyılda büyük yankı uyandıran ve etkisi günümüzde de devam eden Çevre’nin görüşleri, Kuhn, Lakatos, Popper, Feyerabend gibi bilim felsefesi düşünürlerince çokça eleştirilmişlerdir. Şunu da belirtmek gerekir ki Feyerabend dışında adı geçen filozoflar rasyonel bilgi sınırları dışına da tam olarak çıkamamışlardır. Yani onlarda da Viyana Çevresi düşünürlerinin etkilerini görmekle birlikte yeni olarak bilimsel bilgiye bir yöntem bulma çabası içinde olduklarını da eklemeliyiz.

1. 2. Karl Raimund Popper

Felsefenin uzunca geçmişinde,kıvanç duyduğu değil de utanç duyduğu felsefe tartışmaları olduğu gerekçesiyle felsefeci olmayı özür dilenmesi gereken bir şey olarak gören Popper (Magee,1986:89)genel itibariyle ilgili oldukları konuları paylaşırsa da Viyana Çevresi' nin üyesi olmadığını ileri süren bir düşünürdür. Aynı zamanda artık mantıkçı pozitivistin öldüğünü,öldürenin de kendisi olduğunu ifade eden Popper Çevre'yi bir araya getiren düşüncenin,bir önermenin yalnızca mantıksal ya da empirik olarak doğrulanabilirliği olduğunu belirtir. Ona göre dil çözümleyicileri,gerçek felsefe sorunlarının var olmadığına ya da var olsa bile,bunların dilin kullanımına ve/ya kelimelerin anlam ve imlerine yönelik sorunlar olduklarına inanırlar.Oysaki Popper kendisinin,düşünen tüm insanları ilgilendiren en az bir felsefi problemin olduğuna inandığını ve bu problemin de kozmoloji sorunu olduğunu ifade eder. Dil çözümleyicilerinin kendilerini sadece felsefeye özgü bir yöntemin uygulayıcıları olarak gördükleri için yanıldıklarını da ekleyen Popper ,dil kullanımını veyahut dil dizgelerini incelemenin,bilimsel gelişimi incelemekle aynı olmadığını düşünmektedir(Popper, 2005:27-28).

Daha sonraları yüz çevireceği Marksizm'le 1919 yılı başlarında tanışan Popper,Marksist teorinin veya bilimsel sosyalizmin gerçek bilim tarafından desteklenip desteklenmediğine yönelik içsel bir sorgulama yapar.Sorgulama sonucunda,tehlikeli bir inanışı sorgusuzca kabul ettiğine kanaat getirerek Marksizm karşıtı olur(2009:41). Aradan bir yıl geçtiğinde ,Popper ileride,bilim-sözde bilim ayrımını ele alırken esinleneceği öğretiler olan Adler'in bireysel psikolojisi ve Freud'un psikoanalitiği ile de tanışmıştır.Ancak bir tarafta Marksizm diğer tarafta psikoloji eleştirisi yer alırken Popper asıl desteğini Einstein'ın fikirlerine karşı beslediği hayranlıktan alacaktır.Einstein'ın “şayet belirli testleri geçmezse teorisinin savunulamaz olacağı“ yolundaki ifadesi,Popper'ı gerçek bilimi bulduğu konusunda cesaretlendirmiştir.Bir başka deyişle Einstesin'in ekseriyetle kendi teorisinin eksiklerini bulmaya çalışıyor olması ve dogmatik olmayan bir tutum sergilememesi,onu filozofun gözünde diğer bilim adamlarından farklılaştırmıştır. Popper buradan hareketle gerçek bilimlerin doğrulamacı değil de belirleyici testlere yönelen eleştirel bir yönünün olması gerektiğini düşünmeye başlamıştır. Popper her ne kadar üniversitede tarih, edebiyat, psikoloji ve tıp gibi dersler alsa da matematik ve teorik fizik dışındaki dersleri bir süre sonra bırakmıştır. Onun esas ilgi alanı ,başyapıtı olan *Bilimsel Araştırmanın Mantığı* kitabında bilime sınır çizmeye yönelik geliştirdiği düşüncelerden

oluşmaktadır. “Benim için gayet açıktı ki, bir teoriyi veya bir ifadeyi bilimsel kılan husus, onun mümkün bazı durumların meydana gelmesini hükümsüz kılma veya dışlama- bu olayların ortaya çıkmasını yasaklama ya da bunu imkansız sayma- gücüdür. Dolayısıyla bir teori ne kadar çok şey yasaklarsa, bize o kadar çok şey söyler” (2009:51). O halde diyebiliriz ki; Popper’ ın bilim anlayışı, bilimin tüm unsurlarını zorlu bir sınamadan geçirmek ve sonunda daha elverişli ya da doğru olanı seçerek her kuramı yanlışlanabilirlik ölçütünde test etmek üzerine kurulmuştur. Ona göre artık tümevarımla hiçbir evrensel hakikate ulaşılamadığına göre hiçbir teorinin deneysel olarak mutlak doğruluğu gösterilemeyecektir. Bundan sonra atık yapılması gereken doğrulama yapmak değil, yanlışlama metodunu bilim için kabul etmek ve uygulamaktır. Yani kısaca Popper için bilimsellik ölçütü “yanlışlanabilir” olma niteliğine sahip olmak demektir. Popper’a göre “bilimsel araştırma mantığı” ya da “bilgi mantığı”, söz konusu işlem süreçlerinin mantıksal olarak irdelenmesinden, yani deneyime dayalı bilimlerin yöntemlerinin tetkikinden oluşur (1998:51).

Popper, “bir kuramı bilimsel yapan ölçüt nedir?” diye sorar. Bunu sormasındaki temel amaç “bilim” ile “sözde bilim”i birbirinden ayırmaktır. Popper, bilim ile sözde bilimi şöyle ayırmaktadır: Bilimin kestirimsel olduğunu ve yanlışlanabildiğini; sözde bilimin ise yanlışlanamaz olduğunu savunur. Bilimsel tutum doğrulamalar değil, zorunlu sınamalar arayan eleştirel bir tutum olmalıdır. Popper kendi bilim tasarımı öne sürerken insanın doğuştan getirdiği iki özelliği olduğunu, bunlardan ilkinin dogmatik düşünce ;ikincisinin ise eleştirel temelli yaratıcı düşünce olduğunu öne sürer. (Güzel, 1998:11). İnsanın bu iki özelliği bilim öncesi düzey ile bilimsel düzeye karşılık gelir. Magee, *Karl Popper’ın Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı* adlı eserinde bu iki düzey hakkında şöyle bir açıklama yapar.:Popper, tarihsel bir olgu olarak eleştiriye yalnızca izin vermekle kalmayıp onu yüreklendiren ve iyi karşılayan ilk okulların, Thales’le ve onun öğrencisi Anaksimandros’la ve onun da öğrencisi Anaksimenos’le başlayan, Eski Yunan’ın Sokrates-öncesi filozoflarının okulları olduğu kanısındadır. Bu, kırılmamış bir gerçeği başkalarına aktarma yolundaki dogmatik geleneğin sonunu ve kurgulamalarını eleştirel bir tartışmaya tabi tutma yönünde yeni bir akılsal geleneğin başlangıcını haber vermiştir yani, bilim yönteminin ilk açılışıdır. Yanlışlık feci bir şey olmaktan, yararlı bir şey olmaya doğru evrilmiştir. Çünkü dogmatik insan, hayvanlar ve aşağı organizmalar gibi yanlış kuramlarıyla birlikte ayakta kalır ya da onlarla birlikte yıkılır (Magee, 1990:57-58).

Kısacası insan bilim öncesi düzeyde dogmatik düşünceden kaynaklı düzenliliğin nedenlerini bulmaya çalışır. Bundan dolayı da yanlış olan kuramları yok etmeye çalışır. Bilimsel düzeyde ise eleştirel düşünme sayesinde yanlış olan kuramları dışarıda bırakır. Popper'a göre bilim ne gözlemlerin toplanıp bir araya getirilmesiyle ne de deneylerin bulunmasıyla başlar,bilim mitlerle ve onların kritik edilmesiyle başlar(2006:50). Bilim düzeyindeki insan sürekli yanlışlarını arar ve eleştirel bir tutuma sahip olur. Bilim işe gözlem ya da veri toplamakla başlamaz;zira gözlemlere yol gösteren bir kuram olmadan işe başlanamaz. Popper'a göre bilimin amacı nedensel açıklama yapmaktır. Ona göre bir olayın nedenini açıklamak,onu betimleyen bir önermeyi,yasalardan ve sınır koşullarından tümdengelimle türetmektir (2005:83-84).Filozof nedensel açıklama için bir örnek verir: Bir ipin kopma nedeni,1 kg ağırlığa dayanıklı olmasına rağmen ipe 2 kg ağırlık yüklememizdir. Bu şekilde bu durumu nedensel olarak açıklamış oluruz.

Popper'a göre kuramlar bir insan ürünü olan üçüncü dünyanın oluşturucularıdır. O üç dünyadan söz eder: Birinci dünya fizik nesnelerin ya da fizik durumların dünyasıdır; ikinci dünya bilinç ya da zihin durumlarının veya davranışa yönelik eğilimlerin dünyasıdır; üçüncü dünya ise düşüncenin, bilhassa bilimsel,poetik düşüncelerin nesnel içeriklerinin ve de sanat yapıtlarının dünyasıdır (Popper,1972, akt.,Güzel,2018:99).

Popper, nesnel bir maddi şeyler dünyası (1.dünya) ve öznel bir zihinler dünyasının (2.dünya) yanında üçüncü dünya dediği zihinlerin ya da canlı yaratıkların (bilerek ve isteyerek yaratılmış olmaları gerekmeyen, ama bir kez ortaya çıkınca, artık onlardan bağımsız olarak var olan)ürünlerinin oluşturduğu nesnel bir yapılar dünyasından söz etmektedir. Hayvanlar dünyasında bunun ilk habercileri; kuşların ya da karıncaların veya yaban arılarının yuvaları, bal petekleri, örümcek ağları, kunduz setleridir; bunların hepsi de hayvan tarafından, sorunlarını çözmek için, kendi vücudunun dışında yaratılmış son derece karmaşık yapılardır. Bu yapıların kendileri, hayvanın en önemli davranışlarının yöneldiği, çevresinin en merkezi önem taşıyan bölümü olur. Örneğin hayvanların çoğu bunlardan birinin içinde doğar;böylece annesinin vücudunun dışında,fiziki çevreyle ilk ilişkisini burada oluşturur. Ayrıca, hayvanlar krallığındaki bu tür yapıların kimileri soyuttur. Örneğin,toplumsal örgütlenme ve karşılıklı iletişim kalıpları; insanda, çevreyle başa çıkabilmek için gelişen kimi biyolojik nitelikler,o çevreyi en göz alıcı biçimde değiştirmiştir. İnsan eli,bunlara yalnızca bir örnektir. İnsanın soyut yapıları da her zaman,

fiziki çevreyi dönüştürme ölçüsüne ve işleme derecesine eşit olmuştur, dil, ahlak, hukuk, din, felsefe, bilimler,güzel sanatlar,kuramlar...İnsanın yaratıları hayvaninkiler gibi ancak onlardan daha çok,başta kendisini uyarlamak zorunda olduğu için onu biçimlendiren çevrede merkezi bir önem kazanmıştır. Bunların nesnel varoluşları,insanın inceleyebileceği,değerlendirebileceği,eleştirebileceği,keşfedebileceği,genişletebileceği, gözden geçirip değiştirebileceği ya da devrimci değişikliklere uğratabileceği ve bunlarla,gerçekten hiç umulmadık bulgulara varabileceği anlamına gelmektedir. Ve bu,insan yaratılarının en soyut olanları,örneğin matematik hakkında bile doğrudur. Doğal sayılar sıralamasının bir insan yapısı olduğu fikrindedir Popper,fakat bu sıralamayı bizler yaratmış olmamıza karşın o da kendi özerk sorunlarını yaratmaktadır diye de eklemektedir. Tek ve çift sayılar arasındaki ayrımı biz yaratmamışızdır,bu bizim yaratımımızın amaçlanmamış ve kaçınılamayacak bir sonucudur der. Popper’a göre asal sayılar da aynı şekilde amaçlanmamış,özerk ve nesnel olgulardır. Onlarla ilgili olarak bizim için keşfedilecek birçok olgu bulunduğu apaçıktır. Her çift sayının iki asal sayının toplamı olduğu oranlamasını yapan Goldbach gibi oranlamalar olduğunu düşünür Popper. Bu oranlamalar,dolaylı yoldan bizim yaratımımızın nesneleriyle ilişkili olmasının yanında ,şu veya bu sebeple bizim yaratımımızdan çıkmış ve artık kontrolümüz dışında kalmıştır. Netice itibariyle üçüncü dünya kısmen bizim tarafımızdan yaratılmış olsa bile geniş ölçüde özerktir.Şu durumda üçüncü dünya;beyinler,kitaplar,makineler,filmler, bilgisayarlar,resimler ve her türden yazılımlar gibi birinci dünya nesneleri içinde kodlanmış ve korunmuş olarak,fikirlerin,sanatın,bilimin,dilin,ahlakın,kurumların dünyasıdır.Kısacası,tüm kültürü kapsayan mirastır(Magee, 1990:54-56).

Popper açısından 3.dünya kavramı oldukça önemlidir;çünkü eleştirel düşüncenin gelişmesine zemin hazırlamıştır.Onun bilim anlayışında öne çıkan diğer bir konu ise “tümevarım eleştirisi”dir. Tümevarım,özelden genele doğru yapılan akıl yürütme biçiminin adı olmaktadır. Popper’a göre tümevarımsal çıkarım ;gözlem,deney ve benzerlerini açıklayan özel önermelerden nesnel önermelere bir diğer deyişle varsayım ve kuramlara varmaktır. Fakat özel önermelerden hareketle varılan nesnel önermelerin mantıken doğruluğunu kanıtlamak mümkün olmamaktadır. Böylesi bir çıkarım her daim yanlış olabilme potansiyeline sahiptir. Kuğuların beyaz olmalarına yönelik ne kadar çok gözlem yaparsak yapalım,bütün kuğuların beyaz olduğunu sonucuna varamayız

(2005:51).

Ayrıca Popper’a göre tümevarım diye bir şey yoktur. Mantıksal olarak “deneyimle” doğrulanmış özel önermelerden kuramların çıkarsanması olanaksız olduğu için kuramlar hiçbir zaman görgül açıdan doğrulanamazlardır (2005:64). Magee açısından geleneksel tümevarımcı görüşte bilim adamları, dünya hakkında tanıtlama koşuluyla en yüksek olasılık derecesinde önermeler aramaktadırlar. Popper bunu yadsımaktadır. Herhangi bir kişinin, olasılığı hemen hemen l'e eşit,sayısız ön deyiler yapabileceğine işaret etmektedir “Yağmur yağacak” gibi önermeler,ister istemez doğru olmak zorundadırlar ve yanlış oldukları asla kanıtlanamaz,çünkü tek bir damla yağmur yağmadan milyonlarca yıl geçse bile, ileride bir gün yağmur yağacağı için,önerme yine de doğru olarak kalabilir. Bu gibi önermelerin olasılığı en yüksek ölçüdedir, çünkü bilgi verici içeriği en aşağı düzeydedir. Gerçekten, olasılıkları l'e eşit,bilgi verici içeriğiysen sıfır olan doğru önermeler vardır,durum ne olursa olsun zorunlulukla doğru oldukları için,eş sözler (totolojiler) bize dünya hakkında hiçbir şey söylemezler(Magee,1990:33).

Tümevarım eleştirisinin ardından Popper aralarında ilişki olduğunu düşündüğü diğer bir sorun olan “sınır koyma” sorununa geçer. Zira bilim olan ile bilim olmayan arasına sınır koyma sorununun çözümü, tümevarım sorunuyla önem kazanmıştır. Popper bilimsel araştırmalarda tümevarım yöntemini reddetmelerine yönelik eleştirilerden en önemlisinin,empirik bilimin önemli bir özelliğini dikkate almayarak,empirik bilimle metafizik arasındaki sınırı ortadan kaldırmak olduğunu dile getirir. Tümevarım mantığını reddetmelerinin nedeninin,aslında tümevarımsal yöntemde uygun bir sınırlandırma ayırıcına rastlayamamış olmaları sebebiyle yani kuramsal bir dizgenin empirik yani metafizik olmayan özelliklerini görememiş olmalarından kaynaklandığını belirtir (2005:57-58). Popper’a göre bu sınırlandırma aracı “yanlışlanabilirlik” ilkesidir. Popper’a göre bilimin ölçütü doğrulanabilirlik olmaz. Zira Popper’a göre birincisi, bilimsel kuramların olgularıyla uyumlu olmaları, kuramın doğrulanabildiğinin göstergesi olmaz çünkü her kuram kendi olgularıyla uyur. İkinci olarak da kuramın ulaştığı tümevarımı kanıtlamamız için bütün örnekleri gözlememiz gerekmektedir. Bu da olanaksız olduğundan ötürü bilimin ölçütü yanlışlanabilirlik ilkesidir. Buradan hareketle bir kuramı öne süren bilim insanının kendisine sorması gereken ilk soru bu kuramı hangi koşullarda çürütülebileceğidir. Bütün kuramlar kestirimsel olduğu için pekiştirme

derecesine göre bir kuram, sınamaları geçip geçmeyeceğine göre ayakta kalır. Bunun için hiçbir kuram kesinlikle kabul edilmiş ya da kanıtlanmış değildir. Çünkü bütün kuramlar varsayımsal ya da kestirimsel olduğu için yıkılabilir(Güzel, 2018:12).

Özetlemek gerekirse Popper,bilimi büyük ölçüde sağduyu olarak ve eleştirel olmayı da sağduyunun bir parçası olarak görmektedir. Ona göre bilim de bütün olarak bu eleştiri sürecinin sonucudur görüşünü savunur. Popper sağduyuya indirgediği bilimin doğruyla da eşdeğer olmadığını belirtir. Ortaya koyduğu tüm fikirlerle Viyana Çevresi'nin bilim anlayışının yerle bir ettiğine inanmaktadır. Oysa hem Viyana Çevresi hem de Popper aynı sorunları paylaşmışlardır. Bu sorunlar deney bilgisinin kökeni ile bilimsellik kriterinin ne olduğu yollu sorunlardır. Aynı zamanda hem Popper hem de Viyana Çevresi için bilim kuramlardan ibaret kalmaktadır.

1. 3. İmre Lakatos

Imre Lakatos geleneksel bilim anlayışına yönelik karşı çıkışları ve bilimsel ilerlemenin imkanına yönelik geliştirdiği araştırma programları ile ünlenmiş çağdaş bir bilim felsefecisidir. Çağdaş bilim felsefesinde ortaya çıkan sorunları analiz etmeye çalışmış ve bilim felsefesinde mevcut olan sınır çizme ve bilimsel ilerleme ve benzeri tartışmaları çözmeye eğilim göstermiştir. Bilim pratiğinin tarihe yayıldığını bu sebeple de bilim felsefesinin kavranabilmesi için bilim tarihinin iyi bilinmesi gerektiğini ifade eden düşünüre göre, bilim tarihindeki olguları betimleyebilmek için bilimin ne olduğunu gösteren, yani bilim ile sözde bilim etkinliğini ayıran felsefi bir analiz gerekmektedir. Kant'ın ünlü sözünü bilim felsefesi ile bilim tarihine uyarlayan Lakatos'a göre : *“Bilim tarihi olmaksızın bilim felsefesi boş, bilim felsefesi olmaksızın bilim tarihi kördür”* (2014:9). Bu düşüncesine uygun olarak, bilim tarihinde gerçekleşen olayları bilimin çağdaş konumuyla ilişkilendirerek bilimin rasyonel olarak geliştiğini gösteren bir metodoloji geliştirmeyi amaçlamıştır.

Kendisinden önceki bilimsel anlayışları eleştirel bir bakış açısıyla inceleyen Lakatos bilimsel bilginin asırlar boyunca akıl veya duyu deneyiyle kanıtlanmış olmak anlamında kullanıldığını ifade etmektedir. Yaklaşık iki bin yıl önce şüpheli düşünürlerin bu kanıtlama düşüncesini ele aldıklarını ancak Newton fiziğinin ihtişamı karşısında ,şüphecilerin de araştırmalarında ilerleme kat edemediklerini belirtir. Lakatos'a göre

bugün ,kanıtlanmış bilginin bilimsel bilgi olduğunu düşünen pek az bilim insanı ve düşünür vardır ve bunların arasından çok azı entelektüel değerlerin oluşturduğu klasik yapının çökeceğinin ve yerine bambaşka bir yapı getirilmesi gerektiğinin farkındadır. Bu noktada Popper'ı ayrı bir yere koyar;ona göre Popper bütün zamanlar boyunca en çok sayıda kanıtla desteklenmiş olan Newton mekaniğinin ve kütle-çekim yasasının çöküşündeki tüm inceliklerin ayırdına varan kişidir. Bu sebeptendir ki Poppercı düşüncenin erdemli yanı hatalardan kaçınmaya önem vermek değil;aksine hataların üstüne gitme konusunda cesur olmaktır Lakatos'a göre. Yani hem ön görülerde atak hem de çürütmelerde katı bir tutum sergilemek Popper'ın reçetesidir. Bu noktada Kuhn' un bilim görüşünü Popper'ınkilerle mukayese eden Lakatos, Kuhn'un ,ilham kaynağını Einstein'ın Newton fiziğini ters yüz etmesinden aldığını ve buradan hareketle bilimsel devrimin onun başlıca problemi olduğunu dile getirir. Ancak bu devrim tezinin Popper'da süreklilik arz eden ve bilimsel teşebbüsün en can alıcı unsuru iken ,Kuhn'da devrim düşüncesinin kuraldışı ve olağan dönemlerde karşı çıkılan bir şey olduğunu ifade eder. Lakatos açısından Popper' ın görüşlerine göre bilimsel değişim akılcı olarak yeniden düzenlenebilir ve keşif mantığı alanına girerken, Kuhn' a göre ise, bilimsel değişim yani bir diğer adıyla paradigma değişimi,aklın yasalarınca yönetilmeyen ve keşfin yapıldığı dönemim sosyal psikolojisinin alanına giren gizemli bir dönüşüm halidir .Bir başka ifadeyle bilimsel değişim bir çeşit din değiştirmedir (2017:124-125).

Lakatos,Kuhn'un paradigma kavramının muadili olarak öne sürdüğü “bilimsel araştırma programı”nı açıklarken,oluşturduğu programın yöntemsel kurallardan oluştuğunu;bu kurallardan bazılarının hangi araştırma yollarından kaçınmamız gerektiğini (olumsuz hōristik),bazılarının ise hangi araştırma yollarına başvurmamız gerektiğini(olumlu hōristik) söylediğini ifade eder. Ona göre araştırma programı içerisinde tüm kuramlar ve araştırmalar bir “çekirdek” yörüngesinde birleşmektedir ve bu çekirdek de yardımcı kuramlardan oluşan “koruyucu bir kuşak” ile korunmaktadır. Öyle ki tüm bunlar ilerlemeye dönük bir problem değişikliği ortaya çıkarırsa araştırma programı başarılı; köreltici bir değişikliğin meydana gelmesine sebep olursa da başarısızdır(Lakatos,2014:88-90).

Lakatos açısından bilim,yalnızca deneme yanılma yahut hipotez ve çürütmelerden ibaret değildir. Newtoncu bilim özelinde örneklemek gerekirse,üç mekanik ve bir kütleçekim

yasasından oluşan bir önerme kümesi değildir Newtoncu bilim; bunlar yalnızca programın çekirdeğini oluşturur. Bu çekirdek de yardımcı varsayımların oluşturduğu koruyucu kuşakça muhafaza edilmektedir. Tüm bunlardan çok daha önemli olan ise bu programın bir hüristiğinin olması ve bu hüristiğin matematiksel yöntemler vasıtasıyla aykırılıkları sindirip ;olumlu kanıtlara çeviriyor olmasıdır(Lakatos:2014:24).

Lakatos,bilim felsefesinin temel problemlerinden olan,bilimsel ölçüt belirleme ve bilimin ilerlemesi problemlerini tarihsel olarak incelemiştir. Sınır çizme problemi için bütün düşüncelerin eksik ve irrasyonel yönlerini elemiş ve neticesinde bu soruna kendince sağlam bir zeminde çözüm önerisi getirmiştir. Lakatos bilimsel ölçüt belirlemenin, bilim ve sahte bilim için önemli olduğunu vurgulamaktadır. O, insanın kendine özgü özelliklerinin başında “bilgiye olan saygısı” olduğunu belirtir. Ona göre bilim,bilginin en saygıdeğer türünün adıdır. Peki,bilgiyi batıl inançtan,ideolojiden ya da sahte-bilimden ayıran nedir? Öğretilerinin sahte-bilimsel olduğu gerekçesiyle Katolik Kilisesi,Kopernikçileri aforoz etmiş, Komünist Parti Mendelcilere eziyet etmiştir. Bunlar Lakatos açısından bilim ile sahte bilim arasına sınır koyma ve bilimselliğe ölçüt belirlemeye ilişkin çok önemli örneklerdir. Lakatos en başta geçmişte sınır koyma problemine ne gibi çözümlerin getirildiğini ele alarak işe başlar. Ona göre çoğu felsefeci sınır koyma problemini şu şekilde çözmeye çalışmıştır :Bir önermeye yeterince insan inanıyorsa o önerme bilgi niteliği taşımaktadır. Fakat düşünce tarihine baktığımızda çoğunluğun inancı bilimsel bilgi için ayırt edici özellik olsaydı, dinle ilgili bütün hikayeleri bilimsel bilgi olarak tanımlamamız gerekecekti. Diğer taraftan ise bilim insanları en iyi kuramlara bile şüpheyile yaklaşırlar. Örneğin Newton'un evrensel kütle çekim kuramı bilimin şimdiye dek ürettiklerinin en güçlüsü olmasına rağmen Newton,cisimlerin birbirini uzaktan çektiklerine asla inanmamıştır. Dolayısıyla da inançlara duyulan bağlılığın derecesi ne olursa olsun,bu onların bilgi olmasını sağlamaz. İşin aslı,bilimsel tavır kendini en gözde kuramlara bile bir miktar kuşkuyla bakmakla gösterir. Herhangi bir kurama körü körüne bağlılık entelektüel bir değer değil aksine entelektüel bir suçtur Lakatos için. Ona göre bir kuramın kognitif değeri,insanların zihinlerinde bıraktığı psikolojik etkiden bağımsızdır. İnanç,bağlılık ve anlama insanın zihinsel halleridir. Ancak bir teorinin bilimsel literatürdeki yeri onu meydana getiren insan zihninden bağımsızdır yani olgulara bağlıdır(Lakatos,2014:19-20). Bu noktada Lakatos Hume’ dan yaptığı bir alıntıyı analiz etmeye girişir: “*Elimize bir cilt,söz gelişi*

bir dinbilim ya da okul metafiziği kitabı aldığımızda,soralım: İçinde nicelik ve sayı üzerine deneysel akıl yürütmeler mi var? Yok. Peki,olgu sorunu ve varoluş üzerine deneysel akıl yürütmeler? O da yok. Atın öyleyse onu ateşe;çünkü içinde safsata ve kuruntudan başka bir şey olamaz'' (Hume,1976:135).

Hume'un önerdiği şekilde kitap yakmaya başlamadan önce deneysel akıl yürütmenin ne olduğunu tanımlamamız gerektiğini dile getirir Lakatos. Ona göre bilimsel araştırma sürecinde,kuramlar olgularla karşı karşıya getirilir. Ayrıca bilimsel akıl yürütmenin temel şartlarından biri,kuramların olgular tarafından desteklenmesidir diye de ekler. Ardından,olguların bir kuramı tam olanak nasıl destekleyebileceği sorusunu soran filozof, bu soruya birkaç farklı yanıt bulur. Örneğin Newton kendi kuramını olgularla kanıtladığını varsayıyordu;ancak çağdaş bilimde sınırlı sayıdaki olguyla,bir doğa yasasının elde edilmeyeceği basit bir şekilde kanıtlanabilirdi. Fakat halen olgularla kanıtlanan bilimsel kuramların hikayeleri okunmaya devam etmektedir. Peki,temel mantığa karşı takınılan bu inatçı direnişin sebebi nedir?Bunun son derece makul bir açıklaması var Lakatos'a göre :Bilim insanları kendi kuramlarını sahici bilgi anlamına gelen 'bilim' unvanını elde edecek şekilde saygıdeğer bir hale getirmek istiyor. Halbuki bilimin doğduğu on yedinci yüz yılda,en anlamlı bilgi; Tanrı, Şeytan, Cennet ve Cehennem hakkında bilgi olan teolojik bilgiydi. Teolojik bir varsayımın yanlış olma olasılığı yoktu. Yanlış olması durumunda kişi lanetlenmiş ve günahkar sayılırdı. Bundan dolayı teolojik bilginin yanılmaz olacak şekilde şüphenin ötesinde olması gerekirdi. Aydınlanmacılar ise dini konularda cahil olunduğunu ve yanılma olasılığının çok yüksek olduğunu düşünmekteydiler. Bilimsel teoloji olmadığı gibi,dolayısıyla teolojik bir bilgi de olamazdı. Bilgi,yalnızca doğa hakkında olabilirdi;ancak bu yeni bilgi anlayışı teolojiden alınmış olan standartlara göre yargılanmıştı;yani bilgi şüpheyi yer bırakmayacak bir şekilde kanıtlanmalıydı;bilim teoloji söz konusu olduğunda uzak durulan tam kesinliği başarmalıydı. Bilim insanı sıfatını alan bir kişinin tahminlerle işi olamazdı ve bilim insanını her cümlesini olgularla destekleyip kanıtlanmalıydı. Söz konusu kanıtlama bilimselliğin ölçütü olarak kabul edilebilirdi. Olgularla kanıtlanmamış bir kuram, bilim dünyası için sahte bir bilimsel kuram sayılırdı. Ancak Newton paradigmasının çöküşüyle bilim insanların koydukları bu ölçütlerin geçerli olmadığı da anlaşılmıştı. Einstein'a kadar bilim insanları Newton'un yasalarını tanrı yasaları gibi görmekteydiler. Lakatos,eğer

bütün bilimsel kuramların kanıtlanması aynı derecede olanaksızsa,bilimsel bilgiyi cehaletten,bilimi sahte bilimden ayıran ölçütün ne olduğunu sorgular(2014:19-22).

Bilime sınır çizme noktasındaki ilk girişim Viyana Çevre'si düşünürlerinin girişimidir.Çevre'nin ortaya koyduğu bilimsellik ölçütü,deneysel olarak doğrulanabilirlik nitelik taşıyan tüm önermelerin bilimsel olarak kabul edilmesidir. Ancak Lakatos' a göre hiçbir önerme,kuramsal bir karşılaştırma yapmadan veya en azından temel düzeyde soyutlama olmadan olguları tamamen yansıtamaz. Dolayısıyla belirli önermeler vasıtasıyla ve mantıksal süreçler yoluyla başka önermeler türetmek ve bunları sistemleştirmek mümkün görünse de deney ve gözlemlerin ve bunlara dair yorumların tam olarak mantıksal sisteme indirgenmesi mümkün değildir. Bu durumu tek fark eden elbette Lakatos değildir. Popper ve Kuhn da bu yaklaşımın eleştirisini yapmışlardır ve Lakatos kendi görüşünü oluştururken bu eleştirilerden yararlanmıştır. Bu noktada Popper'ın dikkat çeken yaklaşımına göre ampirik önermelerin tartışmaya yer bırakmayacak şekilde doğrulanması mümkün olmasa bile “yanlışlanabilmesi” mümkündür.Kaldı ki Karl Popper,dogrulanabilirlik ölçütünü yetersiz bir ölçüt olarak savunmuş ve bu ölçüte karşı çıkmıştır (Kabaday1,2011:394). Popper'a göre doğrulamacılık bazı bilimsel kuramları,bilim dışında bıraktığı gibi bilimsel olmayan önermeleri de bilimsel olarak göstermektedir. Popper bu noktada herhangi bir önermenin bilimsel olabilmesi için deneyler ile test edilmesi gerekliliği savunmuştur. Çünkü bir kuramı doğrulayıcı yüzlerce örnek verilmesi mümkündür, fakat sadece bir yanlışlayıcının varlığı,kuramı yanlışlamaya yetecektir. Bu bakımdan Popper,dogrulamanın bilimsellik için bir ölçüt olamayacağını göstermeye çalışır. Onun için bilimi, sözde bilimden ayıracak olan ve aynı zamanda sınır koyma sorununun anahtarı olarak nitelendirdiği ölçüt “yanlışlanabilirlik”tir. Lakatos bu ölçüt üzerinden görüşlerini büyük oranda şekillendirirken aynı zamanda yanlışlama ölçütünün,teorilerin reddedilmesi konusunda kullanılmasını eleştiren ve teoriler arasındaki farklılıklara dikkat çeken bir diğer önemli görüş olan paradigma değişiklikleri görüşüyle Thomas Kuhn'dan da etkilenmiştir.

Lakatos'a göre Popper'in yanlışlama ilkesi,bilim ile sahte bilimi birbirinden ayıramaz çünkü; Popper bilimsel kuramların kararlılığını göz ardı etmiştir. Bilim insanları,bir çelişkiden hareketle kuramlarını terk etmezler. O çelişkiyi ya yeni bir varsayımla çözerler ya da o çelişkiyi görmezden gelirler. O zaman şu sorunun sorulması gerekir:

Bilimselliğin ölçütü nedir? Lakatos, Kuhn ile Popper'in çözmekte başarısız olduğu kimi sorunları bilimsel araştırma programı metodolojisiyle geliştirdiğini varsayar. Bütün kuramlar,gelişimlerinin her aşamasında çözülmemiş sorunlara,üstesinden gelemedikleri aykırılıklara sahiptir. Bu anlamda bütün kuramlar,çürütülmüş bir şekilde doğup çürütülmüş olarak ölürler. Böylece bilimsel/ilerletici bir programın,sahte bilimsel/yozlaştırıcı bir programdan nasıl ayırt edilebileceği sorusu gündeme gelir. Bu doğrultuda ilk olarak Lakatos'un eserinde yer alan "yanlışlamacılık" hakkındaki eleştirel değerlendirmelerine göz atmak faydalı olacaktır. Lakatos,Popper'in ortaya attığı yanlışlamacılık fikrini,"dogmatik yanlışlamacılık","metodolojik yanlışlamacılık" ve "sofistike yanlışlamacılık"olmak üzere üçe ayırmıştır. Lakatos'a göre "dogmatik yanlışlamacılık",bütün kuramların "yanılabilirliğini" kabul etmekte fakat belirli bir tür "deneysel temelin" yanılmazlığını alıkoymaktadır. Tümevarımcı olmadan katı bir biçimde deneycidir: Deneysel temelin kesinliğinin kuramlara taşınabileceğini reddeder. Böylelikle dogmatik yanlışlamacılık doğrulamacılığın en zayıf türüdür (2014:35). Dogmatik yanlışlamacılığın ayırıcı özelliği ise kuramların aynı derece kestirimsel olduğunun kabulüdür. Bilim hiçbir kuramı kanıtlayamaz,fakat çürütebilir yani tam bir mantıksal kesinlikle yanlış olanı yadsıma işlemini yerine getirebilir çünkü bunun için kullanılabilecek sağlam bir deneysel olgular temeli vardır. Böylelikle bilimsel dürüstlük,eğer sonucu kuramla çelişirse kuramın terkedileceği bir temeli önceden belirtmekten ibarettir(Lakatos 2014:36). Dogmatik yanlışlamacılığın mantığına göre bilim,sarsılmaz olguların yardımıyla kuramların tekrar tekrar yıkılması sayesinde ilerlemişlerdir. Örneğin Descartes'ın kütleçekim hakkındaki kuramı,gezegenlerin kartezyen çemberler değil,elipsler çizerek hareket ettikleri olgusuyla çürütülüp saf dışı bırakılmıştır. Bununla birlikte Newton'un kuramı,o dönemde mevcut olguları hem Descartes'ın kuramıyla açıklanmış olanları hem de onu çürütenleri başarıyla açıklayarak Descartes'ın kuramının yerini almıştır. Benzer şekilde sırası geldiğinde Newton'un görüşleri de başka kuramlarca çürütülmüştür. Görüldüğü üzere bu türden yanlışlamacılık,bilimsel etkinlikte hiçbir kuramın doğrulanamayacağını kabul etmekle birlikte bazı kuramların yanlışlığının ise tam bir kesinlikte ortaya konulabileceğini iddia etmektedir. Ancak Lakatos'a göre dogmatik yanlışlamacılık iki hatalı varsayıma dayanmaktadır. Bunlar "kuramsal ve spekülatif önermelerle olgusal veya gözlemsel önermelerin" birbirinden ayrılabilir olduğunun varsayılması ve bir önermenin olgusal

yahut gözlemsel olmanın temel ölçütünü yerine getirmesi durumunda,onun doğru olduğunun yani olgularla ispatlandığının kabul edilmesidir (2014:37-38).Anlaşılabacağı üzere doğrulamacılar ihtimal dahilinde olanları kabul etmişler;dogmatik yanlışlamacılar ise iki durumda da herhangi bir kuramın kabul edilebilir olmadığını fark edip kuramları,sınırlı sayıda gözlemle çürütülebilir oldukları takdirde onaylamaya karar vermişlerdir. Bu durumda,“Tüm gezegenler bir elips boyunca hareket eder” gibi bir kuram,beş gözlemle çürütülebilir ki bu da bizi dogmatik yanlışlamacılık açısından kuramın bilimsel olduğu kabulüne götürür. Aynı şekilde “Bütün gezegenler bir çember boyunca hareket eder” gibi bir kuram dört gözlemle çürütülebildiğinde kuram,onlar için daha da bilimsel olur. Dolayısıyla bilimselliğin en üst noktası “Tüm kuğular beyazdır” kuramıdır çünkü tek bir gözlemle çürütülebilir(Lakatos 2014:46).

Lakatos için metodolojik yanlışlamacılık söz konusu olduğunda,uzlaşımıcılığın bir türü olarak kabul edilir ve bunu anlayabilmek için “pasifist” ve “aktivist” bilgi kuramları arasındaki ayrımı bilmek şarttır. Pasifist kuramcılar açısından doğru bilgi,doğanın etkin olmayan bir zihinde bıraktığı emaredir;zihin,önyargı ve bozulmadan başka bir etkide bulunamaz. Bu tanıma uyan etkili ekol ise deneyciliktir. Aktivistler doğayı anlama girişiminde beklenti ve kuramsal etkilerin ağırlıklı bir rolü olduğunu ifade ederler. Muhafazakar aktivistlere (muhafazakar uzlaşımıcı ya da metodolojik doğrulamacı) göre, temel beklentilerimizle doğar,onlarla dünyayı “kendi dünyamız”a dönüştürürüz;fakat böylelikle sonsuza kadar kendi dünyamızın zindanında yaşamak zorunda kalırız. Devrimci aktivistler (devrimci uzlaşımıcı ya da metodolojik yanlışlamacı) ise kavramsal çerçevemizi geliştirebileceğimize ve hatta daha iyi olanlarıyla değiştirebileceğimize inanır;çünkü zindanlarımızı biz yaratırız ve onları eleştirel bir biçimde yıkmamız mümkündür. Bu bağlamda Lakatos’a göre Popper’in hem uzlaşımıcı hem de metodolojik bileşenler barındıran yanlışlamacılığını hatırlamak gerekmektedir. Popper,anlaşmayla kararlaştırılan ifadelerin tümel değil,tekil olduğunu iddia ederek uzlaşımıcılardan;böyle bir ifadenin doğruluk değerinin olgularla değil,bazı durumlarda anlaşmayla kararlaştırılabileceğini savunarak dogmatik yanlışlamacıları ayırmaktadır. Bu açıdan metodolojik yanlışlamacılığa göre,bilim insanları olguları yorumlama sürecinde deneysel teknikleri kullanırken bu işi yanılabilir kuramların ışığında yapar. Bu kuramları belli bağlamlarda kullanıyor olmalarına rağmen onları sınanan kuramlar olarak değil,problem teşkil etmeyen bir arka plan bilgisi olarak değerlendiriler(Lakatos,2014:47-50).

Metodolojik yanlışlamacılık, aynı zamanda yeni bir sınır koyma ölçütü önerir. Buna göre sadece belirli,gözlemlenebilir olgu durumlarını yasaklayan ve dolayısıyla yanlışlanabilen ve reddedilebilen kuramlar,yani gözlemsel olmayan önermeler bilimseldir ya da bir kuram,“deneysel temele” sahip olduğu durumda bilimseldir veya kabul edilebilirdir. Dogmatik ve metodolojik yanlışlamacılık arasındaki ayrımı keskinleştiren bu ölçüt,nispeten daha fazla özgürlük alanı tanır ve yeni eleştiri mevkileri açar ki buna koşut olarak daha fazla sayıda kuram bilimsel sıfatını hak etme şansına kavuşur(Lakatos,2014:55). Sofistike yanlışlamacılık söz konusu olduğunda ise bir kuram,eğer önceki veya rakip bir kuramdan farklı olarak artan deneysel içeriklerle destekleniyor ve yeni olguların keşfine götürüyorsa ancak o zaman “bilimsel” veya “kabul edilebilir” bir kuram sayılır. Böylelikle eğer bir kuram, “problem akışı” meydana getiriyorsa “ilerletici” dir ve bu nedenle de bilimsel olarak nitelendirilir. Eğer problem akışı,bu gereklilikleri yerine getirmiyorsa o kuram kısırlaştırıcı bir etki yarattığından ötürü sahte-bilimsel bir kuram olarak görülmeli ve reddedilmelidir.

Bilimsel ilerlemenin ölçütü,problem akışının yenilik ve ilerleticilik kapasitesine göre belirlenir.Böylelikle Lakatos’un ele aldığı şekliyle sofistike yanlışlamacılık bilimsel kuramlarla ilgili sorunları,bir kuramın değerlendirilmesinden bir kuramlar dizisinin değerlendirilmesine kaydırmaktadır. Diğer kuramlardan yalıtılmış olan bir kuramın bilimselliğinden veya bilimsel olmayışından söz edilemez. Lakatos’un bilimsel araştırma programları metodolojisine bakıldığında ise bunun,Kuhn’un anlayışı ile sofistike yanlışlamacılığın bir sentezi olduğunu ileri sürmek mümkündür. Lakatos,*Bilmsel Araştırma Programlarının Metodolojisi*’nde “katı çekirdek”, “koruyucu kuşak”, “pozitif keşif/olumlu hōristik” ve “negatif keşif/olumsuz hōristik ” terimleri üzerinden kendi bilimsel görüşünü ortaya koymaya çalışır. Buna göre, daha önce de değindiğimiz üzere tüm bilimsel araştırma programları,bir “katı çekirdek” ve onu çevreleyen bir “koruyucu kuşak”a sahiptir. Koruyucu kuşak,bilimsel araştırma programının ayırıcı özelliği olup programın geliştirileceği temel hipotezlerden oluşur. Katı çekirdeği değişikliğe uğratabacak bilim insanları,araştırma programı içinde kalarak bunu başaramayacakları için program değişmeye başlar. Bütün etkinlik bir çekirdeğe dayalı olarak gerçekleştirileceğinden, bu temel yapının yanlışlanmaması üzerinde çalışılır. Fakat dogmatik yanlışlamacılığın aksine burada katı çekirdeğin çökmesinin mümkün olduğu ve daha iyi bir araştırma programının varlığına bağlı olduğu savunulur. Lakatos programın çöküşünün,mantıksal

ve deneysel nedenlere dayandığını vurgulamaktadır. “Negatif keşif/olumsuz h ristik ”, bir programın gelişimi esnasında katı  ekirdeğın değişikliğe maruz bırakılmaması ve bozulmadan kalması gerektiği düşüncesiyle ilgilidir. “Pozitif keşif/olumlu h ristik” ise bilim insanlarını anomaliler arasında boğulmaktan kurtarmaya hizmet eder. Korumucu kuşakta meydana gelen değişikliklerin ilerletici bir problem değişimine neden olması durumunda araştırma programı başarılı,tersine yozlaştırıcı bir problem değişimine götürmesi durumunda ise program başarısızdır. Lakatos için başarılı bir araştırma programının en klasik  rneği,Newton’un kütleçekimi kuramıdır. İlk kez ortaya atıldığında bir aykırılıklar/kaşı örnekler okyanusuna batmış durumdadır ve bu aykırılıkları destekleyen gözlem kuramları,aleyhine konumlanmıştır. Fakat Newtoncular,büyük bir azim ve marifetle başlangıçtaki gözlem kuramlarını alaşağı ederek kaşı olayları birbirini destekleyen olaylara dönüştürmüştür. Bunun yanında bir araştırma programı,bir dünya görüşü haline gelmemelidir,diğer bir deyişle nasıl ki matematiksel kesinlik kendisini neyin ispat olup neyin olmadığına hükmeden bir hakem konumuna koyarsa bir araştırma programının kendisini aynı şekilde neyin açıklama olup neyin olmadığının hakemi konumuna koyan bir çeşit bilimsel katılığa dönüşmesine asla izin vermemek gerekir (Lakatos 2014:120).

Lakatos, bilimsel sınır çizme  l t n n bilim felsefecileri tarafından tartışılan önemli bir sorun olduğu ve bilim ile sözde bilim arasındaki sınırın belirlenmesinin aynı zamanda rasyonellik tartışmaları bakımından da önemli olduğunu öne sürmektedir. O,Popper’ın aksine kuramların basit kestirimlerle yanlışlanamayacağını ve bu  l t n önermelere uygulanmasıyla sınır çiziminin belirlenemeyeceğini  ne sürmüştür. Lakatos’a göre,bilim tarihi ne Popper’ı ne de Kuhn’u destekler; Popper’ın kritik deneyleri ve Kuhn’un bilimsel devrimleri mitten ibarettir. Lakatos’u diğer bilim felsefecilerinden farklı kılan,kuramların bilimsellik açısından değerlendirmesinde tek bir kuramın değil kuramlar dizisinin incelenmesi gerekliliğiyle ilgili bilim tasarımıdır. Bu anlayış ile kuram dizileri birbirine güçlü bir şekilde sürekli olarak bağlanarak araştırma programlarını oluştururlar.Onun düşünce ve/veya anlayışında,bu türden bir süreklilik bilim tarihinde bilimin gelişmesi açısından önemli rol oynamaktadır. Bu süreklilik en başta tasarlanan araştırma programından kaynaklanmaktadır. Lakatos’a göre,bilim tarihi kuramları değil,araştırma programlarını değerlendirmektedir. Araştırma programları metodolojik kurallardan oluşmakta ve bu kurallardan bir bölümü kaçınmamız gereken araştırma metotlarını

(olumsuz h ristik) bir bölümü ise takip etmemiz gereken araştırma metotlarını (olumlu h ristik) göstermektedir. Başarılı olup olmamaları yeni olguları öngörme g  lerine ve fazladan empirik içeriğinin deneylerle desteklenmesine bağlı olarak değerlendirilmektedir.

Sonuc olarak, Lakatos bilimsel araştırma programı ile bilim felsefesinde yeni bir ölçüt sunmaktadır: Bu  l  t,bilim tarihine ilişkin yapılan değerlendirmenin hangi zeminde yapılması ve bu değerlendirmede nelerin göz önünde bulundurulması gerektiğine ilişkin açıklama yapan bir ölçüttür. Bilimsel ilerlemenin rasyonel temelini de ortaya koyacak olan bu ölçüt,rasyonalite sorununa da çözüm sunmaktadır. Ona göre,bilim tarihi bazılarının iddia ettiği gibi irrasyonel değil,aksine bilim tarihinin yeniden okunmasıyla rasyonel olarak yeniden inşa edilmesi olanaklı olan geniş bir mecradır. Lakatos bilimsel ilerlemenin araştırma programları ile mümkün olacağını  ne sürerek,nesnelliği ve rasyonaliteyi ilerletici araştırma programları açısından tanımlamaktadır.

1. 4. Thomas Kuhn

Thomas Kuhn,akademik hayatına bir fizikçi olarak başlayıp,sonradan ilgisini bilim tarihine  eviren bir düşünürdür. Bu faaliyeti esnasında bilimin doğasıyla ilgili önceki anlayışların yıkıldığını fark etmiştir. İster tümevarımcı ister yanlışlamacı olsun,bilimin geleneksel açıklamalarının tarihinin kanıtlarla kıyaslamaya dayanmadıklarını anlamıştır. Kuhn'un bilim teorisi onun kavradığı tarihi duruma daha uygun bir bilim teorisi verme girişimi olarak geliştirilmiştir. Bu teorinin temel özelliklerinden biri,bilimsel ilerlemenin devrimci yapısına yapılan vurgudur ve burada devrim,bir kuramsal yapının terk edilerek,yerine ona uymayan başka bir kuramsal yapının geçirilmesi anlamına gelir. Kuhn'un bilim anlayışının başka bir özelliği de kuramında bilimsel cemaatlerin/komitelerin toplumsal özelliklerinin oynadığı önemli roldür (Chalmers,2021:146). Kuhn'un bilim tasarımı iki kavrama,olağan bilim ile olağanüstü bilim kavramlarına dayanır. Olağan bilim,geçmişte kazanılmış bir ya da birkaç bilimsel başarıya dayanan araştırma anlamına gelir. Bu başarılar belli bir bilim çevresinin,uygulamanın sürekliliğini sağlamak için bir süre temel olarak kabul ettiği bilimsel ilerlemedir. Örneğin Aristoteles'in Fizik'i, Ptolemy'nin Almagest'i, Newton'un Principia ile Opticks adlı kitapları,Lyell'in Geology adlı kitabı, belli bir araştırma alanında geçerli sayılan sorunlar ile yöntemlerin,gelecekte uygulama yapacak kuşaklar

için tanımlanmasında uzun süre hizmet görmüşlerdir. Bunu yapabilmelerini can alıcı iki özelliğe borçluydular: Birincisi her birinin temsil ettiği başarı veya ilerleme, rakip bilimsel etkinlik tarzlarına bağlanmış olanları çevrelerinden koparıp kendilerine çekecek kadar yenidir, benzersizdir. İkincisi, aynı zamanda farklı türden birçok sorunun çözümünü, tekrardan oluşacak bir topluluğun ilerideki çabalarına bırakacak denli açık uçlu ve gelişmelere açık olmasıdır (Kuhn, 1995:53). Kuhn, bu iki özelliği taşıyan başarıları “paradigma” adını verir. Bu terim olağan bilimle yakından bağlantılıdır. Zira ortak bir paradigma temelinde araştırma yapan insanlar, bilimsel uygulamada da aynı kriterlere bağlıdır. Bu bağlılık ve akabinde ortaya çıkan fikir ortaklığı olağan bilimin, yani belli bir araştırma geleneğinin filizlenip yeşermesinin ön koşullarıdır. Bir paradigmanın ortaya çıkabilmesi için de en başta olguların seçimine, değerlendirilip eleştirilmesine müsaade eden bilinçli veya bilinçsiz hem teorik hem de yönetime ilişkin bir inanç gereklidir (1995:58). Paradigma, yönlendirdiği bilimdeki meşru çalışmanın standartlarını ortaya koyar. İçinde çalışan olağan bilim insanlarının “bulmaca çözme” etkinliğini düzenler ve yönetir. Olağan bilim geleneğini desteklemeye kabiliyetli bir paradigmanın var oluşu, Kuhn’a göre bilimi bilim dışından ayıran özelliktir. Newtoncu mekanik, dalga optiği ve klasik elektromanyetizm; bunların tümü paradigmalardır ve belki de paradigmalar oluşturarak bilim olmaya hak kazanırlar (Chalmers, 2021:148). Bir kuramın paradigma olarak kabul edilmesi için elbette rakiplerinden güçlü görülmesi gerekir; ama kapsamına girebilecek bütün olguları açıklayamaz ve bunu yapması da zaten hiçbir zaman beklenmez (Kuhn, 1995:59). Bir kuram paradigmaya dönüştükten sonra o alanda çalışan herkesi kapsadığı için yapılacak işlemleri her seferinde baştan alma zahmetinden kurtarır. Yani kişi o alanda hangi deneylerin yapılması veya yapılmaması gerektiğini önceden bilir. Dolayısıyla bu alanda çalışanlar bir araya geldiklerinde daha çabuk ilerleme şansına kavuşurlar. Peki bu paradigma bilim dallarını nasıl etkilemektedir. Paradigma hakim düşünce yapısı olduğu için ister istemez bilim insanlarının çoğunu paradigmaya çektiği için eski gelenek yavaş yavaş yok olur. Tabi ki eski geleneği savunan bilim insanları daima olur. Ama hakim düşünce yapısından kaynaklı olarak yavaş yavaş onlar da kaybolur. Kısacası paradigma, oluştuktan sonra bütün bilimlere ister istemez yön vermektedir. Kuhn olağan bilim ile ilişkisinde iki soru sorar: Bunlardan ilki Bilim topluluğunun tek bir paradigmayı kabul etmesiyle mümkün olduğu görülen bu profesyonel ve dışı kapalı araştırmanın nasıl bir doğası vardır? İkincisi ise, paradigma

artık geriye dönüşü olmayan çalışmaları temsil ediyorsa,birleşik bilim topluluğuna bundan sonra çözümlenmesi gereken başka ne tür sorunlar bırakmaktadır?(1995:63). Kuhn paradigma teriminin yerleşik kullanımını,“kabul görmüş bir model ya da örnek” olarak tanımlar. Ayrıca bir paradigmanın ilk ortaya çıktığında,gerek kapsam gerekse sağladığı kesinlik bakımından sınırlı olabildiğini ancak bilim topluluğunun son derece önemli olduğunda karar kıldığı bir takım can alıcı sorunları çözümlenmekte rakiplerinden daha başarılı oldukları için daha sonraki üstün konumlarına ulaşabildiklerini ifade eder(1995:63). Kuhn bu noktadan sonra olağan ya da paradigma temelli yaklaşımdan ne anlaşıldığını detaylandırmak isteyerek olağan bilimi meydana getiren sorunları sınıflandırmaya işine girişir. Bilim adamlarının doğanın hangi yönleri hakkında bilgi aktardıklarını ve bu seçimi belirleyen ne olduğu,pek çok bilimsel gözlem için gereken araç,zaman ve para harcamaları karşısında bilim adamının yaptığı işi sürdürme gücünü nereden bulduğu şeklinde sorular sorar.

Kuhn’a göre olgusal düzeyde bilimsel inceleme için üç ana odak vardır. Bunlardan birincisi nesnelerin doğası hakkında özellikle öğretici oldukları paradigma tarafından ortaya çıkarılmış olgular sınıfıdır. Böylelikle paradigma,sorunların çözümlenebilmesi için kullanıma sunduğu bu olguları hem daha çeşitli koşullar altında hem de daha büyük bir kesinlikle belirlenmeye geçecek hale getirmiştir. İkincisi ve daha küçük bir olgu belirleme türü de kendi içlerinde fazla bir değer taşımamakla beraber,paradigma kuramının tahminleri ile doğrudan doğruya karşılaştırılabilen olguları ele alır. Bilimsel kuramın,özellikle de egemen anlatım tarzı matematiksel olan kuramların,doğrudan doğruya doğa ile karşılaştırılabildikleri uygulama alanı çok azdır . Kuhn, üçüncü ana odak noktası ile ilgili olarak,bir deney ve gözlem sınıfı ile olağan bilimin olgu toplama faaliyetini tamamlamış olacağımızı ifade eder. Bu sınıfta yer alan,paradigma kuramının ayrıştırmaya yönelik ampirik (görgülcü) çalışma,kuramın temelinde kalmış olan bazı belirsizlikleri ortadan kaldıracağını ve daha önce sadece dikkati çekmekle yetindiği bazı sorunların çözümlenebilmesini sağlayacağını belirtir (1995:65-66). Paradigma ile ilgili, araştırmalar bu üç temel odak noktasından yürütülür. Paradigma çevresindeki çalışmalar başka türlü yürütülemezdir.

Kuhn paradigmayı bulmaca çözme,bilim insanlarını da bulmaca çözen kişiler olarak tanımlamaktadır. “Bulmaca” ile “bulmaca çözücü” terimleri Kuhn’un bilim tasarımı

için önemlidir. Kuhn,bulmacalar ile olağan bilim arasında ortak noktalar olduğunu belirtir. Günlük kullanımdaki anlamıyla bulmacanın,çözüm konusunda beceri veya dehayı sınamaya yarayan zeka oyunlarının özel bir dalı olduğunu söyler. Sözlük anlamının 'bulmaca' ve 'resimli bilmece' olarak verildiği bu tür oyunların olağan bilimin problemleriyle paylaştığı ortak özellikleri ayırıyorum diye ekler. Bu ayrımlardan birincisine göre çözümün kendi başına ilginç ya da önemli olup olmaması,bulmacanın kalitesinin ölçütü değildir. Tam tersine,gerçekten acil olan sorunlar,sözgelişi kanserin tedavisi veya zamanı geçmeyecek bir araç tasarımı,aslında tam anlamıyla bulmaca bile sayılmazlar. Çünkü bulmacanın net ve kesin bir çözümü olmalıdır. Paradigma da bir sorunun/bulmacanın çözümüdür. Paradigma geçerli olduğu sürece bilim insanına çözümü olan soruyu/bulmacayı seçtirir. Paradigma,içinde çözümü olmayan hiçbir soruyu/bulmacayı barındırmaz. Nitekim şimdiye kadar gördüğümüz gibi bilim camiasının paradigma sayesinde elde ettiği şey ,tam da böyle bir koşuldur;yani paradigma geçerliliğini koruduğu sürece bir yanıt olduğunu bildiğimiz türden soruları seçmeye yarayan bir ölçüttür. Camianın da bilimsel olarak kabul edeceği ya da üyelerini,üzerinde çalışmaya teşvik edeceği tek tür sorun aşağı yukarı budur der Kuhn. Olağan bilim ile bulmacaların sorunları arasındaki paralelliğin oldukça zor olan bir başka yanı da şudur: Bir sorun bulmaca diye nitelendirilecekse,önceden belli bir çözümünün olması gibi bir özellikten çok daha fazlasının olması beklenir. Bunun yanında,hem kabul edilebilir çözümlerin niteliklerini hem de bunların hangi aşamalardan geçerek elde edileceğini sınırlayan kuralların olması gerekir(Kuhn,1995:73). Örneğin resimli bir bulmacayı çözmek sadece bir resim tamamlamaktan ibaret değildir. Bir sanatçı ya da bir çocuk bile dağınık parçaları bir zemine yayıp bunu yapabilir.Ancak böyle bir resim,bilmecenin/sorunun çözümü değildir. Bunun olabilmesi için parçaların mükemmel bir şekilde birleşmesi gerekiyor. Çünkü bu kural bilmeceyi bilmece yapan ve çözümü belirleyen kuraldır. Kural teriminin hatırı sayılır ölçüde genişletilmiş bir kullanımında,yani terimi zaman zaman ‘yerleşik bakış açısı’ ya da ‘önyargı’ anlamlarıyla özdeş kılacak bir kullanım üzerinde karar kılabilirdiği takdirde,belli bir araştırma geleneği içinde bulunan sorunların yukarıda sayılan bir dizi bulmaca özelliğine çok benzer nitelikler taşıdığını anlamak kolaylaşır(Kuhn,1995:74-75). Bu sebeple kurallar paradigmalardan türetilir;ama paradigmalarda kurallar olmadan da araştırmaya yön verilebilir(Kuhn,1995:78). Kuhn,bulmaca çözme tekniğiyle incelediğimiz olağan

bilimin,son derece birikimci bir çaba ve asıl hedefi olan,bilimsel bilgi dağarcığının kapsam ve kesinlik bakımından düzenli olarak genişletilmesi konusunda da gayet başarılı olduğunu ifade eder. Bütün bu yönleriyle en alışkın olduğumuz bilimsel çalışma imgesine tam bir kesinlikle uyduğunu belirtir. Fakat bu görüntüde bilimsel girişimin standart ürünlerinden birisi eksik kalmaktadır. Olağan bilim,ne olgu ne de kuram düzeyinde yenilik bulma peşindedir. Zaten başarılı olması da yenilik bulmamasına bağlıdır. Öte yandan bilimsel araştırmanın sürekli olarak ortaya çıkardığı yeni olgular bulmaktadır. Bilim insanları da sürekli olarak köktenci yeni kuramlar geliştirmekteler. Hatta tarihin gösterdiklerine baktığımızda,bilimsel çabanın bu tür sürprizler yaratma yolunda benzeri olmayan güçte teknikler geliştirmiş olduğunu görebileceğimizi de ekler. Eğer bilimin bu özelliğini şimdiye kadar söylediklerimizle bağdaştırmak istiyorsak, paradigma öncülüğünde yapılan araştırmanın aynı zamanda paradigma değişikliği yaratmanın da en etkili yolu olduğunu kabul etmemiz gerekiyor. Olgu ya da kuram düzeyindeki temel yeniliklerin yaptığı da zaten bundan farklı değildir. Bir dizi kural içinde oynanan bir oyun sırasında istenmeden ortaya çıkan bazı yenilikleri benimsemek için başka bir dizi kural geliştirmek gerekmektedir. Bunlar bir kere bilimin parçası olduktan sonra da,bilimsel çaba,hiç değilse yeniliğin söz konusu olduğu alandaki uzmanların çabası,bir daha eskisi gibi olamaz(Khun,1995:86).

Kuhn bu aşamadan sonra sorulması gerekenin tür değişikliklerinin nasıl meydana geldiği sorusu olduğunu söyler ve bunun için ilk olarak keşiflere yani,olgu ve yeniliklere sonra da icatlara yani,kuramdaki yeniliklere bakmamız gerektiğini söyler. Kuhn'a göre paradigma değişikliklerinin tek kaynağı buluşlar değildir. Yeni kuramların icat edilmesinden kaynaklanan değişiklikler de vardır. Keşifler,bir aykırılığın farkına varılmasıyla başlar ve aykırılığın baş gösterdiği alanın olabildiğince geniş taranmasıyla devam eder. Bu sürecin sona ermesi,paradigmatik kuramının,aykırı olan nesne bildik bir nesne haline gelene kadar değiştirilmesiyle mümkün olmaktadır. Kuhn' a göre yeni tür bir olgunun benimsenmesi,kuramda basit bir ilaveden öte bazı uyarlamalar gerektirir ve bu uyarlama tamamlanıncaya kadar -yani bilim adamı doğayı farklı bir tarzda görmeyi öğrenene kadar- yeni olgu tam anlamıyla bilgi sayılamaz(1995:87). Diyebiliriz ki kuramların öngördüğü türden keşifler,olağan bilimin bir parçasıdır ve ortaya yeni bir olgu çıkarmaz. Kuhn açısından keşif sadece deney ve geçici hipotezler birlikte ve uyum halinde geliştirildiği zaman ortaya çıkar ve kuram da ancak böyle durumlarda paradigma

haline gelebilmektedir(1995:92). Kuhn’a göre bilimsel keşiflerin çoğu ya paradigma değişikliğine neden olmakta ya da bu sürece katkıda bulunmaktadır. Bu duruma tek istisna,paradigma tarafından ince ayrıntılarına değin önceden kestirilebilen ve şaşkınlık yaratmayan buluşlardır. Mevcut bir paradigma dahilinde yürütülen olağan bilimsel faaliyet sürecinde amaç,doğadan yeni görüngüler çağırmak ya da yeni kuramlar icat etmek değil;tersine “bizim kutuya uymayanlar dikkate bile alınmazlar” ifadesindeki ”’kutu” kelimesiyle Kuhn’un kastettiği paradigma kavramının kalıcılığı ve sürekliliği olsa gerektir (Kuhn,1995:98). Bunun yanında bir paradigma değişikliği yaratan değişiklikler de vardır ancak tek değişiklik keşiflerden kaynaklanmaz. Değişim için hareketlendirici işlev gören bir başka etken daha vardır o da kuramların icat edilmesi sürecidir. Bu süreci ele alırken Kuhn,olağan bilimin, kuram değişikliklerine bulgulardan bile daha az yönelik bir çaba olduğuna göre yeni kuramların ortaya çıkmasına nasıl yol açabileceğini sorgulamaktadır. Bulduğu yanıt,söz konusu belirsizliğin olağan bilimde ele alınan bulmacaların beklenen sonuçlara daima direnmesinden kaynaklandığı şeklindedir. Ona göre var olan kuralların başarısızlığı,yenilerinin aranması için bir geçiş niteliği taşımaktadır (Kuhn,1995:97-98).

Şu durumda yeni bir kuram arayışı ancak olağan bulmaca çözme etkinliğinde aksaklık yaşandığında ve gözle görülür bir başarısızlık ortaya çıktığında meydana gelmektedir. Yani Kuhn’un ısrarla ifade ettiği gibi yeni bir kuram ancak eldeki kuram çıkmaza girdiğinde bilim topluluğunun ilgisini cezbedebilir. Bu durumda bir aykırılık veya çelişki durumunun hangi koşullarda bilim zümresinin dikkatini çekeceği sorusu sorulabilir. Ancak Kuhn’a göre bu sorunun net bir yanıtı yoktur. Ona göre bir aykırılık bir şekilde olağan bilim etkinliğinin normal işleyişine engel olmakta ve buradan da olağanüstü araştırmaya geçiş ivme kazanmaya başlamaktadır. Bu süreçte bilim insanları bir yandan paradigmanın problemleri çözmediğini düşünürken diğer taraftan da var olan aykırılığı çözmek için de çaba gösterirler. Ta ki süreç ilerleyip de paradigma, içinden çıkılmaz bir hal alınca olağanüstü araştırma evresi hız kazanmaya başlar. Kuhn,devrimlerin bilimsel ilerlemenin tamamlayıcı iki ögesinden yalnızca biri olduğunu dile getirir. Öyle ki en büyük bilim insanlarının dahi üstlendikleri araştırmaların neredeyse hiçbiri,devrimci olmak adına üstlenilmemiştir ve bu bilim insanları arasından çok az sayıda kişi devrimci etkiye katkı sağlamıştır. Öte yandan normal araştırmaların en iyisi dahi olsa bilim eğitiminden kazanılmış ve mesleki yaşamla hemhal olmuş,yüksek oranda ortak kabule

dayalı etkinliklerdir. Ama bu uzlaşma dayalı etkinliklerin geleceği nihai nokta da devrimdir. Bu durumda geleneksel yöntem ve bağlı olunan inanışlar bir kenara itilir ve yerlerini yenilerine bırakır(Kuhn,1994:274-275).

Kuhn,paradigma değişimlerinin neden illaki devrim sayılması gerektiğini sorar ve hemen ardından siyasi devrimlerle bilimsel devrimler arasında birtakım ortak özellikler olduğunu göstermeye çalışır. Ona göre,siyasi devrimlerle onun bilimsel karşılığı olan devrimleri başlatan temel etkenlerden biri,mevcut yapı içerisinde baş gösteren sorunlara geleneksel düzenle artık çözüm bulunamayışıdır(Kuhn,1995:118). Bu süreçte kimi belirsizlikler yaşanır ve aynı zamanda bölünmeler meydana gelir. Bilimsel devrimler açısından bakılınca bu durum,yaşanan bunalımı nihayete erdirecek olan paradigma seçiminin,olağan bilimsel metotlarla yapılamayacağı manasını taşır. Kuhn açısından paradigmlar,paradigma üzerine bir tartışmaya girdikleri zaman,ister istemez döngüsel bir rol oynamaktadırlar. Her kesim kendi paradigmasını müdafaa etmek için yine kendi paradigmasını kullanmak zorundadır(Kuhn,1995:119). Böylelikle bilimsel ilerlemelerde daima bu tarz devrimsel (Bilim öncesi dönem, Olağan bilim dönemi, Bunalımlar/Anomaliler,Bilimsel devrimler) hareketlerle olmaktadır. Bundan dolayı Kuhn,bilimin düz tarihsel biçimde ilerlemediğini savunur. Ona göre devrimsel bir şekilde ilerleyen bilimde zaman zaman kopmalar yaşanabilmektedir. Ama tarihsel süreç içinde daima olağan bilimden devrimsel bilime doğru bir süreç devam etmektedir.

Kuhn'un bilim anlayışını bu şekilde özetledikten sonra onun,bilime sınır çizme sorununa ilişkin görüşlerine bakmak yerinde olacaktır. Thomas Kuhn bilimde sınır çizme meselesinde başta Popper olmak üzere kendisinden önce dile getirilen yaklaşımlara karşı eleştirel bir tavır takınmış ve bu konuda kendi düşüncelerini ortaya koymaya çalışmıştır. Fen bilimleri ve astronomi gibi konularda Popper ile aynı fikirde olmasına rağmen,bilim ile sözde bilim arasında sınır çizme sorununda farklı bir yaklaşımda bulunmuştur. Bilindiği üzere,Popper bir kuramı yanlışlayabilen bir durum yaşanması durumunda kuramın yardımcı hipotezlere başvurulmaksızın terk edilmesi gerekliliğini öne sürmüştür. Yani onun için kuramın yanlışlanması terk edilmesi için yeterli bir koşuldur. Kuhn'un bilim anlayışında bilim ile sözde bilimin böyle bir ölçüt ile ayrımının yapılması mümkün olmayacaktır. Çünkü kuramların sınanabilmesi için konulan ölçütün ve buna bağlı sonuçların kıyaslanması mümkün değildir. Kuhn'a göre bilim insanları,bir kuramda aksi

bir durumla karşılaşmaları durumunda bile,nadiren bilimsel kuramı terk etmektedir. Kuramların gelişim aşamalarında ortaya çıkan çürütmeler daha sonra bilimsel kuramın gelişmesi amacıyla kullanılabilir. Bu gibi durumlardan kaynaklı yanlışlanabilirlik ilkesi,bilimsel faaliyetlerin tanımlamasında başarılı bir ölçüt olarak görülmez. Thomas Kuhn,bir kuramın terk edilmesinin ancak bilimsel devrimler ve buna bağlı olarak paradigma değişimi ile olabileceği görüşündedir. Kuhn'a göre bilimsellik ölçütü bilimsel çalışma alanlarının paradigma kazanmasıdır. Onun bilim anlayışında olağan bilim yanlışlayıcı deneylerin yapıldığı bir dönem değil,aksine bu deneylerin göz ardı edildiği dönemdir. Bu doğrultuda Popper'ın olağan bilimin varlığını ve önemini kavrayamadığını düşünmüş ve ortaya koymuş olduğu bilimsellik ölçütünü kabul etmemiştir.

1. 5. Feyerabend'in Kendinden Önceki Bilim Anlayışlarına Yönelik Eleştirileri

Feyerabend öncelikli olarak Viyana Çevresi düşünürlerinin bilim değerlendirmelerini eleştirmesinin yanında Popper,Kuhn ve Lakatos'un bilime dair görüşlerini de eleştiriye tabi tutmaktadır.Onun eleştirilerinin zemininde daha insancıl bir bilim felsefesi yaratma isteği vardır.Çünkü Viyana Çevresi'nin insanı göz ardı ettiğini düşünmektedir ve bu nedenle kendi ortaya koyacağı bilimsel tasarımla,insanı yeniden geleneklerin içine yerleştirebileceğini düşünmektedir.Filozofu Viyana Çevre'sinden ayırtan diğer bir nokta da fikirlerini ortaya koyarken bilim tarihini işin içine katmasıdır.Bu bağlamda Feyerabend'in görüşleri bilimde bir kırılma noktası yaratmış ve bu kırılmanın oluşumunda Lakatos ve Kuhn'un hatırı sayılır etkileri bulunmaktadır.

Feyerabend'a göre Viyana Çevresi' nin bilim ile bilim dışı olanı birbirinden ayırmak için ortaya koyduğu yöntemler ve ölçütler aslında bilimi ortadan kaldırmaktadır. Ona göre Viyana Çevresi,bilimsellik adına kendilerine göre bir dünya yaratarak felsefeyi dışlamışlardır. Feyerabend'a göre hem Viyana Çevresi hem de eleştirel akılcılar bilimi çarpıtmış ve düzeltilemeyecek noktaya getirmişlerdir. Çevre düşünürleri aynı zamanda yanlışlarını başkalarından almayıp kendileri ortaya koymuş ve bu yanlışları yaygınlaştırmışlar,sonuçta da bunlar kabul edilsin diye savaş vermişlerdir (Güzel, 1996:13). Bununla birlikte Feyerabend'a göre Viyana Çevresi'nin,bilimin olguları toplayıp bunlardan kuramlar ortaya konmasına yönelik düşüncesi de kabul edilemezdir. Çünkü Feyerabend'a göre kuramlar hiçbir zaman olgulardan yola çıkmaz;olgular kuramı desteklemez. Kuramların olguları desteklediği yönündeki düşüncenin temelinde dünyaya

yönelik getirilmek istenen açıklamanın akıl için de varsayılması,yani aklın da dünya gibi düzenli bir biçimde çalıştığı varsayımı vardır (Güzel,1996:15). Aynı zamanda Feyerabend Viyana Çevresi düşünürlerinin bilimin zahmete değer bir uğraş olarak görülüp görülmemesi konusunun mantıksal açıdan olanaksız olduğunu düşündüklerini ifade eder. O,nelerin yapılmaya değer olduğu,nelerin olmadığı konusunu kurumların ve yaşam biçimlerinin belirlediğini fakat Viyana Çevresi'ni işaret ederek bu hususun doğru bir değerlendirilmesinin yapılamamış olmasından yakınır. Feyerabend,'hakikat arayışı' ve 'insanlığın en yüksek hedefi' deyimlerinin cömertçe kullanıldığını fakat bunun bilimi tartışma alanından uzaklaştırdığını ifade eder (2017b:261). Viyana Çevresi düşünürlerine göre bilim tek bir yöntemle ilerlemelidir ve yalnızca bilimin ölçütleri aranmalıdır. Ancak Feyerabend'a göre katı,genel geçer ve değişmez kurallar bilim için gerçekçi olmadığı gibi bilimi ilerletmez de. Çünkü insanların yetenekleri, ilgileri ve fikirleri farklıdır. Eğer sabit ölçütlerle hareket edilirse insan tek tipleştirilir. Aynı zamanda bilim mutlak ölçütlerle ilerlememiştir. Bilim tarihine bakıldığında bilimsel ilerlemeler aykırı fikirler vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Örneğin Galileo mevcut katı ölçütleri kabul etseydi, Galileo diye bir kişilik ortaya çıkmayacaktı. Hiçbir yöntem mükemmel olmadığına göre her yöntemin belli sınırları vardır. Feyerabend'a göre kişileri sınırlandırmamak için her türlü yöntem kullanımına izin verilmelidir.

Feyerabend,Popper'ın düşüncelerine eleştirel bakmaktadır;çünkü ona göre Popper'ın bilim-bilim dışı ayrımı yaparken kullandığı ölçütler bilimi ilerletmekten ziyade,sınırlandırmıştır. Ayrıca Feyerabend'a göre Popper bilimsel araştırma süreci içerisinde bilim tarihini göz ardı etmektedir. O,Popper'ın 'paradigmalar bir sorunla başlar'yönündeki fikrine de karşıdır. Ona göre paradigmalar sorunla başlamaz ve sırf bilimin akılsallaştırılması için Popper'ın öne sürdüğü ölçütler bir işe yaramayacaktır. Popper ortaya konan teorilerin her birindeki evrenin,daha ileri teorilerde betimlenen evreler tarafından açıklanabileceğinden hareketle öznel ya da somut gerçeklik öğretisinin çöktüğü sonucuna ulaşmıştır. Feyerabend bu çöküşün nedenini sorguladığında verdiği cevap,ironik bir şekilde Popper'ın benimsediği yönteme uymamış olduğundan ötürü çökmüş olduğudur(2017b:58).

Bilimin ilerlemesi ancak ve ancak “ne olsa uyar“ ilkesine bağlıdır ve bilimsel tek yöntem diye bir şey yoktur Feyerabend’a göre. Her bilimsel tasarı kendi ilgili kriter ve konusuna göre değerlendirilmelidir (2000:160).

Feyerabend’in eleştiri yönelttiği bir diğer isim yakın arkadaşı olan İmre Lakatos’tur. Feyerabend’ a göre Mach, Boltzman, Einstein ve Bohr gibi fizikçilerin fikirleri yeni-pozitivizm taraftarları ve eleştirel akılcılar tarafından çarpıtılmış ve bunu ilk fark edenlerden biri de Lakatos olmuştur. Ona göre Lakatos bir ‘akılcılık’ teorisiyle bu uyumsuzluğu, çarpıklığı gidermeye çalışmış ama başarılı olamamıştır. Ancak her ne kadar başarılı olamasa da Feyerabend’a göre Lakatos bilim tarihine yeni vukuflar açabilmiştir ve bu sebeptendir ki Feyerabend *Yönteme Karşı* isimli kitabını Lakatos anısına kaleme aldığını ifade eder (2020:13). Aynı zamanda Feyerabend modern irrasyonalizmin paradoksunun dört başı mamur ve kısıtlayıcı bir kurallar kümesi üzerine yükselen ve böylece insan olmayı bu kurallara uymakla aynı anlamda kabul eden bir toplumun, muhalifi hiçbir kural olmayan ıssız bir sahada oynamaya zorladığını ve böylece insanı aklından ve insanlığından mahrum etmekte olduğunu belirtir. Ona göre irrasyonalizm yandaşları akılcılığı, düzenle ve açık-seçik konuşmayla özdeşleştirir ve kendilerini kekemeliği ve saçmalığı yüceltmekle görevli addederler. Feyerabend, bu ilkelerin kaldırılmasıyla birçok farklı hayat tarzının olabileceğinin kabul edilmesini ve böylece (yukarıda belirtilen tarzda) olayların kötü bir rüya gibi ortadan kaybolacağını belirtir. Bu noktada teşhis ve önerilerinin bir noktaya kadar Lakatos’unkilerle kesiştiğini belirtir (2020:223). Ona göre Lakatos irrasyonalizmin açmazlarını fark ederek daha özgürlükçü bir düşünce yapısını teşvik etmiştir. Feyerabend ise buna ek olarak mistisizm ve irrasyonalizmin bazı türlerinin tabanında akla duyulan bir saygının varlığını fark etmiş ve çok daha yeni ve liberal kriterlerin benimsenmesini desteklemektedir. Ayrıca Lakatos bilime büyük saygı duyarken Feyerabend bilimi ilgi çekici fakat istisnai olmayan, pek çok faydanın yanında kusurları da bulunan bir bilgi türü olarak sınıflandırmayı tercih eder. Birçok probleme kaynaklık etse de ,hala bilimden öğrenilebilecek şeyler olduğunu belirtir Feyerabend (2020:224).

Feyerabend’in eleştirilerini yönelttiği isimlerden son olarak ele alacağımız Thomas Kuhn’dur. Feyerabend’a göre Kuhn Bilimsel Devrimlerin Yapısı eseriyle bilim felsefesindeki Viyana Çevresi düşünürlerinin bilim anlayışına bir hasar vermiştir. Bunun

yanında Feyerabend Kuhn ile bazı ortak noktaları paylaştığını da belirtmektedir: “...bilimin bilgi kuramsal değil,tarihsel olarak temellendirilmesi gerektiği konusunda Kuhn'a katıldım. Ama bilimin siyasi özerkliği (reddediyorum) konusunda ondan farklı düşünüyorum.” (2020:288). Her iki düşünür de bilimin sosyolojisi hususunda mutlak ölçütlere karşı çıkmaktadırlar. Ancak Feyerabend bilimin siyasi özerkliği konusunda Kuhn’dan farklı düşünür. O tarihi,felsefi veya dilsel ama her koşulda şu veya bu kuramsal halatlarla bilimi bağlama girişiminde Kuhn’dan ayrılmaktadır çünkü bu tür bir bağlantının kaçmak istediği “kavramsal sistem” in katı olan sınırlarına geri götüreceğini düşünmektedir(Feyerabend, 2020:.288-289). Aynı zamanda epistemik çoğulculuk yanlısı olduğu için de Feyerabend,tek bir paradigmanın insanı ilerletemeyeceğini düşünür. Oysa ki Kuhn tüm gelenekleri tek bir paradigma etrafında toplama düşüncesini barındırmaktaydı. Netice itibariyle Feyerabend’a göre,Kuhn’un meydan okuyuşu karşısında ayakta durabilen tek bilim felsefecisi Imre Lakatos’tu. Feyerabend’ a göre Lakatos,Kuhn’la aynı zeminde ve aynı teçhizatla kavgaya tutuşarak Kuhn’a pozitivizmin bilimleri aydınlatmadığını ve de bilimlere yardımcı olmadığını göstermiştir(Feyerabend,2012:324).

Feyerabend’in eleştirilerini kısaca özetlemek gerekirse o,Viyana Çevresi’ nin bilimleri tek çatı altında toplama düşüncesini eleştirmiştir. Popper’ı mutlak bir yanlışlama ilkesi getirdiği için;Lakatos’u araştırma programlarında sabit ilkelerden bahsettiği için eleştirmiştir. Kuhn’u ise olağan dönemdeki paradigma ile bütün düşünce dünyasını tek bir kurama indirgediği gerekçesiyle eleştirmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

FEYERABEND FELSEFESİNİN TEMEL DİNAMİKLERİ

Paul Feyerabend, bilim felsefesiyle ilişkili olmasına karşın, bilim felsefesine olumlu bakmayan bir isimdir. O, felsefenin bilimle uğraşmasındaki gerekçenin daha insancıl bir bilim görüşü ortaya koymak olduğunu belirtir. *Uzman İçin Teselliler* metninde tek tek bireyler olarak insanların mutluluk ve özgürlüklerinin ne kadar arttığı sorusunu sorar. İlerlemenin her zaman yerleşik ve kökleşmiş yaşam biçimlerinin rağbet görmeyen ve henüz kökleşmemiş değerler ile sorgulanmasıyla başarıldığını belirtir. Ona göre insan kendini korkudan ve sorgulanmayan sistemlerin tiranlığından yavaşça böylelikle kurtarmıştır. Bu durumda sorulması gereken soru Feyerabend’a göre şudur: Günümüz bilimlerini sorgulamak için hangi değerler seçilmelidir? Feyerabend’ın bu soruya yanıtı, her zamanki gibi bugün de en yüksek değerlerin bir birey olarak insanın mutluluğu ve tam gelişimi olduğudur. Ona göre bu değer kurumsallaşmış yaşam biçimlerinden kaynağını alan değerleri (hakikat, yiğitlik, kendi ihtiyaçlarını gözetmeme gibi) reddetmez. Aksine onları teşvik eder ama, ancak bir bireyin gelişmesine katkıda bulunabildikleri sürece. Yine Feyerabend’a göre herkes kendi eğilimlerinin peşinden gidebilir ve eleştirel bir girişim olarak düşünülen bilim bu tarz bir etkinlikten kâr elde edecektir(2017c:262). Bu ifadeler Feyerabend felsefesinin omurgasını oluşturan düşüncelerdir. Ancak onun bilime yönelik anlayışını anlayabilmemiz için kullandığı belli başlı terimlerin açıklamalarını bilmemiz gerekmektedir. Bu bölümde amaç bu terim ve ilkeleri açıklamak olacaktır.

2. 1. Kuramsal Çoğulculuk İlkesi

Bilim kavramının eksiksiz bir tanımını yapmanın mümkün olmadığını ve bu tanımlamalara birçok tanımın daha eklenebileceğini düşünen Feyerabend, bilim kavramının tanımlanmasındaki zorlukla ilişkisinde :

Bilim nedir? Nasıl ilerler, standartları, sonuçları nelerdir, öteki alanların standartlarından, sonuçlarından ne bakımdan farklıdır?(...) Sorunun tek değil birçok yanıtı vardır. Bilim felsefesinin her ekolü, bilimin ne olduğu ve nasıl işlediği konusunda farklı bir öykü anlatır. Buna ek olarak, bilim adamlarının, politikacıların ve genel kamuoyu “sözcüleri” nin anlattıkları da vardır. Bilimin doğası üzerindeki giz perdesinin hala kaldırılmamış olduğunu

söylediğimizde gerçeğe fazla uzak düşmüş sayılmayız. Sorun hâlâ tartışılıyor(2017b:103-104) ifadelerini kullanır.

Bilim kavramı üzerine yapılmış olan tanımları irdelediğimizde bilim;gözlem,deney,teori süreçleri içerisinde akıl yürütme yoluyla ilerleyen,neden-sonuç ilişkisi doğrultusunda dünyaya yönelik olguları birbirine bağlayan evrensel yasalar bulma çabası olarak tanımlanan,pozitivist bir kuram olarak karşımıza çıkmaktadır. Feyerabend'a göre bilim,dünyada kendi başına bulunan ve keşfedilerek serimlenen bir realite değil,araştırmacıların ve sosyal şartların bilinçli ve de bilinçsiz tercih ve kararlarıyla oluşturulan,değişik etkilere açık,çok yönlü ruhsal ve kültürel yaşamıyla insana özgü,irrasyonel takıntı ve eğilimleri de içeren,karmaşık bir etkinliktir (2017b:133-34). Feyerabend'ın bilimin doğasına ilişkin yaptığı tanımlamalarda bilimin anlaşılmasını,değerlendirilmesini,alternatifleriyle mukayese edilmesini ve belki de reddedilmesini mümkün kılacak bir bilim yorumu vermektedir(Chalmers,1997:47). Feyerabend'a göre aynı anda birbiriyle çelişen çok sayıda kuram bulunmalı ve bu kuramların savunucuları bunların doğruluğuna kuvvetle inanmalı,içerdiği tüm çatışmaları ısrarla çözmeye çalışmalıdır (Johansson, 1983:91). Feyerabend'a göre Ortodoks bilim tek bilgi hazinesi değil,diğer kurumlar arasında bir kurumdur. İnsanlar ona danışmak; ondan gelen bilimsel teklifleri kabul etmek ve kullanmak isteyebilir;fakat asla bunun ne kadar doğal bir şey olduğunu düşünerek ve yerel alternatifleri bir kenara bırakarak değil. Ortodoks bilime ait rasyonel ve sonuçlara kıyasla bu yaklaşımdan neşet eden yeni bilgi biçimleri hem daha az sığdır hem de modern dünyanın ihtiyaçlarına daha iyi yanıt vermektedir (2012:38). Çünkü bilim diğer disiplinlerle anlam kazanır. Bunun için hiçbir bilgi türünü bilim dışı diye tanımlayamayız. Feyerabend'ın bu düşüncesinin zemininde dış dünya bilgisinin dolaylı olarak kuramlar vasıtasıyla deneyimlenebileceği düşüncesi yatmaktadır. Dış dünyanın dolaylı olarak deneyimlenebilmesi bilgimizin sonsuza değin hipotetik olmasına yol açmaktadır (Feyerabend, 1963:60-62). Diğer bir deyişle duyu organlarımız vasıtasıyla zihnimizde dış dünyadaki nesnelerin/şeylerin imajlarını oluştururuz. Bu imajlar doğadaki nesnelerin fiziksel özelliklerine karşılık gelmektedir. Zihnimizde aynı nesneye yönelik iki değişik imge oluşturulabileceğini düşünen Feyerabend için, bu imgelerden birinin diğerine nazaran daha açık bilgiler

içermesi olasıdır. Ancak yine de zihinde oluşturulan bu imgeler doğayla birebir ahenk oluşturacak açıklamalar değildirler. İşte bu sebeple Feyerabend'a göre doğayı olduğu gibi yansıtabilecek tek bir kuram yoktur (1981:8-10). Diğer taraftan Feyerabend Viyana Çevresi'nin, 'Dünyanın Bilimle Kavranması' düşüncesinin köklerini Antikçağ düşünürlerine kadar götürmüştür. Bu doğrultuda Thales'in düşüncelerine *Bilimin Tiranlığı* eserinde yer vermiştir. Feyerabend'a göre onlar, suyun nasıl buhara dönüştüğünü, yükseldiğini, havaya karıştığını, bulutları oluşturduğunu, yeniden suya dönüştüğünü ve buz halinde katı olabildiğini gördüler. Su hem ısı veriyor, hem de ısı alıyordu. Töz, dört geleneksel elementten herhangi birisi olabilirdi: Su, ateş, hava ve toprak. Ayrıca su, yaşam için de gerekiyordu. Sıvı biçiminde bulunmadığı çölde bile varlığını sürdürebiliyordu. Bu gibi varsayımlarda bulunarak görünüşteki çeşitliliğin ardında bir birlik olması gerektiği düşüncesiyle Thales, modern bilimin temel bir ilkesini öngörmüştür (Feyerabend, 2013:19).

Bunun yanında Feyerabend, Parmenides'in 'Varlık vardır, yokluk yoktur.' düşüncesine de *Yönteme Karşı* eserinde yer vermektedir. Ona göre Parmenides'in bu düşüncesi çokluk değil fakat tekliğe yol açmıştır. Feyerabend'a göre Parmenides: "(...) Bunlara rağmen bir korunum yasası öneren (Varlık vardır); gerçekte görünüş arasına bir sınır çeken (böylece daha sonraki düşünürlerin 'bilgi kuramı' dedikleri şeyi yaratan); ve süreklilik için şu 'sezgi'ye müracaat etmek zorunda kalan 19. ve 20. yüzyıl matematikçilerinden daha iyi bir temel sunan ilk kişiydi. " (Feyerabend, 2020:79).

Evrene, dünyaya, insan yönelik bir tek kuramın söz konusu olmadığını ifade eden Feyerabend için hiçbir kuram doğada var olan olgulara yönelik bütüncül bir açıklama sunamaz (2020:73). Dahası Feyerabend, bilgiye ulaşmak için kabul edilecek tek bir kuramın insan ve evreni açıklamada yeterli olamayacağı ve alternatif düşünce oluşumunu sınırlandırdığı için buna sert bir şekilde karşı çıkmaktadır. O, her şeyi açıklama iddiasında olan tek bir kuramın kibirli ve dünyadan bihaber olduğunu dile getirir. Kibirli olmasındaki neden, sadece entelektüellerin değerli fikirleri olabileceğini kabul etmeleridir. Dünyadan bihaber olmalarının nedeni ise ekolojik olarak sağlam, manevi yönden tatmin edici çeşitli yaşam biçimlerinin bozulup yerlerini Batı uygarlığının suni yaklaşım tarzına

bırakması sonucunda,üçüncü dünya ülkelerinin karşı karşıya kaldıkları;açlık,susuzluk,aşırı nüfus,manevi bozulma sorunlarına karşı kör ve sağır olmalarıdır(2012:38-39).

Yine Feyerabend'a göre tek kuramın egemenliği,insanların eleştiri gücünü zayıflatırken özgür gelişimini de tehdit etmektedir. Bu durumda birbiriyle çelişiyor olsalar bile teoriler çokluğu ve bolluğu savunulmalıdır. Ancak o zaman daha kapsamlı bilgiye ulaşmak mümkün olabilmektedir (Ökten, 1996:80-81). *Yönteme Karşı*'da kullandığı ifadeler onun epistemik çoğulculuğunu kısa ve açık olarak ortaya koymaktadır: ''Ne kadar eski ve saçma olursa olsun bilgimizi geliştirmeyecek düşünce yoktur'' (2020:65). Yani Feyerabend'a göre tüm düşünce geleneklerine kendilerini ortaya koyma hakkı tanınmalıdır ki bilgimiz hem gelişme sağlasın hem de ilerleme göstere sin.

2. 2. Karşı-Tümevarım İlkesi

Feyerabend'ın çoğulculuk anlayışı doğrultusunda ele aldığı diğer bir konu ''Karşı-Tümevarım İlkesi''dir. Karşı tümevarım ilkesi,çoğunlukla kabul edilmiş görüşlerle tutarsız varsayımlar ortaya konup bunların inceden inceye gözden geçirilmesidir. Örnek olarak Galileo'nun ''dünya dönüyor'' önermesi,ilk ortaya atıldığında karşı-tümevarımlı bir önermedir (Güzel, 1996:16). Feyerabend'a göre iyice doğrulanmış kuramlarla ve/veya iyice yerleşmiş deney sonuçlarıyla çelişen hipotezler kullanabiliriz. Bu sayede bilimi karşı-tümevarım yoluyla ilerletebiliriz (2020:48). Feyerabend'a göre ''(...) her tekil kuram, her peri masalı, her efsane diğerlerini daha büyük bir açıklık ve güçle ifadeye zorladığı ve bu rekabet sürecinde bilincimizin gelişmesine katkıda bulunduğu, durmaksızın büyüyen, birbiriyle bağdaşmaz alternatif görüşler okyanusudur'' (2020:50). Bu açıdan bakıldığında evrenin keşfedilmesi sürecinde teori çeşitliliğinin olması gerekmektedir. Bu birbirinden farklı teorilerde yer alan kavramlarla hem evren ve dünyaya hem de insana yönelik farklı açıklamalar getirilebilir (Güzel,1996:17-18).

Karşı-tümevarım ilkesini ortaya koyarken esas niyetinin genel kurallar silsilesine yeni bir eklenti yapmak olmadığını belirten filozofun asıl amacı,okuyucuları en bariz olan yöntembilimlerin bile sınırlı olduğuna inandırmaktır. Bunu

gerçekleştirmenin yolu da kimilerinin temel kabul ettiği bazı kuralların sınırlarını, hatta akıldışlıklarını göstermektir.(Feyerabend,2020:52).

Karşı-tümevarım ilkesi' nin kuramlar ve de olgular karşısında önem arz ettiğini düşünen Feyerabend'a göre,bilim karşı-tümevarım vasıtasıyla ilerler(2020:122). Ona göre düşünceler düşüncelerle karşılaştırılmalı,karşılaştırılma sonunda başarısız olanlar bir kenara atılmayıp geliştirilmelidir. Bir topluluğun parçası olan her kuram, her masal, her mit insan bilincinin gelişmesine katkıda bulunur. Tüm bunlar giderek artan,birbiriyle örtüşmeyen, ölçüştürülemez bir seçenekler ummanıdır(Güzel, 1996:17). Feyerabend ayrıca bilimin ilerlemesine ilişkin şu ifadeleri kullanmaktadır:

Kuramlarımızın başarısı "deney" ya da "olgular", veya "deneysel sonuçlar" la ölçülür ve kuramla "veriler" arasındaki uyum kuramı güçlendirirken (veya durumunu değişmeden bırakırken);uyuşmazlık kuramı tehlikeye atar, hatta bizi onu değiştirmeye zorlar. Bu,tüm doğrulama ve teyit kuramlarının önemli bir parçasını oluşturan bir kuraldır. Deneyciliğin özüdür. Buna tekabül eden karşı-kural bize iyice yerleşmiş kuramlarla ve/veya iyice yerleşmiş olgularla uyumsuz hipotezler icat etmemizi ve geliştirmemizi salık verir. Bize tümevarıma karşıt bir tarzda ilerlememizi önerir(2020:48-49).

Feyerabend, bilimin Viyana Çevresi'nin anladığı anlamda yani olgular toplamı olduğu şeklindeki düşünceye karşı çıkmaktadır. Ona göre kuramlar olgularla değil başka başka kuramlarla karşılaştırılmalıdır. Daha açık bir ifadeyle deney sonuçlarıyla bağdaşmayan teoriler öne sürülmelidir ki bu nokta tam olarak Feyerabend'ın karşı-tümevarım dediği ilkeye tekabül etmektedir. Öyle ki dış dünyadaki tüm olgulara karşılık gelebilecek tek bir mutlak bilimsel kuram olmadığından kuramları, deney yahut olgularla karşılaştırmak yerine diğer kuramlarla karşılaştırma yapmak suretiyle bilimde daha sağlam ve verimli ilerlemeler kaydedilebilir (Feyerabend, 2020:65-66).

2. 3. Ne Olsa Uyar İlkesi

“Anything goes “ orijinal adının yanında dilimizde: ‘‘Ne olsa uyar’’,‘‘Her şey olur’’,‘‘Her şey mümkün’’ gibi karşılıklarla açıklanan Feyerabend'ın ilkesi onun çoğulculuk ilkesiyle paralel şekilde ortaya koyduğu bir ilkedir. Feyerabend doğru bilgi edinme sürecinde hiçbir yöntemin,bilgiyi mutlak anlamda vermediği

gerekçesiyle araştırmacıların uymak zorunda olduğu tek bir yöntem olmadığına yönelik bir görüşü benimsemektedir(2011:38). Aslına bakılırsa daha net bir ifade kullanacak olursak Feyerabend açısından bilimsel yöntem diye bir şey yoktur. Ona göre:

(...);bir araştırmanın temelinde yatan, bunun ‘‘bilimsel’’ dolayısıyla da güvenilir olduğunu garanti eden hiçbir yöntem ya da kural yoktur. Her proje, her teori ve her yöntem kendi kriterlerine ve ilgili konunun ölçütlerine göre değerlendirilmelidir. Uygunluğun değişmez bir ölçütü olan evrensel ve sabit bir yöntem düşüncesi, dış koşulları dikkate almadan her uzunluğu ölçebilen bir ölçüm aracı bulunduğu düşüncesi kadar gerçeğe aykırı bir şeydir.(...) Mantıksal ve felsefi açıdan ne kadar sağlam kanıtlara sahip olursa olsun,şu ya da bu durumda bozulmayan hiçbir kural yoktur (2000:160).

Feyerabend’a göre bilim, pratikte kimi bilim adamı ve felsefecilerin koymaya çalıştığı sınırları sık sık çiğneyen özgür ve sınırsız bir araştırma olarak işler (2012:48).O,bir tek bilimsel yöntem kullanarak doğru bilgi edinmenin zorluğuyla ilgili,bilim adamı ve felsefecilerin tek örnek bilimsel metot olarak savundukları kaidelerin birçoğunun aslında işe yaramaz olduğunu belirtir. Bu kaideler üretmeleri gereken sonuçları üretememektedirler. Feyerabend,günün birinde ortaya çıkabilecek kapsayıcı bir kuralın da olabileceğine de inanmaz(2017a:37).O halde Feyerabend açısından bilim,sabit ve evrensel kurallar çerçevesinde yapılmaya uygun bir yaklaşım değildir. Diğer bir ifadeyle bilime yöntem dayatması yapılması,bilim insanlarının zihinlerini kısırlaştırma tehdidi taşımaktadır. Dolayısıyla insana ve evrene ilişkin bilgi edinme sürecinde tek bir yöntem uygulamasının verimli olmadığı görülmektedir.

Ancak diğer taraftan modern bilim anlayışına bakıldığında bilimin evrensel yasalarla ilerlemesi yani nesnel içerikler taşıması gerektiği yönünde bir anlayış hakimdir. Farklı kişi, kültür ve toplumlara göre farklılık göstermeyen kuramsallaşmış bir bilgi edinme teorisi hakimdir. Yani bilimsel bilgiye bilimsellik vasfını kazandıran özellik modern bilime göre bilimsel yöntem kullanılmış olması ve bu yöntemin de evrensel standartlar dahilinde olmasıdır. Bu noktada Feyerabend, bilimsel bilgiyi nesnelleştirdiği iddia edilen bilimsel yöntemin güvenilirmez olduğunu düşünmektedir. Ona göre bilimsel yöntemin temelini

oluşturan gözlem, kişinin belirli bir kültürel çevre içerisindeki belirli teknik ve teorik donelerle gerçekleştirdiği faaliyetlere karşılık gelmektedir. Bu bakımdan Feyerabend’a göre dış dünyaya ilişkin gerçekliğin ortaya konulmasında araştırmacıya yardımcı olabilecek ve katkı sağlayacak tek bir özel yöntem yoktur (1989:60). Ayrıca da araştırmacıya katkı sağlayacak tek bir özel yöntem ya da benzersiz standartlar olduğuna yönelik inançlar masaldan ibarettir (Feyerabend, 2020:208). Ona göre, tarihin sağladığı zengin malzemeye bakan, onu içgüdülerinin tatminine yönelik ve de şiddetli entelektüel güvenlik nöbetlerini; “açıklık“, “kesinlik“, “nesnellik“, “gerçeklik“ gibi terimler altında dindirmek adına fakirleştirmeye yeminli olmayan herkes en nihayetinde görecektir ki tüm şartlar altında ve insani gelişmenin tüm evrelerinde savunulabilecek tek bir ilke vardır: “ne olsa uyar” (2020:47).

Buradan hareketle bu ilkenin Feyerabend’in temel tezi olduğu söylenebilir. Bilim insanları, fikirlerinin deneysel içeriklerini arttırmak ve onları daha açık bir şekilde anlamak için işin içine başka görüşleri de sokmak zorundadır; yani çoğulcu bir yöntembilim benimsemelidirler. Bilim insanı fikirlerini deneyden ziyade başka fikirlerle karşılaştırmalı ve başarısız görüşleri bir kenara atmak yerine onları geliştirmelidir. Feyerabend’a göre eğer bilim insanı bu şekilde hareket ederse Tekvin’de ve Pimander’de geçen insan ve kozmos kuramlarını el altında tutarak, onları incelikle işleyecek, evrimin ve öteki modern görüşlerin başarısını ölçmek için kullanacaktır (2020:49). O halde bilim insanlarının bilimsel kuramları gerekçelendirirken belirli epistemik kriterlere başvurmalarına gerek yoktur. Hatta bilim olan ile bilim olmayan arasında yapılan ayrım dahi yapaydır zira epistemik kriterlerle değerlendirilmiş bilimsel bir kuramla, kutsal kitaplarda yazan sözler arasında nitelik bakımından hiçbir fark olmayacaktır. Feyerabend’a göre: “*Tarih rastlantılarla, konjonktürlerle ve tuhaf bir şekilde yan yana gelmiş olaylarla doludur ve bu bize insani değişimin karmaşıklığını ve herhangi bir insani eylem ya da kararın nihai sonuçlarının önceden kestirilemeyen bir karakterde olduklarını gösterir*” (2020:36). O halde bu denli kestirilemez ve karmaşık bir ortamda, belirli bir metodoloji ile kendimizi sınırlandırmamızın bir manası yoktur; daha ziyade duruma uygun görünen usul hangisiyse onu kullanmak gerekmektedir. Şu durumda, yöntembilim söz konusu olduğunda “ne olsa uyar” ilkesi, bilim

uygulamalarına uygun görünmektedir. Bilimlerin değerdendirilmeye tabi tutulacağı ölçütler,yani epistemik ölçütler söz konusu olduğunda da benzer bir durum yürürlüktedir;zira bilimler,bir bütün olarak o anki duruma uyan ölçütlere göre değerdendirilmelidir. Nasıl ki sıcaklık cıva termometresi,balometre ya da elle dokunarak ölçülebiliyorsa,kuramların seçiminde de gereken değerdendirme ölçütleri şartlara uygun olarak,o andaki duruma göre bulunmalı ya da değerdendirilmelidir (Feyerabend, 2000:259).

O halde özetlemek gerekirse ‘‘Ne olsa uyar’’ ilkesini,Feyerabend’in çoğulculuk ilkesiyle ilişkili olarak düşünmek gerekmektedir. Bunun yanında belki de bu ilkenin onun bilim felsefesine zemin oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. İlerleyen kısımlarda da göreceğimiz gibi Feyerabend sabitlik ve mutlaklık fikrine bilimsel ve toplumsal bakımdan karşı çıkmaktadır. Bu açıdan ne olsa uyar ilkesinin de bu karşı çıkışı destekleyen bir ilke olduğunu söyleyebiliriz.

2. 4. Kıyaslanamazlık / Ortakölçümsüzlük İlkesi

Feyerabend’in bilim felsefesindeki önemli bir diğer kavram ‘‘kıyaslanamazlık ilkesi’’dir. Bu ilke,farklı bakış açılarına sahip olan bilim insanlarının baktıkları olguya dair ne gördükleri hususunda uzlaşamayabilecekler anlamına gelen bir ilkedir. Başka bir deyişle kıyaslanamazlık ilkesi,bir kuramı farklı bir kuramın perspektifinden eleştirmenin anlaşılmasız olduğu anlamına gelmektedir(Ökten, 1996:106). Feyerabend kıyaslanamazlık ilkesinin önemli olduğunu belirtmektedir. Neden bu ilkeyi geliştirdiğiyle ilgili olarak *Özgür Bir Toplumda Bilim* eserinde,ortaya yeni bir dünya çıkması durumunda,bunun meydana getireceği durumları farklı açılardan anlayabilmeyi istediğini belirtir(2017b:235). Bu ilkeyle ilgili olarak,aynı alanla ilişkili de olsalar,teorilerin her zaman içerik veya gerçeğe yakınlıklarına bakılarak kıyaslanamayacaklarını göstermeye çalıştığını ifade eder.(2017b:24-25). Ayrıca Feyerabend kıyaslanamazlık ilkesinin insana,dünyaya ve evrene ilişkin gerçekliğin elde edilmesi sürecinde tek bir bilgi edinme şekli olduğuna yönelik bir yaklaşımın çok sığ olduğunu açıkça ortaya koymuştur (2017b:98).

Diğer taraftan Feyerabend, kıyaslanamazlık ilkesi hakkındaki fikirlerini çeşitli örnekler üzerinden ortaya koymuştur. Bu örneklerden ilki kozmolojiye ilişkindir. Ona göre Antikçağ kozmolojisinde olgular, olaylar ve onların birçok parçası vardır. Bu sebeple Antikçağ kozmolojisi çok fazla şey, çok fazla olay, çok fazla durum barındırdığından insanlar onun tam bilgisine ulaşamaz. Ayrıca da insanlar onun yalnızca bir bölümüne yakınlık duyabilir. İnsanlar tam bilgisine ulaşamamaları da Antikçağ kozmolojisine göre, insanların deneyimleri, yaşadıkları macera, gördükleri, duydukları, okudukları kaynak ne kadar fazla ise bilgileri de o denli artabilir. Öte yandan modern kozmoloji çok fazla şey, çok fazla durum ve gerçek bilgi arasında ayırım yaparak insanları, bilgi yığınının güvenmemeleri konusunda ikaz etmiştir. Modern kozmoloji tamamıyla duyuşsal algı üzerine kurulu bir gerçeklik anlayışı inşa etmiştir. Gerçek dünya basit ve uyumlu bir yapı olarak tasvir edilebilir. Bu noktada Feyerabend her iki kozmolojinin farklı öğeler barındırdığını belirterek, bunların birbirleriyle kıyaslanamayacaklarını belirtmiştir. Ona göre bu kozmolojiler farklı kuramlar çerçevesinde farklı dilsel kavramlarla oluşturulmuşlardır ve bu nedenle de farklılardır (2020:268-269). Feyerabend, kıyaslanamazlık ilkesiyle ilişkili olarak Pritchard'ın *Nuerler* kitabından alıntılar yaparak ilkeyi açıklama yoluna gitmiştir. Pritchard'a göre Nuerler, uzay-zaman algısı üzerine farklı bir algılayış tarzına sahiptir. Onlar için zaman; geçen, boşa harcanabilen, kurtarılabilen gerçek bir şeymiş gibi değerlendirilmez. Nuerler'de olaylar mantıksal sıra izler, ancak soyut bir sistemce kontrol altında tutulamaz. Saat veya farklı zaman ölçücü aletleri olmadığından, güneşin konumları veya günlük hareketleri arasındaki süreyi de ölçmezler (Pritchard, 1940:103). Buradan hareketle Feyerabend, Nuer kabilesinin zaman algısıyla tanışık olmayan herhangi bir araştırmacının, kabilenin zaman kavramlarını belirsiz ve anlaşılmasız bulacağını ifade etmiştir. Yine Feyerabend'a göre araştırmacılar kabilenin kavramlarını anlamlandırabilmek adına modern kavramlara başvuracaklardır. Böyle bir durumda, araştırmacıların Nuer kabilesini anlamaya çalışmak için kullanacakları modern kavramlar, Feyerabend'a göre kabile içinde anlam bulmuş olan zaman anlayışını yansıtmayacaktır (2020:258).

Feyerabend belirli bir araştırma alanındaki kuramların, görünürde aynı konuyla ilgili olmalarına karşın, karşılıklı olarak kıyaslanamaz kuramlar olduğunu belirtmiştir. Ona göre kıyaslanamazlığın sebebi, farklı düşünce, eylem ve algı

çerçevelerinin olması durumudur(Ökten,1996:106).Feyerabend'a göre tüm insanların ortak biçimde algılayıp,ortak biçimde düşünecekleri bir düzen nasıldır yoksa aynı şekilde,ortak biçimde kabul edecekleri ortak teoriler de yoktur. Farklı teorilerin eleştirilip değerlendirileceği ortak bir dil bulunmadığından,hangi teorinin başarılı olup olmayacağına karar vermek mümkün gözükmemektedir. Bu sebeple her zaman birbirine alternatif teorilerin bilim dünyası içinde yer almasına ve rekabet halinde olmalarına izin verilmelidir. Bu çoğul teorilerin oluşturduğu ortamda,bir teorinin,çürütüldü diyerek dışlanması da söz konusu olmamalıdır. Çünkü çürütülen teori bile rakip teoriye katkıda bulunma potansiyeline sahiptir. Bu bağlamda,hiçbir teori diğerinden daha değersiz görülmemeli,her teorinin içeriğinden gerektiği ölçüde yararlanılmalıdır. Ne teorilerin birbirlerinin yerini alması ne de bir teorinin doğruluğunu gösteren ölçütlere sahip olmadığımız için,yapılması gereken bütün teorilerin birbirleri ile rekabet içinde var olmalarına izin vermektir. Bilimde ilerleme gibi bir hedefimiz varsa,bu ancak birbirleri ile kıyaslanamaz teorilerin bir arada var olması ile mümkün olabilir (Doğan, 2012:21).

Buradan hareketle diyebiliriz ki kıyaslanamazlık ilkesi doğa bilimlerinde olduğu gibi sosyal bilimlerde de söz konusu olmaktadır. Çünkü hiçbir kültür ya da gelenek hiçbir düzeyde tam olarak birbirleriyle kıyaslanamazlardır. Her bir kültürün kendine has özellikleri vardır ve bunları tarafsız tek bir bakış açısıyla ele almak mümkün değildir (Ökten, 1996:106).

Bilim felsefesinde kıyaslanamazlık ilkesini önemli gören diğer bir düşünür de Thomas Kuhn'dur. O,bir bilim adamının paradigmasının onun dünya görüşünü oluşturduğunu ve dünyadaki her şeyi paradigmasının kendisine sağladığı olanaklarla gördüğünü düşünmektedir. Ama bilimsel devrim sonucunda bir paradigmanın yerini bir başka paradigma aldığı anda, bilim adamlarının çalışmalarını sürdürmelerine olanak sağlayan ve dünyayı anlamlı görmelerini mümkün kılan kavramsal oluşumlarını terk etmek durumunda kalırlar. Devrim sonrasında iki farklı paradigma aynı konuyla ilgili dahi olsa aslında birbirinden o kadar farklıdır ki bilim adamları paradigma değişimin öncesinde ve sonrasında farklı dünyada yaşamaktadırlar. Bu sebeple farklı paradigmaları benimseyen bilim insanları arasında iletişim kopmuştur. Her bilim insanı dünyaya kendi paradigmasından

bakar ve bu yüzden kuramının rakibinin kuramından daha üstün olduğunu göstermeye çalışmıştır (Cevizci, 2007:153). Yani iki farklı paradigmayı kıyaslamak imkansız gözükmektedir. Kuhn'un kıyaslanamazlık hakkındaki düşüncelerini desteklediğini söyleyen Feyerabend bu konuda şöyle demiştir: *“Ortakölçümsüzlük tartışması ile Kuhn'un felsefesinin içtenlikle kabul ettiğim bir noktasına geliyorum. Ardışık paradigmaların ancak güçlkle değerlendirilebilecekleri ve hele de daha bilindik karşılaştırma standartları söz konusu olduğu sürece büsbütün karşılaştırılmaz olabileceklerini(başka bakımlardan kolayca karşılaştırılabilirler) söyleyen öne sürümü kastediyorum”* (2017b:273).

Kıyaslanamazlık ilkesi üzerine Kuhn'un fikirlerine benzer fikirleri olduğunu ifade eden Feyerabend,Kuhn'dan çok şey öğrendiğini ;bilime,sanatlara mantıksal açıdan yaşamöykülerinin izinden giderek yaklaşmak gerektiğine onun vasıtasıyla inandığını belirtir(2011:167). Ancak her ne kadar ortak noktaları paylaşılsalar da Feyerabend ilkenin çıkış noktası konusunda Kuhn'dan farklı düşündüğünü şu sözlerle ifade etmiştir: *“Ölçüştürülemezliği başka başka yollardan bulduk, ona ilişkin görüşlerimiz de ayrı. Kuhn ölçüştürülemezliği tarih incelemeleri sırasında buldu, bense temel önermeler konusundaki eski olgucu tartışma üzerinde düşünürken buldum. O bunu bilimsel değişimin önemli bir özelliği olarak görüyor, bense yana yana dibine varmış birtakım olgucu mumları söndüren bir üfürükçü olarak görüyorum”*(2011:167).

Netice itibariyle Feyerabend açısından evrensel bir kuram yoktur. Hiçbir kuram bir diğeriyle her ne kadar benzerlikler taşısa dahi,kıyaslanamazdır. Aynı zamanda bu kıyaslanamazlık ilkesi yalnızca doğa bilimlerine de özgü değildir. Sosyal bilimler söz konusu olduğunda da yine kıyaslanamazlık ilkesinden söz edebiliriz Feyerabend'a göre. Hiçbir gelenek,hiçbir kültür bir diğeriyle aynıdır değildir,dünyayı algılayış tarzları farklıdır. O halde ne bir kuram diğer kuramlarla ne de bir gelenek bir başkasıyla kıyaslanabilir. Her birinin ele alınış tarzları her zaman için birbirinden farklıdır. Buradan hareketle Feyerabend'ın çoğulculuk anlayışının yine bu ilkede de ortaya konulduğunu görmekteyiz.

2. 5. Tutarlılık Eleştirisi

Feyerabend Viyana Çevresi filozoflarının savundukları ‘‘tutarlılık koşulu’’ ve ‘‘anlam değışmezliğı’’ olarak dile getirilen kavramların, ‘‘kısıtlayıcı’’ koşullar olduğunu ve bu sebeple de bilginin gelişmesini etkilediklerini düşünür (1996:250). Bunun yanında Feyerabend tutarlılık koşulunu bilgiye ulaşma sürecinde olgular dışında hiçbir açıklama biçimini kabul etmeyen inakçı bir yaklaşım tarzı olarak tanımlamıştır. Ona tutarlılık koşulu hoşgörüsü düşük bir kuraldır zira; bir kuram veya hipotezi olgularla uyuşmadığı için değil de diğer kuramlarla uyuşmadığı için elemektedir. Bu tarz bir yaklaşımla da elediğı kuramın henüz teste tabi tutulmayan kısımlarını bir gerçeklik ölçüsü haline getirmektedir. Şu durumda tutarlılık şartının etkisi, aşkın tümdengelim, özçözümlemesi, fenomenolojik-dilbilimsel çözümlemede kullanılan kadim geleneklerin etkisine fazlaca benzemektedir (2020:55-56).

Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere tutarlılık koşulunun, yeni bilgiler edinme faaliyetinde daha iyi olan kuramı değil, daha eski olan kuramı inakçı bir biçimde savunduğı görülmektedir. Haliyle bu durumda tutarlılık koşulu söz konusu olduğunda herhangi bir olay veya olguya ilişkin bir durumun dile getirilmesi durumunda doğru bilgiyi veren teorinin değil; ancak daha eski teori kabul görmektedir (Feyerabend, 1996:259).

Diğer yandan, tutarlılık koşulu bilgi edinme sürecinde daha eski fakat sınanmamış kuramları geçerlilik kriteri haline getirmiştir. Bu durumda da kuramların geçerliliğı sınanmış olmalarından ziyade daha baskın olup olmamalarına bağlanmıştır. Feyerabend alternatif kuramlara karşı yadsıyıcı bir tavrı olan tutarlılık koşulu ile ilgili olarak şu ifadeleri kullanmıştır:

(...) bir tutarlılık şartı taraftarı şöyle diyebilir: Kabul edilen görüş tam bir deneysel desteğe sahip değildir. Aynı ölçüde yetersiz yeni kuramlar eklemek durumu iyileştirmeyecektir; kabul edilen kuramların yerine olası alternatiflerini koymaya çalışmanın da zaten fazla bir anlamı yoktur. Böylesi bir değışiklik kolay bir iş olmayacaktır. Yeni bir formalizmin öğrenilmesi ve bildik sorunların yeni yöntemlerle düşünülmesi gerekecektir. Ders kitapları yeniden yazılacak, üniversite müfredat programları yeniden düzenlenecek, deney sonuçları yeniden yorumlanacaktır. Ve tüm bu çabanın sonunda elimize ne geçecek? Deneysel açıdan yerine geçtiğı kuramdan ne fazlası ne de eksiki olan başka bir kuram. Yani, diyecektir tutarlılık şartı taraftarı, tek gerçek gelişme yeni olguların eklenmesinden çıkacaktır (2020:56-57).

Yine Feyerabend'a göre tutarlılık koşulu yanlısı bilim insanı, yukarıda belirtilen türden kısır tartışmaları bertaraf etmek amacıyla olgulara yoğunlaşarak muhtemel alternatifleri işin dışında bırakmak için gerekçe sağlamış olur. Oysa Feyerabend'a göre birbiriyle bağdaşmayan olgular ilerlemeye yol açtığı için karşıt olgular işin içine sokulmalıdır. Ancak birbiriyle örtüşmeyen hipotezlerin tartışılması ilerlemeye neden olmamaktadır. Bu sebeple de olgu sayısının artırılması faydalı bir usul olacaktır(2020:57). Feyerabend tutarlılık koşulunun alternatif kuramları yadsıyarak dogmatik bir tutuma sebebiyet verdiğini belirterek şu ifadeleri kullanmıştır: *''Gerçekte,uzun bir zaman boyunca süregelen tutarlılık koşulu bilgisel bir erdem olarak değil, artık yeni düşüncelerin üretilmediğinin ve kuramlaştırma etkinliğinin sona erdiğinin kaygı verici bir işareti olarak alınmalıdır''* (1996:2).

O halde tutarlılık koşulu,doğru bilginin edinimi esnasında kuramsal çeşitliliği sınırlandırmasının yanı sıra teolojik bir öge de içerir, bu öge de hemen hemen tüm deneyciliği kapsayan olgulara tapınmaktır (Feyerabend,2020:64).

Kısaca özetlemek gerekirse Feyerabend'a göre tutarlılık koşulu,kuramsal tekçiliği savunması ve bilim adamlarının araştırma alanını daralmalarından ötürü doğru bilginin elde edilmesi sürecinde bir engel olarak görülmektedir. Diğer taraftan Feyerabend yeni kuramların, hali hazırda kabul edilmiş kuramlarla uyuşmasını şart koşan tutarlılık koşulunu daha doğru olan kuramı değil de daha eski kuramı savunduğu için rasyonaliteye de uymadığını düşünür (Ökten, 1996:103).

2. 6. Rölativizm

Feyerabend söz konusu olduğunda öne çıkan bir diğer önemli kavram rölativizmdir. Bu konu hakkındaki görüşlerini Feyerabend daha çok *Akla Veda* isimli eserinde ortaya koymaktadır. Ona göre rölativizm, herhangi bir insan için doğru veya geçerli olan bir açıklamanın bir başkası için bu özellikleri taşıması hali, bir kültür açısından doğru olan bir şeyin bir başka kültür açısından doğru olmaması durumudur (2012:103).Bu konuda Feyerabend'a göre adetler, inançlar, kozmolojiler yalnızca kutsal,haklı ya da doğru değil aynı zamanda bunlar bazı toplumlar için yararlı,geçerli,başkaları için ise yararsız,hatta tehlikeli,geçersiz ve yanlışır (2012:16). Buna ilaveten Feyerabend açısından görelilik,kültürel çeşitlilik olgusuna

anlamalı bir yer bulma girişimi olarak da görülebilir(2012:30). Anlaşılabileceği üzere rölativizm, evrensel olarak geçerli mutlak doğrular bulunduğu fikrini reddeder. Ona göre doğrular kişiden kişiye, toplumdan topluma ve kültürden kültüre değişkenlik göstermektedir. Buna göre Feyerabend'in kuramsal çoğulculuk düşüncesini aklımıza getirdiğimizde rölativizmin bu çeşitliliği arttırmadaki rolünün büyük önemi ortaya çıkmaktadır. Feyerabend'a göre rölativizm; bireyleri, toplulukları ve kültürleri, doğruyu bulduklarını sananların eylemlerinden koruma amacı gütmektedir(2011:49). Feyerabend açısından görüş çeşitliliği, bilgi edinme sürecinde insanlara fikir özgürlüğü sağlamaktadır. Bunun yanı sıra Feyerabend tüm zamanları kapsayacak şekilde mutlak bir doğrunun veya dünya görüşünün mümkün olmadığını dile getirmiştir. Bu düşüncesiyle ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştır: *"(...)kadim düşünceler ve günümüzün "ilkel" kozmolojileri bizim alışkın olduğumuz şeylerden farklı olabilir, fakat hepsinde de maddi ve manevi bir esenlik yaratma kapasitesi vardır. Mükemmel olmayabilirler -hiçbir dünya görüşü mükemmel değildir- ama bizim hayat tarzlarımızla kıyaslandığında kusurlarını çoğu kez bizde olmayan birtakım üstünlüklerle telafi ettiklerini görürüz"* (2012:94).

Feyerabend kendisinin göreceliğin aşırı bir tarzının geçerli olduğunu destekleyici biçimde bir amacının olmadığını ifade eder. Bunun yanında farklı ruh hallerinin, farklı bireylerin özerk oldukları düşüncesini de haklılandırma gibi bir girişimi olmadığını da ekler. Onun görecelik anlayışı çoğulculuğun tekçilik ideolojisinden türediğini öne süren bir tezin, var olan itirazları bertaraf eden bir saptamadır ve herhangi bir olumsuzluk ihtiva etmemektedir(Feyerabend, 2012:199). Bu durumda rölativizm diğer fikirlere hoşgörüyü içinde barındıran bir düşünme biçimidir. Bunun yanında rölativizmin, mutlak doğruları bulmak hususunda baskıcı düşünme yapılarını da dengelediği öne sürülebilir. O halde rölativizm bilgi edinme sürecinde her bir birey, toplum ve kültürün fikirlerini ortaya koymasını teşvik edici bir ilkedir diyebiliriz. Feyerabend, rölativizm konusundaki fikirlerini ortaya koyarken algılama farklılıklarını da işin içine karıştırmıştır. *Vakit Öldürmek*'te, insanlar, farklı meslek ve farklı bakış açılarına sahip olan, tıpkı her yanı kapalı bir binanın dar pencerelerinden dünyaya bakan gözlemciler olarak betimlemektedir. Bu insanların bazıları kıvılcık ağaçları ve gökyüzünü tasvir ederken bazılarıyla anlatılması mümkün

olmayan sonsuz bir mavi ovayı,bir başkası ise ihtişamlı yüksek bir binayı anlatı konusu yapmaktadır.Yani gerçek hayatta her kişinin algıladığı farklıdır(1997:55). Aynı eserde algısal farklılaşmaya örnek olarak bir bilim insanı ve bir yaban kişinin bir kavanozu nasıl gördüklerini yorumlamıştır. Bilim insanına göre kavanoz belli bir şekil verilmiş madde iken,yaban için kavanozun ritüel işleviyle tanımlanmış sihirli bir anlamı vardır(1997:140). Feyerabend açısından insanlar,toplumlar ve kültürler için pek çok farklı düşünme ve yaşam söz konusudur. Çünkü herkes aynı dünyada yaşamaz(1997:162). Feyerabend rölativizm hakkındaki görüşlerini ortaya koyarken toplumların içinde bulundukları kültürlerin önemi üzerinde durur. Bu hususta Antik Yunan tarihçisi Heredot'tan yaptığı alıntı şu şekildedir:

Darius,Pers kralı olduğu dönemde,saraya yolu düşmüş Yunanlıları huzuruna çağırtmış ve onlara ne karşılığında babalarının cesedini yiyebileceklerini sormuş. Onlar da, dünyanın tüm parasını önümüze yığsalar olmaz, demişler. Daha sonra, Yunanlıların yanında,bir tercüman vasıtasıyla konuşulanları onların da anlamasını sağlayarak, bu kez tam da kendi ana-babaların cesetlerini yiyen Callatie Kabilesi üyesi Yerlilere ne karşılığında ana-babalarının cesetlerini yakabileceklerini sormuş. Yerliler korku dolu bir çığlık atmışlar ve ondan böyle korkunç bir şeyi ağzına bile almamasını istemişler. İnsan burada geleneğin neler yapabileceğini ve Pindaros'un ona "her şeyin kralı" derken,bence,ne kadar haklı olduğunu anlıyor (2012:55).

Buradan hareketle Feyerabend insan ve toplumların geleneklerinin,onlar üzerinde fazlasıyla etkili bir faktör olduğunu düşünmektedir diyebiliriz. Her bir gelenek değerlidir çünkü insan yaşamının dinamiklerini oluşturur ve bunu yaparken de farklı bakış açılarını içinde barındırır. Aynı zamanda geleneklerin toplumdan topluma değişiyor oluşu onları saçma veya anlamsız da yapmaz (2012:193). Diğer bir deyişle tüm bilgi edinme versiyonları aynı doğruluk değerini taşımaktadır. Birini diğerine tercih etmek için herhangi bir nesnel ölçüt yoktur (Demir, 2018:146).Feyerabend,geleneğin her şeyin kralı olduğunu ancak farklı insanların farklı krallara itaat ettiğini dile getirmektedir(2012:55).

Rölativizm ve bilim ilişkisine gelindiğinde Feyerabend açısından bilim de diğer gelenekler arasında tikel bir gelenektir. Bilimin verdiği sonuçlar bazı gelenekler açısından görkemli, ötekiler açısından iğrenç, daha öteki gelenekler açısından da üzerinde durmaya bile değmez sayılabilmektedir (2017:47). Bu bağlamda mutlak

hakikat iddiasıyla ortaya çıkan bilim görecelilik olasılığını saf dışı bırakma tehdidi taşımaktadır. Ancak Feyerabend'a göre farklı bakış açıları bilim insanına yeni ufuklar açacağından dolayı faydalı bir yaklaşım olmaktadır. O halde bilim dışındaki faaliyetlerin yanlış oldukları düşünülmemelidir. Çünkü böylesi bir düşünce dogmatizme yol açmaktadır. Buradan hareketle Feyerabend bilim vasıtasıyla uygarlaştırıldığı düşünülen toplumlarla ilgili şu ifadeleri kullanır: *"Entelektüel ve endüstriyel ilerlemenin yalnızca birkaç savunucusu, dünyayı dolduran çok çeşitli görüş ve kültürleri evrenselleştirici eğilimleri için bir sorun olarak gördü ve hemen hemen hiçbir politikacı, sömürgeci veya geliştirici, zorla elde edebileceği şeyleri tartışmaya hazır değildi. Dolayısıyla "uygar" toplumların artan tekdüzeliği, göreciliğin başarısız olduğunu göstermez; sadece gücün tüm ayrımları ortadan kaldıracı olduğunu gösterir* (1987:20).

Feyerabend açısından rölativizm tek tipleşmeye karşı güçlü bir silahtır. Onun bilgi ediniminde çoğulcu bir yaklaşım benimsediğini akla getirdiğimizde bu silahı seçmesi oldukça makul görünmektedir. Feyerabend yirminci yüzyıl Batı dünyasının rölativizme karşı olumsuz bir tavır takındığını, içinde bulundukları toplumun yasalarına saygı duymaları için herhangi bir neden olmadığını ve bu nedenle sözlerinde durmaları; anlaşmalara sadık olmaları; başkalarının yaşamlarına saygı duymaları gibi bir durumun söz konusu olmadığını belirtir. Bu durum onları uygar yaşamın önünde bir tehdit unsuru yapmaktadır (2017a:113). Feyerabend'in bu sözlerinden, Batı dünyasında yaşanan bu tavrın, rölativizmle ilişkisinde olası itibar ve güç kaybının önüne geçmek üzere biçimlendiği düşünülebilir.

Sonuç olarak Feyerabend'a göre her birey her toplum içinde bulunduğu kültürün dinamiklerine göre yaşamaktadır. Bu durumda her bireyin kendi gerçekliğinin var olmasının, insanlar arasında bir kaos yaratıp yaratmayacağı sorusu gündeme getirilebilir. Ancak bu sorunun cevabı kaos ortamı oluşacağı yönünde değildir. Çünkü insanlar paradigmatik farklılıklarına rağmen müşterek bir anlaşma zemini yaratabilirler. Anlaşma zemininin ortak olması, onların aynı yaşam tarzlarını paylaşmalarını gerektirmez (Ökten, 1996:17). Konuya örnek olarak Feyerabend'in *Bilgi Üzerine Üç Söyleşi* kitabında geçen bir diyalog gösterilebilir:

Dr. Cole (afallamış): Yok canım, nereden çıkardınız? Ama ne söylerseniz söyleyin, söylediklerinizi nasıl temellendirirseniz temellendirin, hepsinin bir "kültür bağlamı"na, başka deyişle, paylaştığınız yaşama biçimine bağlı olduğunu gösterir gerekçeleri bulunduğunu düşünen bilgili kimseler var.

Lee Feng: Bilimsel yasaların genel geçer olmadığı anlamına mı geliyor bu?

Dr. Cole: Evet! Batı uygarlığı içinde yer alıyorsanız doğrudur bunlar, bu uygarlığın geliştirdiği kurallarla ölçülere göre doğrudur -ama başka bir kültürde doğru olmamakla kalmaz, anlamsız bile olurlar.

Jack: Çünkü insanlar bunları anlamaz.

Dr. Cole: Yo, yalnızca anlamadıkları için değil, anlamlılığını, anlamsızlığını değerlendirme ayıraçları başka olduğu için. Kepler'in yasaları önlerine konduğunda "Anlamı ne?" demekle kalmazlar - "saçmalık," derler (2011:23).

Sonuç itibariyle insanlar tanımadıkları geleneklerle karşılaştıklarında farklı farklı tepkiler verebilirler. Karşılaştıkları gelenekleri sevebilirler de nefret de edebilirler. Rölativizm tam olarak böylesi bir süreçte meydana gelen bir düşünme biçimidir. Feyerabend'a göre gelenekler ne iyi ne de kötüdür sadece vardır. Öyleyse bir geleneği diğer bir geleneğin üstünde tutmak ya da yermek doğru bir tutum değildir. Ayrıca bilgi edinimi açısından da ne kadar çok düşünsel çeşitlilik varsa o kadar çeşit bilgi ortaya çıkabileceği için, çoğulculuk faydalı görünmektedir.

2. 7. Rasyonalizm

Rasyonalizm, hayatın her alanında akli öne çıkaran, akli temele alan yaklaşım biçiminin adıdır (Cevizci, 2015:21). Feyerabend'a göre ise rasyonalizmin tam bir tanımı yapılamaz ve aklın, şans eseri bu adı sahiplenmiş görünen taraflarının verdiği ilkelerden başka bize önerebileceği dişe dokunur bir şeyi de yoktur (2012:22).

Feyerabend Yönteme Karşı adlı eserinin Türkçe basım için yazdığı girişinde, "Birinci Dünya Bilimi" ve "Üçüncü Dünya Bilimi" ifadelerini kullanır. Birinci Dünya Bilimi, Avrupa'da yeniçağdaki bilimsel devrim sonucunda doğan ve günümüzde üniversitelerde, teknoloji kurumlarında uygulanan bilimdir. Bu bilime çoğunlukla rasyonalizm denen, bilimin sistematik ve açıkça belirlenebilir bir tarzda üretildiğini ve diğer tüm gelenekleri hükümsüz kıldığını iddia eden bir ideoloji eşlik

eder. Feyerabend akılcılığın bilgi edinme sürecinde bilimin karşısında yer aldığına ve diğer bilgi edinme türlerini anlamsız kıldığına vurgu yapar(2020:7-8). Ona göre bilimin birçok şekli vardır ve her şeklin kuvvetli ve zayıf yanları bulunur; aynı zamanda her kültürün önemli gördüğü alanlarda başarılı olan bir şeklinin kullanılabileceğini söyleyebileceğimizi dile getirir(2020:10). Bu açıdan Feyerabend, dünya üzerinde birçok yerel toplumun kıtlık, iklim sorunları ve doğal afetlerle etkin bir şekilde mücadele tarzları geliştirdiklerini belirtmiştir. Birinci Dünya Bilimi, yerel toplumların tüm bilgi edinme teşebbüslerini bilimsel araştırma metodlarınca denetlenemeyen, nesnellikten yoksun ve güvenilmez olarak görmektedir. Ancak Feyerabend'e göre asıl sebep Birinci Dünya Bilimi'ni uygulayan toplumların daha büyük askeri güce ve daha gelişmiş silahlara sahip olmasıdır. Diğer bir deyişle Birinci Dünya Bilimi'nin günümüzde üstünlük sahibi olmasının gerekçesi, insanın dünyayı daha iyi anlaması, yaşamasını sağladığı için değil; kitlesel ölümlere ve yıkımlara neden olabilecek tahrip gücü yüksek silahlar üretmesidir(2020, s.8-9). Bu nedenle Birinci Dünya Bilimi'nin dünyanın her tarafında yetkin bir düşünce olarak kabul edilmesinde, bugüne değin en etkili ölüm araçlarını üretmiş olması önemli bir etkidir(Feyerabend, 2017a:13). Dolayısıyla denebilir ki Birinci Dünya Bilimi, yapıcı etkilerinden ziyade yıkıcı etkileriyle ön plana çıkmaktadır. Mitoloji, destan gibi bilgi edinme türleri, dünya ve evrene yönelik bilgi üretme ve üretim sürecinde duygularla olguları birbirinden ayırmaksızın bir bütünlüklü yapı içerisinde ele almalıdır. Bu tarz bir yaklaşım da Feyerabend'a göre insanlar, toplumlar ve devletler için faydalı olmaktadır. Öte yandan ona göre bilim merkezli rasyonalizmin yükselişiyle birlikte duygular ile olguların bir arada bulunduğu canlı bilgi edinme süreci yerini daha soyut tasarımlara bırakmıştır (2011:123). Bu durumda da bilgi ediniminde farklı perspektiflerden uzaklaşılarak, sadece birinci dünya biliminin olgu merkezli akılcılık anlayışı hakim görüş haline gelmiştir. Diğer bir deyişle birinci dünya bilimi ya da modern dünya görüşü, dünyaya ilişkin bilgi ediniminde diğerlerinden daha üstte objektif bir bakış açısı yakaladığımızı öne sürerek akılcılığa büyük bir ayrıcalık tanımaktadır(Gimbel,2017:325). Dolayısıyla bilgi edinimi esnasında bütünlüklü bir tavrın sergilendiği hümanist akılcılıktan, sadece olgular üzerinden hareket eden katı akılcılığa doğru bir geçiş yaşanmıştır. Katı rasyonalist

yaklaşımların zaman zaman askıya alınması gerektiğini söyleyen Feyerabend, bu durumun tersi yaşandığında akılcı olma arzusu sebebiyle ilerleme imkanının ortadan kalkacağını ifade eder (2020:167). Katı rasyonalizm ile karşılaşan insanların ne yapmaları gerektiğiyle ilgili olarak, alışılmışın dışında görüş, yöntem ve yaşam biçimlerini ileri sürmek isteyen ya da canlandırmak isteyen bir kişinin bu konuda duraksama göstermesine hiç gerek yoktur; zira katı rasyonalizm, onun yolunun üstüne engeller çıkarmayı henüz başaramamış hatta bilimsel akıl onu, alternatiflerin sayısını arttırmaya bile zorlamaktadır (Feyerabend: 2017b:201). Katı rasyonalizmin bilimi sekteye uğrattığını düşünen Feyerabend, akılsal söylemin bir konuya açıklık getirmenin veya bir konu meydana getirmenin yollarından yalnızca biri olduğunda ısrar eder (2017:253). Görüldüğü gibi Feyerabend'a göre doğru bilginin ediniminde tekçi bir açıklama biçiminin kullanılması, insan bilgisinin ilerlemesini sınırlamaktadır. O kendisinin akılcı olduğunu iddia edenlere ilişkin şu ifadeleri kullanır:

Bana, 'akılcı' diyerek, hakaret etmenize bir şey diyemem -sanırım ben çok özel bir akılcılığı temsil ediyorum-, ama kibirlenmeniz için hiçbir neden göremiyorum, çünkü sizin akılcılığınızla 'benim akılcılığım' arasında dünya kadar fark var. Siz her türlü koşul altında varlığını sürdüren kurallar -yani mantık kuralları ve birkaç yöntem bilimsel hüner- olduğuna inanıyorsunuz, oysa ben kendi normlarımızı kendimizin belirlemesi ve bütün koşullar altında muhafaza edilmesi gereken kuralların varlığının reddedilmesi gerektiğini savunuyorum. Ben her şeyi ayrıntılarına kadar kullanmaya ve olası bütün gerekçeleri incelemeye hazırım (2000:126).

Feyerabend rasyonalizm karşıtlığıyla, muhalif çağdaşları tarafından rasyonalizmi ortadan kaldırmakla suçlanmasına karşın, amacının bu olmadığını belirtmiştir. O, daha çok “akılcılık satanların” maskesini düşürmek ve aklın, yalnızca günlük yaşamlarında karşılaştıkları sorunların çözümünde yardımcı olan bir şey olduğunu göstermek istemiştir. *Vakit Öldürmek* adlı kitabında akıl ile ilişkili olarak kendisinin akıllı asla küçümsemediğini, karşı çıktığı şeyin aklın tabulaştırılmış ve zorba versiyonları olduğunu dile getirir. Akılcılığa yönelik eleştirileriyle yapmak istediğinin, bilimleri daha iyi anlamının, daha iyi toplumsal düzenlemelerin, kişiler arasındaki ilişkilerin daha iyi olmasının, daha iyi tiyatro ve sinema eserlerinin ortaya konması olduğunu belirtir (1997:134-135).

Diyebiliriz ki Feyerabend ne bilim düşmanıdır ne de akıl karşıtıdır. Onun karşı çıktığı şey bilim ve akıl söz konusu olduğunda insanlar üzerinde tahakküm kurucu bir anlayıştır. Ona göre bilim, diğer gelenekler arasında yalnızca bir gelenektir. Aynı zamanda akıl da bilgi edinme sürecinde kullanılabilecek perspektiflerden yalnızca bir tanesidir. Feyerabend “Akla Veda“ derken, akıldan tümüyle vazgeçmekten söz etmez; o aklın tekçi bir biçimde mutlak belirleyici güç olmasına karşıdır. Yani akılsal yöntemin insanlar üzerinde baskılayıcı bir araca veya ideolojiye dönüşmesine, diğer düşünme biçimlerini saf dışı bırakıp anlamsızlaştırmasına karşıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PAUL FEYERABEND'IN BİLİME YÖNELİK ELEŞTİRİLERİ

Feyerabend *Özgür Bir Toplumda Bilim* eserinde bilim konusundaki her tartışmada ortaya çıkan iki soru olduğundan söz eder. Bunlardan ilki “Bilim nedir?” sorusudur. Bu soru bilimin nasıl ilerlediğini, sonuçlarının neler olduğunu, standartlarının, usullerinin öteki alanların standart ve sonuçlarından ne açıdan farklı olduklarına yönelik cevaplar arar. İkinci soru ise “Bilimi bu kadar yüce yapan nedir?” sorusudur. Bu soru da bilimi öteki bilme biçimlerine göre daha tercih edilir yapan ve bunun neticesinde farklı standartlar kullanmasını ve farklı sonuçlar elde etmesini sağlayan nedir sorularının cevabını arar (2017:103).

3. 1. Bilim Nedir?

Feyerabend bilimin ne olduğuna ilişkin fikirlerini farklı eserlerinde pek çok kez dile getirmiştir. Ona göre günümüz bilimleri, işletme ilkelerine göre yürütülen ticari girişimler(1989:21) ;en yeni,en saldırgan,en inakçı dinsel kurum(2005:129-134);modern bir din (2000:24);şeylerin doğasına yönelik bir araştırma etkinliği (1996:33); insanoğlunun bilgiye ulaşmak için geliştirdiği ama aynı zamanda en iyisi olmayan pek çok düşünme biçiminden biridir(2005:129). Feyerabend,bilim tanımlamaları ile bilimin anlaşılmasını,değerlendirilmesini,alternatif bilgi formlarıyla kıyaslanmasını ve belki de reddedilmesini olanaklı kılacak bir bilim yorumu vermeyi düşünür (Chalmers, 2021:233).

Feyerabend’a göre bilgi ve bilimin tek ve yalın bir tanımının yapılabileceği düşüncesi bir kuruntudan ibarettir (2011:27). Bilimi tanımlamaktaki güçlükle ilgili olarak İnam şu ifadeleri kullanır:

Bilim;mantıksal,felsefi,tarihsel,psikolojik,sosyolojik boyutları olan bir araştırma çabasıdır. Araştırma kavramı,araştıracının da içinde bulunduğu,doğayı,doğadaki insanın davranış,duygusal yaşam ve düşüncelerini belli ilkeler aracılığıyla,anlama,yorumlama,açıklama,düzenliliklerini bulup geleceği kestirme uğraşlarını içeriyor. Bu araştırma sonucu elde edilen bilgileri doğadan yararlanma, hastalıklar ve toplumsal yaşamadaki sorunların çözümü için kullanma çalışmalarını da araştırma çabasına katıyorum. Bu anlamda bilimi,

mantık ve matematikten, tıp,mühendislik ziraata kadar çok geniş bir yelpazede düşünüyorum(1986:43).

Bilimin ne olduğunu,nasıl bir yol izlediği,ne tür standartları olduğu konusunda Feyerabend,birbirinden farklı düşünen çok fazla kişi,okul,tarihsel dönem,bilim olduğunu ve ister bir metot isterse bir olgu olarak bilime dair kapsamlı ilkeler koymanın bir hayli güç olduğundan söz eder.Bilim tek bir kelimedir ama;bu kelimeye tekabül eden pek çok varlık vardır(2020:321-322).

Feyerabend,modern toplumlarda bilime,yersiz bir yüksek statü verildiğini düşünür. O bilimi,modern insan üzerinde,Hristiyanlığın daha önceki toplumlar üzerinde sahip olduğu nüfuza benzer bir hakimiyete sahip olan bir ideolojiye benzetir. Hristiyanlık toplum üzerindeki nüfuzunu, kurumlaşmış baskıya özgü çeşitli türden araçlarla sürdürmüştür. Feyerabend'a göre bilimin modern insan üzerindeki yüksek statüsü de benzer bir yöntemle idame ettirilir(Chalmers,2021:233). Bu doğrultudan bakıldığında Feyerabend açısından yirminci yüzyıl dünyasında bilim bazı çevreler tarafından kutsanmış görünmektedir. Bilime yönelik düşüncelerini *Özgür Bir Toplumda Bilim* adlı eserinde de ortaya koymaya devam eden Feyerabend'a göre bazı bilim insanı ve filozoflar,bilimi zamanının kilisesinin Hristiyanlığı savunduğu gibi savunmaktadırlar. Yine Feyerabend'a göre özgür bir toplumda garip inanışlara,öğretilere,kurumlara yer verilmesine karşın bilimin üstünlüğünün kendi doğasından geldiği varsayımı,bilimin de ötesine geçerek herkes için bir iman nesnesi haline gelmiştir. Bununla birlikte bilim artık tikel bir kurum değildir; kilise nasıl ki bir zamanlar toplumun temel dokusunun bir parçası haline gelmişse,şimdi de bilim demokrasinin temel dokusunun bir parçası haline gelmiştir. Kilise ile devlet artık birbirinden ayrılmıştır ama Feyerabend'a göre devlet ve bilim iç içedir (2017a:104). Yani denebilir ki bir zamanlar insanlar nasıl sorgusuzca kabul ettikleri dogmaları dini kurumlar aracılığıyla elde ettilerse şimdi de aynı konumu bilime atfetmektedirler. Ancak Feyerabend açısından bilim kutsal değildir;sadece var olması ve sonuç alması onu mükemmellik ölçüsü yapmaya yetmemektedir (2000:290). Onun açısından bilim ne eşsiz bir gelenek ne de var olan çeşitli düşünme biçimleri arasında en iyi konumdadır. Bilim sadece,onun varlığına,fayda ve zararlarına alışmış olanlar için kusursuzluk emaresidir (Feyerabend,2000:321).

Diğer bir deyişle bilim, bilimin ideolojik olmasına yönelik karar vermiş insanlar veya bilimin yapısını ve sınırlarını incelemeksizin,sorgulamaksızın onu benzersiz bir düşünce formu olarak kabul edenlere göre en sağlam bilgi edinme biçimidir (Feyerabend,2005:129). Feyerabend’a göre bilimin,diğer bilgi üretme türlerinden sıyrılarak gerçek bilgiyi ürettiğine dair bir emare mevcut değildir. Bilimin egemenliği,sahip olduğu kıyaslamalı üstünlüğünden değil; bilgisel zeminin onun lehine düzenlenmiş olmasındandır (2017b:141).

Bunun yanında Feyerabend bilgi edinimi söz konusu olduğunda kendini tek hakim bilgi araştırmacısı konumunda gören dogmatik bilim geleneğine karşıdır. Ona göre araştırarak anlamaya çalıştığımız evren,sonsuz çeşitlilikte olgulardan,olay ve durumlardan oluşur. Bu nedenledir ki keşfetmeye çalıştığımız dünyayı büyük oranda bilmediğimizden,kendimizi sınırlamak yerine seçeneklerimizi çoğaltmalıyız(Kabadayı,2011:129). Çünkü Feyerabend’a göre dünyaya ilişkin tutarlı tek bir bilgi yoktur,ancak dünyayı anlamaya yönelik kaynakların sunulmasının farklı yollarıyla elde edilen ve toplanan pek çok bilgi vardır (1987:18). Bu açıdan bakıldığında denebilir ki bilim dışında yer alan alternatif bilgi edinme türleri ve bilgilerin kendisi göz ardı edilmemelidir. Feyerabend bilimin dünyayı açıklamaya çalışan pek çok bilgi türünden birisi olduğunu ancak en iyisi olmadığını dile getirmektedir (2007:112). İnsanlar bilime danışmak,ondan gelen bilimsel teklifleri kabul etmek ve kullanmak isteyebilir ama bu asla diğer alternatifleri göz ardı ettikleri manasına gelmemelidir(Feyerabend,2012:39). Diğer taraftan bilimin kusursuzluğu ancak,alternatif görüşlerle sayısız defa kıyaslandıktan sonra ileri sürülebilir (Feyerabend, 2017b:143).

Kısaca ifade etmek gerekirse Feyerabend’ın bilimsel bilgiye yönelik değerlendirmelerinin,hem insanların kendi kültür,inanç ve tercihlerini diledikleri gibi yaşamalarına olanak tanıyacak hem de bilimin insanlar üzerinde bir erk olarak görünmesini engelleyici görüşler olduğu söylenebilir.

3 . 2 Bilimi Bu Kadar Yüce Yapan Nedir?

Feyerabend Özgür Bir Toplumda Bilim adlı eserinde sorulması gereken ikinci sorunun ‘‘Bilimi bu kadar yüce yapan nedir?’’ sorusu olduğunu ifade etmiştir. Ona göre bu soru pek fazla sorulmayan ve üzerinde tartışılmayan bir sorudur;çünkü hemen herkes bilimin zaten kusursuz olduğunu varsaymaktadır(2017b:103-104).Oysaki Feyerabend’a göre bilim bilgi edinmenin tek biçimi değildir. Alternatifleri vardır ve bu alternatifler bilimin başaramadığını başarır. Bilim bir bilgi deposudur ama mitoslar,masallar,trajediler,destanlar ve bilimdışı geleneklerin pek çok yaratıcısı da aynı şekilde birer bilgi deposudur (Güzel,1994:113). Feyerabend,bilimin geçmişte otorite ve batıl inançlara karşı verilen mücadelede her daim ön saflarda yer aldığını kabul eder. Çünkü insanlar ideolojik düşüncelerin boyunduruğundan ve katı dinsel inançların baskısından kurtuluşunu bilime borçludur. Bu çerçeveden bakıldığında Feyerabend,düşünce tarihi içerisindeki pek çok filozof için bilimin özgürleştirici bir konumu olduğunu kabul etmiştir. Örneğin Rus devrimci Kropotkin bilim dışında bütün geleneksel kurumları ve inanç biçimlerini yıkmak istemesine karşın bilime dokunmamıştır. Fransız antropolog Claude Levi Strauss,Batı düşüncesinin bir zamanlar düşünüldüğü gibi insani gelişimin zirve noktası olmadığını dile getirmesine karşın,bilimi bu eleştirinin dışında tutmuştur. Karl Marks’ın bilimin bilişsel ve toplumsal özgürlük peşinde koşan işçilere yardımcı olacağından en ufak bir tereddüdü olmamıştır(Feyerabend,1987:44). Bu düşünürler için bilim,kültürden,dünya görüşünden,ön yargılardan bağımsız,dünyayı anlamak ve ona hükmetmek için pozitif bilgileri toplayan,bundan ötürü de demokratik tartışma gerektirmeyen tarafsız bir oluşumdur(Feyerabend,1989:60). Bu noktada Feyerabend adı geçenlerin hepsinin de yanılıyor olup olmadığını sorgular. Filozofun bu soruya yanıtı hem evet hem de hayır biçiminde olmuştur. Hayır,bu insanlar tercihlerinde yanılmıyorlardı çünkü insanın kendisine geçmişten kalan inançları sorgulamasını sağlayan bir düşünsel yapı aydınlanmaya yardımcıdır. Evet,bu insanlar yanılıyorlardı çünkü bilim ya da başka bir düşünsel yapının doğasında, onu özünde kurtarıcı tayin eden bir şey yoktur (Güzel,1996:24).

Diğer taraftan Feyerabend,bilimin birbiriyle rekabet eden birçok bilgi türünden birisi olduğunu, devletin bilime henüz taraf olmadığı 17. 18. ve hatta 19. yüzyıllarda düşünürlerin bilime karşı olumlu tavırlarının anlaşılır olduğunu da kabul eder.

Feyerabend'a göre o yıllarda bilim,hakikati veya doğru yöntemi bulmuş olmasından değil,öteki ideolojilerin etkisini sınırladığından ve böylelikle bireye düşünme imkanı tanıdığından dolayı kurtarıcı bir güçtü. Ona göre bilimin ya da başka bir düşünsel yapının doğasında,onu özünde kendiliğinden kurtarıcı yapan bir şey yoktur. Düşünsel yapılar,Marksizm örneğinde olduğu gibi,zamanla karşılarındaki alternatif güçler ezildiği anda bir dogmaya dönüşebilirler (2017b:107). Buradan yola çıkarak bilimin geçmiş zamanlarda savaşmak durumunda kaldığı düşünsel yapılar kadar baskıcı,otoriter ve hoşgörüsüz olduğunu savunan Feyerabend,yirminci yüzyıl insanının halihazırdaki bilimsel açıklamaları kabul etmediği için canından olmasa da izafi olarak hoşgörülü medeniyetimiz tarafından dışlanma cezasına çarptırıldığını söylemektedir (Güzel, 1997:146). Bu durumda denebilir ki Feyerabend'ın bakış açısından bilim,adeta bir zamanlar savaştığı baskıcı düşüncelerin yerini alarak,insanlar üzerinde bir tahakküm mekanizması haline gelmiştir.

Feyerabend, her kültür,her toplum veya ulusun,kendi gerekli ihtiyaçları,dünya görüşleri ve yaşam çevrelerine uygun olarak farklı bir bilim inşa edebileceklerini öne sürmüştür. Örneğin Amerika'nın Kaliforniya bölgesinde bugün yalnızca birkaç beyaz ailenin yaşayabildiği tamamen çöllerle kaplı bölgelerinde, sayıları birkaç bini bulan yerli 'Coahuillalar' bölgedeki kaynakları verimli bir şekilde kullanmıştır. Görünüşe göre yoksul olan bu bölgede yaşayanlar en azından altmış besinsel bitkiyle,yirmi sekiz uyuşturucu,uyarıcı veya şifalı olarak nitelenen bitkiyi tanıyabilecekleri bir bilim geliştirmişlerdir(Strauss, 2020:30). Buradan hareketle Feyerabend Birinci Dünya Bilimi'nin durmaksızın gelişmesini dizginlemenin yolu olarak farklı bilgi kaynaklarının kullanımını teşvik etmeyi önermektedir. Bu da ancak Birinci Dünya Bilimi'nin siyasi,ekonomik ve kültürel alanda yayılımının sınırlandırılmasıyla mümkün görünmektedir (2017b:10-11).

Feyerabend'ın,bilimi yüce yapan nedir sorusuna verdiği bir diğer yanıt kendi çağında bilimin sahip olduğu popülerliktir. Popülerliği bilimsel çıktılara karşı yaşanan aşinalık ve bu çıktıların önemli olduğuna yönelik duyulan yoğun inanç

olarak tanımlar (2020:332). Feyerabend bilimsel başarıların ,insanlar onları önemli görmeye ve de bilim dışındaki tüm bulguları küçümsemeye alıştırıldığını bu yüzden de bilimin din haline geldiğini belirtmektedir. Bu dinde gerçekleşmekte olan her şeyin bir vahiymişçesine algılandığını,bu vahye uymayan görüşlerinse ateistlik olarak görüldüğünü ekler. Ancak teologlar aykırı mezhepler ve dini reddeden inanışlara karşı dikkatli olurlarken,bilim insanları bilim karşıtı görüşler hususunda belirsizlik içerisinde Feyerabend' a göre ve bilimin üstünlüğünü sorgulayacak hiçbir güç bulunmadığından,bilim adeta yüce bir şeymiş gibi,bilimsel buluşlar da en önemli olaylarmış gibi görünür(2000:68-69).

Buna ek olarak bilimin kamusal alanda büyük bir itibar gördüğünü ifade eden Feyerabend'a göre kamuoyu,gazetelerin eğitim sayfalarında okuduğu çeşitli başarıların bilim adı verilen tek bir kaynaktan geldiğini ve tek tip bir usul tarafından üretildiğini varsaymaktadır(2017a:332). Buradan yola çıkarak denebilir ki Feyerabend'a göre bilimin bugünkü önemi de sözde popülerliğinden ileri gelmektedir. Feyerabend'ın,bilimi yüce yapan nedir sorusuna verdiği başka bir yanıt da insanların bilim hakkında hatalı koşullandırılmış olmalarıdır. *Anarşizm Üzerine Tezler* adlı yapıtında konuyla ilgili olarak şunları söylemiştir: *"Tartışmamızda söz konusu olan, neyi ciddiye alıp almadığım değil. Sorun şudur: Ay'a yapılan uçuşların etkili olması,bize önemliymiş gibi aşılanmış olmalarından mı,yoksa bunların gerçekten de doğaları gereği önemli olmalarından mı kaynaklanmaktadır? Sorun gerçekten de bu. Evet, sorun bu.(...)Anlamıyor musunuz? Herhangi bir şey son derece etkileyiciymiş gibi ortaya çıkarsa, herkes bundan etkilenecektir "*(2000:72). Vuku bulan hemen her olayın kamusal alanda önemli bir olaymış gibi algılanmasının,durumu suni bir şekilde önemli hale getirdiğini dile getiren Feyerabend,konuya ilişkin şu açıklamayı yapmıştır: *"Ben Ay'a yapılan yolculukların özünde büyük bir ihtişam olduğunu söylerken,bunun her başıboş hayalperest için değil,aksine, belirli bir eğitim almış,bu gibi sorunlar ve kazanımlar konusunda bir yargıya ulaşabilmelerini sağlayacak akılcı bir temele sahip insanlar için etkileyici olduğunu belirtmek istedim. Elbette sizin öne sürdüğünüz gerekçelere bakılırsa,Ay'a yapılan yolculuklar önemini kaybeder, çünkü her budala yalnızca kendi çıkarlarının peşinden koşar..."* (2000:72-73).

Feyerabend kamuoyunda ele alınan konuların herkes için aynı olmadığını belirterek açıklamalarını sürdürmüştür. Ona göre kupkuru bir kayanın (Ay'ın) üzerinde hoplayıp zıplayan iki insanı gören herhangi bir peygamberin veya Hristiyanlardan herhangi birinin Tanrı'yla doğrudan konuşabilecek durumdayken, bu adamlardan etkilenmesi olası gözükmemektedir. Ya da Gnostikler,gizemciler,Rabbi Akiba düşünüldüğünde,bunlar ruhlarını bedenlerinden ayırıp Ay'ı geride bırakarak Tanrı'ya ulaşabilecek konumdayken,onlardan binlerce yardımcı ve makinelerle yapılan sınırsız masraf gerektiren teşebbüsleri ciddiye almaları beklenemez,böyle bir duruma ancak kahkahalarla güleceklerdir Feyerabend'a göre (2000:71).

Feyerabend'ın,bilimi yüce yapan nedir sorusuna verdiği son yanıt,bilimin hakikat kelimesiyle birlikte kullanılmasına ilişkindir. Ona göre,hakikat kavramı tam manasıyla açıklanması olanaklı olmayan bir kavramdır. Hakikat kavramını belirli sorular çerçevesinde tartışmıştır. Hakikat nedir,hakikatte bu kadar önemli olan nedir ve neden peşinden gidilmesi gerekir türünden sorularla tartışmasını açıklığa kavuşturmak isteyen Feyerabend,hemen hemen hiç kimsenin bu sorulara doyurucu cevaplar veremediğini belirtmiştir (2000:215-216). Hakikat kavramının anlamındaki belirsizliği çözmeye çalışan filozof :*“Bilim adamları heykeltıraşlardır-ama özel bir anlamda heykeltıraşlardır.”* ifadelerini kullanmıştır (1989:215-216). Onun açısından heykeltıraşlar kendilerini kullandıkları malzeme özelliklerine göre sınırlandırmaktadırlar. Aynı şekilde bireyler, meslek grupları, kültür ve uygarlıklar da kullandıkları malzemelerle farklı hakikat kalıpları meydana getirebilirler. Ancak bazı hakikatlerin kabul edilme olasılığı zamanen artarken bazılarının azalabilmektedir (Feyerabend,2020:363). Buradan anlaşılacağı üzere denebilir ki Feyerabend hakikat kavramına bambaşka bir boyut kazandırmıştır. Ona göre hakikat, gerçekte olup bitenin yerine başka bir şey koyma manevrasının gerisindeki en güçlü dürtülerden biridir (2020:333). Bir başka tanımında ise hakikatin ön yargılar üzerine kurulmuş yeni bir kölelik türü olduğundan söz eder (2000:240).Bu minvalde,hakikat kavramı birbirinin aynı olmayan insanların,toplum ve kültürlerin farklı fikirlerine tahammül etmeyen,onları birer yalan olarak algılayan,totaliter ideolojilere has bir tavırla dünyayı olması gerekenden farklı,yani kendi hükümlerine uygun olarak yeniden inşa etme hakkı isteyerek,kendini gerçek insan yaşamlarının üstünde konumlandırır(2012:122).

Haliyle hakikat kavramı,Feyerabend açısından alternatif bakış açılarını baskılayıcı bir konumda görünmektedir.

Öteki taraftan Feyerabend,bilimin üstünlük veya yüceliği konusunun bir avuç müminle sınırlı kaldığı müddetçe aklı başında insanlar için rahatsızlık verici bir durum olmadığından söz eder. Ona göre günümüz dünyasında bilimin üstünlük veya yüceliğinin onun doğasından geldiği varsayımı,bilimin de ötesine geçerek bir iman nesnesi haline gelmiştir (2017b:104). Bunun yanında Batı biliminin dünyanın en sütun bilgi kaynağı şeklinde algılanıyor olmasına karşı çıkan Feyerabend’a göre,Batı biliminin dünyada hakimiyet kurmasının gerekçesi bilim havarilerinin kararlı savaşılar olması ve bilime alternatif oluşturabilecek kültürlerin görüşlerini ezmeleridir. Çünkü Batı bilimi üstünlüğünü siyasi,askeri ve kurumsal baskılar vasıtasıyla elde etmiştir (Güzel,1994:127). Bu noktaya kadarki yapılan açıklamalar ve değerlendirmelerden anlaşılacağı üzere bilimin üstünlüğü tezi çok tartışılmasına rağmen bugün de en yetkin bilgi türü olarak görülmektedir.

3. 3. Bilimleri Nasıl Kullanmamız Gerektiğine Kim Karar Verecek?

Özgür Bir Toplumda Bilim adlı eserinde bilime yönelik fikirlerini ‘‘Bilim nedir?’’ ve ‘‘Bilimi bu denli yüce yapan nedir?’’ soruları ışığında ele alıp tartışan Feyerabend,*Yönteme Karşı* isimli eserinde bilim eleştirilerini ‘‘Bilimi nasıl kullanmamız gerektiğine kim karar verecek?’’ şeklinde bir soruyla daha da derinleştirmiştir. Feyerabend,ele aldığı bu soruyu bilim uzmanları ve toplumda yaşayan sıradan insanlar arasında yaşanan ilişkileri göz önünde bulundurarak cevaplandırmaya ve aydınlatmaya çalışmıştır. Feyerabend bilim uzmanları ve tek biçimli kültürlerin üyelerini gerçekliğin heykeltıraşları olarak görür (2020:363). Aynı zamanda bilim uzmanlarını,her şeyi daha iyi bilen ve insanlara nasıl hareket etmeleri gerektiğini anlatan kibirli entelektüeller olarak tanımlar (2000:254). Feyerabend,bilim uzmanı ve aydınları başkalarının sırtından geçinmekle itham eder. Gerekçe olarak da toplumdaki insanların vergi gelirleriyle yüksek maaşlar almalarını, insanların yaşamlarını, zihinlerini ve cüzdanlarını boşalttıklarını gösterir. Aynı zamanda bu kişiler tarafından değerli geleneklerin ortadan kaldırıldığını düşünen Feyerabend, bu gelenekler sırf bilimin temel varsayımlarına uymadıkları ve bilim adamlarının neredeyse herkese kendi ideolojilerini dayatma

gücüne sahip oldukları için insanların yaşamlarının yoksullaştırıldığını öne sürmektedir (1976:390). Görüldüğü üzere bilim uzmanlarını başkalarının sırtından geçinmekle nitelendiren Feyerabend, bu konuda şunları söylemiştir:

(...) Hiçbir karşılığı olmadan bir şey -yüksek ücretler,pahalı oyun alanları- alırlar. Zira unutmayalım ki toplumun geniş kesimleri devlet üniversitelerinde ve Science Foundation gibi vergi gelirleriyle desteklenen öteki kurumlarda yürütülen araştırmaların ve öğretimin çok küçük bir bölümünden bir yarar sağlar, hatta bu araştırma ve öğretim topluma böyle bir yarar sağlama düşüncesiyle bile yürütülmez. Epey pratik gibi görünen araştırmalar bile hızlı pratik sonuçlar alınma şansını azaltacak bir tarzda yürütülür: Teorik bakımdan bulanık ama başarılı usuller araştırılmaz. Anlama ölçütlerinin, örneğin kanser araştırmalarında olduğu gibi,araştırmacıların kendileri tarafından tanımlandığı "anlayış" kazandırıcı yaklaşımlar yeğlenir. Alternatif usuller,yanlış olduklarından ötürü değil, kişinin kendi tekkesinin aynı ölçüde incelenmemiş inançlarıyla çatıştıklarından ötürü reddedilir. Bu tutum eğitimde çok acı sonuçlar veriyor. Değerli gelenekler, yetersiz oldukları görüldüğünden ötürü değil, bilimin temel varsayımlarıyla uyuşmadıklarından ve bilim adamları kendi ideolojilerini artık hemen herkese dayatabilecek güçte olduklarından ötürü saf dışı bırakılıyor,insanların yaşamları çoraklaştırılıyor (...) ve demokrasi onları ait oldukları yere oturtmadıkça bu yolda ilerlemeyi sürdüreceklerdir. Benim söylediğim budur (2017b:208).

Diğer taraftan Feyerabend,yirminci yüzyıl bilim uzmanlarının durumunu,17. yüzyıl İtalyan gökbilimcisi Galileo davasıyla ilişkilendirerek de ele almaya çalışmıştır. Galileo ilk olarak 1616,ikinci olarak ise 1632 yıllarında iki kez engizisyon mahkemesinde yargılanmıştır. İlk seferinde Kopernikçi görüş eleştirilmiş ve Galileo bir uyarı almıştır. İkincisinde ise artık konu Kopernikçi görüş değil;Galileo'nun engizisyon mahkemesinin uyarısına uyup uymadığına yönelik olmuştur. İlk davadan önce engizisyon mahkemesi Kopernikçi görüşü yansıtan iki rapor hakkında uzmanlardan rapor talep etmiş,rapor bilimsel ve ahlaki içeriği yansıtmaya yönelik hazırlanmıştır. Bilimsel içerik olarak uzmanlar,görüşün felsefi açıdan çılgın ve saçma olduğunu veya modern kullanımla ifade edersek bilimsel olmadığını ifade etmişlerdir. Ahlaki içeriği hakkında ise yine aynı uzmanlar,ileri sürülen düşünceler kutsal kitapla çeliştiği için durumu sapkınlık olarak addetmişlerdir. Galileo'nun çağında Kilise sadece,o zamanlar tanımlandığı şekliyle akla daha yakın durmakla kalmayıp aynı zamanda Galileo'nun görüşlerinin ahlaki ve toplumsal sonuçlarını da değerlendirmekteydi. Galileo'yu suçlaması

akılcıydı;burada sadece bir oportünizmden ve perspektif eksikliğinden söz edilebilirdi. Çünkü dönemin uzman görüşü kutsal kitaptı ve dönemin paradigması da ona uygun olarak şekillenmekteydi. Bundan ötürü de Galileo sapkın görüşleriyle engizisyon mahkemesinde yargılanıp,cezaya çarptırılmıştır(2020:162-168). Feyerabend kendi çağındaki bilim dünyasında yer alan uzman görüşüyle Roma Kilisesi'ndeki uzman görüşünü birbirine benzemektedir. Amerikan Tıp Birliği'nin meslekten olmayan doktorlar karşısındaki tavrı,tıpkı Kilisenin meslekten olmayan yorumcular karşısındaki tavrı kadar serttir ve arkasında yasanın gücü vardır ona göre. Uzmanlar ya da resmi uzman sıfatı kazanmış olanlar,her zaman belirli alanlarda,sadece kendilerine has,özel haklar elde etmeye çalışmışlar ve bunda da ekseriyetle başarılı olmuşlardır. Roma Kilisesinin sertliğine yöneltilebilecek olan her eleştiri, onun modern takipçilerine de (doğrudan veya dolaylı olarak bilimle bağlantılı kurumlar) yöneltilmelidir (2020:184).Konuyla ilgili olarak İnam,birçok bilim uzmanının kendi yaptıklarına inanmış müminler olduklarını,yani bir dine inanır gibi bilime inanmış olduklarını; bilimin onları hakikate ulaştıracağını ve doğruyu göstereceğini düşündüklerini dile getirmiştir (akt. Sarıkaya, 1989:229).

Toplumsal yaşamın hemen her alanına işleyen bilim uzmanlarına ilişkin Feyerabend şu ifadeleri kullanmıştır: *''Müfredat programında nelerin bulunması gerektiğini kimler belirler? Çocukluk döneminden başlayarak insanların kafasına kimlerin safsataları sokulur?İnsanların ne zaman hastaneye yatmaları gerektiğini,orada ne kadar kalmaları gerektiğini, bir kimsenin bir iş için uygun olup olmadıklarını, deli olup olmadıklarını kimler belirler? Tarihi ve toplumu kimler yargılar? Yetişkinlere ve çocuklara modern matematik gibi saçmalıkları kimler aşılar? Bütün bunları yapanlar, bilim adamları ve entelektüellerdir''* (2000:222).

Feyerabend'a göre yurttaşlar dayanaklarını kendi bağımsız düşüncelerinden değil, uzmanlardan almaktadırlar. Ona göre birey, aile, kasaba ve kentlerin yaşamlarının giderek artan bir kısmı uzmanlar tarafından teslim alınıyor (2012:21). Ayrıca yine Feyerabend'a göre bilim uzmanları önemli bilgiler üreten ve önemli becerilere sahip kişilerdi. Onların bilgi ve becerileri uzman olmayan kişilerce tartışma konusu yapılmamalıydı ve bu bilgi ve beceriler, toplum tarafından uzmanların önerdikleri biçimde aynen devralınmalıydı. Yani uzmanlar bir nevi, başrahip veya kral

konumundaydılar (2012:70). Ancak bilim uzmanlarının her şeyi biliyor görünmelerine karşın çok az şey bildiklerini,fakat insanlar üzerinde maddi manevi hakimiyet kurmaktan da geri durmadıklarını belirten Feyerabend,onlara güvenilmemesi gerektiğini de belirtmiştir(2000:208). Uzmanların kültürel çeşitliliği etkisizleştirdiklerini, kişisel ve toplumsal tercihlerin önünü açmak yerine teorik şatolarına çekilip oradan,şeylerin geçmişte niçin öyle olmuş olduklarını, bugün niçin böyle olmakta olduklarını ve gelecekte niçin şöyle olacak olduklarını açıklamayı tercih ettiklerini belirtir (Feyerabend,2012:15). Bunun yanında Feyerabend,bilim uzmanlarının yalnızca toplumdaki alternatif görüşlere ve kişilere karşı değil aynı zamanda,birbirlerine karşı da hoşgörüsüz davrandıklarını söylemiştir. Ona göre bir çalışmasında ulaştığı sonuçları profesyonel bir dergi yayın kurulunun veya aynı türde yetkiyle donatılmış birtakım grupların görüşlerine sunmadan bir gazetede yayımlamaya ya da onlar hakkında herhangi bir röportaj vermeye kalkan bir bilim adamı, muhtemelen dışlanmasına neden olacak bir günah işlemiş sayılmaktadır (2012:291). Bu açıdan bilim uzmanlarının sert tutumlarının hem kendileri hem de toplumunun sıradan insanların gözünü, dünyadaki önemli olay ve durumlara karşı kör ettiğini ve nesnel olmaya çalışan bilim insanlarını da zindanlara mahkum ettiğini belirtmiştir (Feyerabend, 2011:150). Buradan hareketle denebilir ki bilim uzmanları hem toplum üzerinde hem de kendi meslektaşları üzerinde hakimiyet kurmuş gözükmektedir.

Feyerabend bilim uzmanlarının yaptıkları araştırmalarda görüş birliğinden ziyade görüş çeşitliliği olduğu konusu üzerinde durmaktadır. Ona göre ne kadar bilim varsa o kadar çok görüş vardır(2017a:123). Bilim insanlarının görüş çeşitliliğini yorumlarken onların önyargılarından, yetiştikleri gelenekler ve geçmiş yaşantılarından etkilenmiş olmalarının kaçınılmaz olduğunu ifade eden İnam,bu durumunun bilim için kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir. İnam konuya ilişkin *Gülümseyen Bilim* metninde şu ifadeleri kullanmıştır:

Penceremden görünen, o güzelim ağaç, gözüme çarpan ılık ışınlarından çok fazla bir şeydir. Gözüme,oradan da beynime ulaşan ışınlar,bedenimin karmaşık algılama düzeni içinde birçok değişikliğe

uğratılırlar. O ışınlar toplamına ‘‘ağaç’’ dedirten, benim anlam verme gücümünden kaynaklanır. Yoksa bu ışık ışınları kendi başlarına, benim katkım olmaksızın, yani bedenimden, daha önceki bilgilerimden, kültürümünden, kullandığım dilden, belleğimden kopup gelen anlam bileşenleri olmaksızın, bana ağacı gösteremezler. Hele, onun ‘‘güzelliğini’’, bunlarsız kavramam, anlayabil mem olanaksızdır (1992:35).

Bilimsel araştırmalarını hayata geçirmek üzere gözlemler yapan bilim insanları, ister istemez seçtiği probleme karşı nötr bir tutum içinde bulunamaz. Çünkü bilim insanının duyguları, acı ve sevinçleri, aşk ve nefretleri vardır. En nihayetinde bir toplumun üyesidir ve sosyal, politik, estetik, ahlaki değer yargılarına sahiptir. İşte bilimsel bir araştırmaya yöneldiğinde bilim insanı tüm bunların toplamı olarak işe girer (Özlem, 2013:258).

Feyerabend, ‘‘Bilimi nasıl kullanmamız gerektiğine kim karar verecek?’’ sorusu kapsamında bilim uzmanlarını fazlaca eleştirmiş ve ardından da bilim uzmanı olmayan, kendi deyimiyle ‘‘amatör’’ olanları çözümlemeye girişmiştir. Onun açısından bilimin toplum ile toplumun da uzmanlarla bütünleşmesi isteniyor ise sıradan insanların, uzmanların yaptıkları çalışmaların içinde olmaları gerekir (2000:44). Feyerabend’a göre sıradan bir vatandaş bilimsel projelerin tartışılması sürecine dahil olmalı hatta bu projeler halkın yaşamını direkt olarak etkileyecek konumdaysa katılım zorunlu olmalıdır. Feyerabend açısından halkın bilimsel projelerin tartışılmasına katılımı, bilimin demokratikleştirilmesi anlamına gelmektedir. Çünkü halk bilimden etkilenen taraftır ve halkın edinebileceği en iyi bilimsel eğitim, bilim tartışmalarına katılmaktır. Ona göre bilimin demokratikleşmesine örnek ABD’deki jüri duruşmalarda söz sahibinin sıradan insanlar olmasıdır (2017b:12). Diğer bir örnek ise, riskli bir ameliyat söz konusu olduğunda verilmesi gereken kararın hasta yakınlarına bırakılmasıdır; böyle yapılmasının nedeni onların daha bilgili olmaları değil durumun sorumluluğunu alacak olanın kendileri olmasıdır (Feyerabend, 2000:64). Bilimsel faaliyetler söz konusu olduğunda sıradan insanlar arasından seçilmiş bir komite oluşturulmalı ve bu komiteler gerekirse her nükleer santrali tek tek inceleyip, güvenli olup olmadıklarına dair tüm belge ve bilgilere ulaşabilir olmalıdır. Bilimsel tıp, işgal ettiği eşsiz konumunu, aldığı ekonomik destekleri, insanların geçirdikleri

ameliyatlarda sakat kalmalarına neden olmaları konusunda belli bir ayrıcalığı hak ediyor mu etmiyor mu yoksa alternatif tedavi yöntemleri bu konuda daha mı fazla başarı elde ediyor,derinlemesine araştırılıp;araştırmanın sonuçları toplumun diğer üyeleriyle paylaşılmalıdır.Her durumda son söz uzmanlarca değil;konunun direkt muhatabı olan insanlar tarafından söylenmelidir(2017b:134).

Feyerabend bu konuda ele alınması gereken bazı sorular olduğundan bahsetmiştir. Örneğin sıradan insanlar,uzmanlık gerektiren bu türden kararlar için gerekli bilgiye sahip midir;önemli hatalar yapmayacaklar mıdır;temel kararları uzmanlara bırakmak zorunda değiller midir? Eğer mevzu bahis olan demokrasi ise cevap Feyerabend’a göre kesinlikle hayırdır. Çünkü bir demokrasi,her şeyi bilen küçük bir kliğin güttüğü bir koyun sürüsü değil,olgun insanlardan oluşan bir topluluktur. Olgunluk sokaktan toplanmaz,öğrenilmesi gerekir. Olgunluk okullarda,en azından öğrencinin,alınmış kararların kupkuru ve çarpıtılmış kopyaları ile karşı karşıya bırakıldığı günümüzün okullarında değil, henüz alınmamış kararlara aktif katılımıyla öğrenilir. Olgunluk,özel bilgilerden daha önemlidir ve bilim adamlarının o zarif ve ince sessiz sinema oyunlarını bozacak olsa bile,mutlaka elde edilmelidir. Özel bilgi biçimlerinin nasıl uygulanacağına,onlara nereye kadar güvenileceğine,bu bilgilerin insan varlığının bütünlüğüyle ve dolayısıyla,öteki bilgi biçimleriyle ilişkisinin ne olduğuna karar verecek olan ne de olsa bizleriz. Bilim adamları,elbette ki bilimden daha iyi hiçbir şey olmadığını varsayarlar. Bir demokrasinin vatandaşları böylesi dindarca bir inançla yetinmemelilerdir. O nedenle, temel kararlara sıradan insanların katılması,söz konusu kararların başarı oranı azalacak olsa bile,gereklidir (2017b:121-122). Anlaşılacağı üzere Feyerabend bilim uzmanlarının,toplumsal meseleler söz konusu olduğunda mutlak otorite konumunda olmalarına karşı çıkmakta ve uzman-halk işbirliğini önermektedir.

Feyerabend bilimin kullanımının nasıl olması gerektiğine ilişkin sorgulamasına, ”Hayatlarımızı uzmanların buluşlarına mı uydurmalıyız,yoksa buluşları hayatlarımızın ihtiyaçlarına mı?” tarzında bir soruyla ilerletmek istemiştir (2012:201). Konuya ilişkin olarak şu ifadeleri kullanmıştır:

Tanımadığınız insanlar ne diye sizin düşüncelerinize itaat etsinler ki? Beni ilgilendiren şey, toplum modelleri üzerine yapılan soyut bir tartışma değil, aksine, belirli bir bölgede yaşayan insanlara soyut taslakların ne ölçüde zorla kabul ettirilebildiğidir. Ben de şunu söylüyorum: Elinizi çekin! Önerilerde bulunun! Konferanslar verin! Ama, bayanlar baylar, entelektüeller, uzmanlar ve bilim adamları, kaleme aldığınız düşüncelerinizi, resmi makamları kullanarak, zavallı insanlara zorla kabul ettirmeye çalışmayın, aksi halde, her zaman ruhsal bir yetersizlik içinde kalırlar, çünkü onlara her şeyi açıklayamazsınız, çünkü bilim zordur (Feyerabend, 2000:221).

Buna ilave olarak Feyerabend, halkın uzmanlardan yararlanmaları gerektiğini dile getirirse de temel kararlar almak söz konusu olduğunda son sözün halka bırakılması gerektiğini, söz konusu kararların başarı oranını düşürme olasılığı taşıya bile zorunlu olduğundan söz etmektedir (2017b:122). Feyerabend'a göre bu gelişmelerin yaşanabilmesi için, uzmanların amatörlerle konuşup onlara mesleklerini ve savundukları düşüncelerin gerekçelerini anlatmak zorunda kalmaları, onları, neredeyse unutmış oldukları bir dili yeniden öğrenmeye zorlamasıyla olacaktır. Bu, dillerini ve yapılarını daha insancıl hale getirecektir. Bunlar arzu edilen gelişmelerdir, ama bu gelişmeler, ancak ve ancak uzmanlara karşı duyduğumuz anlamsız saygıdan, hatta korkudan kurtulup uzmanların da birer insan olduklarını, makul fikirler ürettikleri gibi, ağır hatalar da yapabildiklerini kabul edebildiğimiz zaman ortaya çıkabilir durumlardır (2000:65).

Özetle diyebiliriz ki bilimin kullanımı ve bilimin hayatlarımıza dokunması söz konusu olduğunda Feyerabend, bilim alanı dışından olan her sıradan insanın bu sürece dahil olması gerektiğinde ısrar etmektedir. Elbette ki bunun yolu da süreçlere katılım sağlayarak olgunluk kazanmaktır. Böylece her tek kişi kendini ve toplumu ilgilendiren meseleler hususunda bilim uzmanlarının her söylediğini bir dogmaymışçasına kabullenmekten ziyade, onları sorgulayacak ve eksik olan yanlarını tespit etme olgunluğuna erişebilecektir.

3. 4. Bilimde Fayda Ve Zarar İlişkileri

Günümüz koşulları göz önünde bulundurulduğunda bilim,bir taraftan teknolojik uygulaması aracılığıyla yaşam şartlarını değiştirirken,diğer taraftan da düşünmemizi biçimlendirerek dünya görüşümüzü etkilemektedir(Yıldırım,2020:7). Bilimin bu konumu insan yaşamı üzerinde olumlu ve olumsuz birçok etki barındırmaktadır. Bayet'nin ifadelerini kullanacak olursak : ‘ *’Bilim öldürüyorsa, kurtardığı da oluyor bazı bazı. Kinleri silahlandırıyor, arada bir birlik isteklerini de silahlandırdığı oluyor. Aşağılık ve kötü içgüdüleri doyuruyorsa,cömert duyguları,soylu ve ince merakları beslediği de oluyor’’*(1993:15).

Bu konuda Feyerabend *Vakit Öldürmek* adlı kitabında bilimin maddi yararlarının bariz olmadığından söz eder. Bilimin elbette büyük yararları vardır ancak; aynı zamanda büyük dezavantajları da vardır(1997:143. İnsan toplulukları üzerindeki etkilerinin aydınlatılması amacıyla tartışmasının fayda-zarar ilişkisi üzerinde yoğunlaştıran Feyerabend’a göre ‘’Birinci Dünya Bilimi’’ Avrupa’daki bilimsel devrimden neşet etmiş ve dünyanın her yerindeki üniversitelerde ve teknoloji kurumlarında öğretilmesinin yanında,insanlara pek çok fikir ve de başarı hediye etmiştir(2020:7). Ona göre tıbbi araştırmacılar ve teknoloji uzmanları birçok yararlı cihaz (örneğin fiber optik ilkelerinden yararlanan ve birçok yerde, daha tehlikeli röntgen ışınlı teşhis yöntemlerini rafa kaldırmış olan cihazlar) keşfetmekle kalmamışlar,aynı zamanda yeni (ya da eski) fikirlere daha açık hale gelmişlerdir (2020:20). Buna ilaveten bilim,tıptaki tedavi yöntemleriyle,mühendislikteki gelişmelerle,uzay çalışmalarıyla,elektronik aygıtlarıyla,kanser tedavileri ve organ nakilleri ile de insan yaşamına katkı sağlamaktadır (İnam, 1986:41). Bundan elli yıl kadar önce hücre çekirdeğine dair yeni yeni belli belirsiz bir görüş sahibi olmamıza karşın, bugün değil hücre çekirdeğinin kabaca biçimi ile gördüğü işle ilgili bilgilere ulaşmış olmak, onun iç ve ince yapısını, taşıdığı kalıtım malzemesini bile ayrıntısına dek tanıyor ve biliyoruz. Bu, bilimsel bilginin artması,böylelikle bilimin ilerlemesi,dolayısıyla da dünyaya dair bildiklerimizin bir akıl sistemi çerçevesinde fazlalaşması, zenginleşmesi demektir(Duralı,1990:9). Bu açıdan bilimin insanlığa sağladıklarının inkar edilemez olduğunu ifade eden Feyerabend,bilimin dünyayı anlamamız konusunda olağanüstü katkılar sağladığını ve bunun da olağanüstü pratik başarılar getirdiğini belirtir (2017b:140). Bu görüşe paralel biçimde ifadeler kullanan Fransız düşünür Albert Bayet şunları söylemiştir:“(…) *savaş silahları*

milyonlarca insanı öldürdüyse,bilimin silahlandığı tıbbın milyonlarca insanın hayatını kurtardığını kim yalanlayabilir? Makinalar,çokluk işçiyi köle durumuna sokmuşsa,ona birçok yıpratıcı işlerden kurtarmamış mıdır? Çoğunluğun yararına faydalı nesnelerin sayısını arttırdığını nasıl görmezlikten gelebiliriz? Asker ve cephane taşıyan gemilerin,otomobillerin,uçakların,barış zamanında barışçı işlere de yaradığını nasıl hiçe sayabiliriz?(1993:18).

Bu minvalde Feyerabend açısından bilim,insanlığa pek çok açıdan faydalar sağlamış ve sağlamaya da devam etmektedir. Yine insanların pek çok sorununu da çözüme ulaştırma konusunda önemli mesafeler alınmıştır. Ancak Feyerabend'a göre bilim insanlığa sağladığı faydaların yanında içinde birtakım olumsuzluklar da barındırmaktadır. Bu meseleyi Feyerabend,'insan-doğa ilişkisi' üzerinden ele almıştır. İnsan,doğada varlığını bulan ve yaşamını idame ettirebilmek için de doğayla ilişkili olmak durumunda olan bir varlıktır. Bu doğrultuda da doğayı anlama,açıklama ve onun yasalarını çözmek durumundadır. Bu doğrultuda da insan tarihsel süreç içerisinde geliştirmiş olduğu bilim ve bilimle ilintili teknolojiler ışığında yaşadığı çevreyi yeniden düzenleyerek,doğal yaşam alanının dışına taşmış ve yepyeni bir yaşam alanı meydana getirmiştir. İnsanın geliştirmiş olduğu yaşam teknikleri ve bu yaşam tekniklerine bağlı olarak çevresini yeniden düzenlemesi,aynı zamanda doğanın dengesini de değiştiren bir varlığa dönüşmesine sebebiyet vermiştir (Aysevener,2003:63). Feyerabend açısından insanın düşünme biçiminin giderek artan soyutlayıcı yapısı ve kendi çıkarlarını ön planda tutması,insandan ve doğadan uzaklaşan bir anlayışın doğmasına yol açmıştır. Yine Feyerabend'a göre insan artık doğanın bir parçası değil istilacı konumuna gelmiştir (2000:102-103). İnsanın doğanın istilacı olması durumu ekolojik sorunları beraberinde getirmiştir: nehirlerin,okyanusların,havanın,yeraltı sularının kimyasal ve radyoaktif kirlenmesi;ozon tabakasının delinmesi;hayvan ve bitki türlerindeki feci azalma;toprakların çölleşmesi ve bitki örtüsünün yok olması gibi. Ayrıca açlık,hastalık ve yoksulluk sorunları da giderek artan bir şekilde baş göstermeye başlamıştır (Feyerabend,2012:12).Kentlerde yaşanan açlık,hastalık ve konutsuzluk gibi Üçüncü Dünya sorunları olarak nitelendirilen pek çok sorun ve benzerlerinin Batı uygarlığının sürekli ilerleyişiyle minimal düzeye inmesi gerekirken,aksine bu

Batı uygarlığının ilerleyişi bu sorunların ortaya çıkmasında ve çığ gibi büyümesinde baş rol oynamaktadır (2017b:10).

Feyerabend'a göre Batı biliminin yayılmasında fırsatçılığın rolü büyüktür ve bilim her ne kadar dünyanın doğru tasviri olarak algılansa da aslında bilimin ilerlemesi denen şey daha iyi silahlar üretebilmesinden ileri gelmektedir (2012:103-104). Gelişmiş ülkelerin bütçelerinin büyük bir bölümünü silahlanma projelerine ayırdığı bilinmektedir. Silahlanmayla ilgilenen bilim uzmanı ve mühendislerinin sayısı tam olarak bilinmezken 1970'li yıllarda bu sayının yaklaşık olarak beş yüz bin civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu rakamlar dünyanın araştırmacı bilim uzmanlarının yüzde kırk beşinin askeri konularla ilgilendiği manasına gelmektedir. Silah sanayiinde çalışan bilim insanları dünyanın beyin gücünün yapıcı aktivitelerden daha ziyade yıkıcı aktivitelere yönlendirilmiş olduklarını göstermektedir (Hocaoğlu,2007:118). 7 Ağustos 1945'de Japonya'ya atılan atom bombasının yüzbinlerce insanı öldürmesi, bilimin kitlesel boyutta ölümcül silahlar üreterek, insanlığın kalbinde daima kanayacak yaralar açtığı bir delili olarak hafızalara kazınmıştır (Özer,2012:253-254). Yaşanan bu elim durum Russell'in sözlerini akıllara getirmektedir: *"Bilgi güçtür, ama iyilik için olduğu kadar kötülük için de güçtür. Sonuç olarak, insanlar bilgide olduğu kadar bilgelikte artmadıkça, bilginin artması üzüntünün artması olacaktır"* (Russell, 1993:97-98).

Demir'e göre ise bilim,insanlığın büyük bir çoğunluğunun aleyhine olan atom bombası,nükleer silah,kıtalararası füze veya askeri teknoloji geliştirmeye hizmet etmektedir. Bilim ve teknolojinin sağladığı imkanlar uluslararası güçler dengesini güçlüler lehine güçlendirmekte, ulusların kendi kaderlerini tayin haklarını elde etmelerini imkansızlaştırarak tam bir bağımlılık yaratmaktadır(1992:104). Feyerabend'a göre de Batı bilimi şu ana kadar en etkili ölüm aletlerini yarattı(2020:26). Bu durum Pascal'ın,bilimler "insanın harcı değildir" ve "insan onları bilmekle, bilmemekten daha çok insanlığını yitirir" sözünü akıllara getirmektedir (Bayet, 1993:16).

Bunun yanında Feyerabend,günümüz dünyasında bilimin,insanın merak duygusundan ileri gelen bir etkinlik türü olmaktan uzaklaşarak önemli ekonomik getirileri olan bir ticaret aracına dönüştüğünü belirtmektedir (2000:24). Feyerabend

açısından giderek artan miktarlarda kuramsal bilgi ve mühendislik bilgisi askeri sebeplerle saklı tutulmakta ve böylece uluslararası tedavülden de kaldırılmaktadır. Ticari çıkarlar da aynı türde kısıtlayıcı bir eğilim sergilemektedir. Örneğin uluslararası işbirliği neticesinde ortaya çıkan,seramiklerde (görece) yüksek sıcaklıklarda süper iletkenliğin keşfi,hemen Amerikan hükümetinin koruyucu önlemler almasına yol açmıştır. Mali düzenlemeler bir araştırma programını veya tüm bir mesleği felç ya da iğfal edebilir. İnsanları susturmanın, konuşmalarını yasaklamaktan başka birçok yolu vardır ve bunların hepsi de bugün kullanılmaktadır. Bilgi üretim ve dağıtım süreçleri asla, akılcıların iddia ettikleri gibi özgür,nesnel ve tümüyle entelektüel bir alışveriş ortamında boy vermemiştir (Feyerabend,2020:169). Saklı tutulan bilimsel bilgiler sonucunda,uluslararası sanayi ve ticarete ürün bolluğu yaşanmıştır. Feyerabend açısından yaşanan bu ürün bolluğu dünyada yaşayan tüm insanlığın yararına değil,yalnızca ürünün bedelini ödeyebilenlerin yararına olmuştur (2017a:10).

Aysevener'e göre bilimsel olarak elde ettiklerimiz,onları uygulama yeteneğimizi çoktan aşmıştır. Yani doğayı kontrol etme gücümüz kendimizi kontrol etme gücümüzle ters orantılı olarak gelişmiştir. Mesela doğal kaynakların hızla tüketilmesine neden olan bir tüketim toplumunun yaratılması, her sahada tüketimin yaygınlaştırılmasına sebebiyet vermiş,insanın ve doğanın daha fazla sömürülmesine zemin hazırlamıştır. Kendilerini bu ikilemden kurtaramayan bugünün dünya devletleri, tüketimi ve sömürüyü,bugün artık kendi var olma sebepleri haline dönüştürmüşlerdir (2003:64-65). Bilimin geliştirdiği üretim ve medya teknolojisi sonucunda tüm insanlar tekdüzeleşmeye ve kitleselleşmeye başlamıştır. Bu durumda birçok insan için kimlik sorunu önceki dönemlere nazaran daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaya başlamış, hayatın anlamı sorgulanır hale gelmiştir (Demir, 1992:106). Böylelikle insanın bunalımı,kendi kendine yabancılaşması sorunlarını doğurduğu için bilim,aynı zamanda,siyasal baskı ve egemenlik kurmaya çalışan güçlerin elinde bir silah olarak kullanılmaktadır (İnam,1986:42). Günümüz dünyasında insanın yaşadığını bunalımı Bayet aşağıdaki sözlerle ifade etmiştir : *“Bilim bugüne dek köleler yaratmaktan başka bir işe yaramadı; savaş zamanında bizi zehirlemeye, param parça etmeye yarıyor; barış zamanında da hayatımızı çekilmez, kararsız hale sokuyor. Bilimler, insanları*

kafa işlerine adayıp büyük ölçüde kölelikten kurtaracak yerde, onları makinanın kölesi yapmıştır. İşçilerin büyük bolluğu uzun ve sıkıcı günlerini tiksinti içinde geçirirler, ama bu bile, o zavallı ücretleri için titremekten alıkoyamıyor onları.”(1993:15).

Bu görüşlere paralel biçimde Feyerabend, bilimin insanları daha sevecen,daha az vahşi ya da daha uygar yapmadığını belirtir. Ona göre bu yüzyıl birçok katliamın sürüp gittiği bir yüzyıl. Bilimsel olarak en gelişmiş olduğumuz yüzyıl,barbarlığın geri geldiği bir yüzyıl olmuştur (Güzel,1996:281). Dolayısıyla bilimde fayda-zarar ilişkisi söz konusu olduğunda Feyerabend açısından bilimin katkılarından ziyade yıkımlarının olduğundan söz ettiğini görmekteyiz.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİLİM-DEVLET -TOPLUM VE POLİTİKA İLİŞKİLERİ

4. 1. Bilim ve Toplum

Çağımız toplumlarında halkın karar verme mekanizmaları içerisinde yer alamadığını düşünen Feyerabend,halk adına alınan önemli kararların ya uzmanlar tarafından ya da uzmanların etki alanında kalan halk temsilcileri tarafından alındığını belirtir (2012:77). Bu doğrultuda Feyerabend Özgür Bir Toplum yaratmanın mümkün olduğunu ileri sürmüştür. Özgür toplum Feyerabend açısından tüm geleneklerin eşit haklara sahip olduğu ve erk odaklarına ulaşmada eşit imkanlara sahip olduğu bir toplumdur (2017b:18). Aynı zamanda özgür bir toplum,başka geleneklerin onlar hakkında ne dediğine bakılmaksızın bütün geleneklere eşit hakların verildiği bir toplumdur (Feyerabend,2011:82). *Anarşizm Üzerine Tezler*'de,özgür toplumda tüm geleneklerin eşit derecede yasal;tartışmacıların da belirlenmiş bir amaç için oluşturdukları çerçeve dışında hiçbir ortak yanlarının olamayacağını belirtir(2010:210). Aynı zamanda özgür toplum,ussallık vasıtasıyla dile getirilen dayatmalara,evrensellik iddiası barındıran sınırlara bağlı kalmayan bir toplumdur. Feyerabend'in geliştirmeye çalıştığı ve etkili bir biçimde bilimlere uyarladığı şey,temelinde göreceliğin bulunduğu özgür bir toplum düşüncesidir, ona göre özgür toplum,ne bir kilise ne bir mezhep ne de belli şeylere özendirilip,heveslendirilen bir grup değildir.Özgür toplum,her türlü birey ve grubun önemli gördüğü duygu ve düşünceleriyle doldurulmuş olan soyut bir yapıdır(2014:4). Feyerabend'a göre bir toplumda neyin doğru neyin yanlış,neyin yararlı neyin yararsız olduğuna karar vermede söz sahibi olan özelleştirilmiş gruplar değil, konunun bizatihi muhatabı olan toplumun yurttaşlarıdır(2012:73). Bu doğrultuda diyebiliriz ki özgür toplum bir tek ideoloji ya da disiplinin ürünü değil,bir tür fikirsel ve disipliner çoğulluk ürünü olacaktır. Toplumdaki farklı gruplar birbiriyle sürekli iletişim halinde olarak birbirlerinden yeni şeyler öğrenecektir (Feyerabend,2017b:9).

Özetle diyebiliriz ki Feyerabend her insanın,her grubun ve her kültürün özgürce düşünüp fikirlerini özgürce beyan edebileceği ve her zaman kendisini ve toplumu ilgilendiren konularda söz sahibi olabileceği bir ‘‘özgür toplum’’ ideali geliştirmiştir.

4. 2. Bilim ve Devlet

Feyerabend’in bilimi diğer gelenekler arasından yalnızca biri olarak gördüğünü daha önceki bölümlerde ele almıştık. Gelenekler ne iyidir ne de kötü ;ancak başka bir geleneğin yorumlamasına göre iyi veya kötü olurlar. Bu minvalde antisemitizm ile hümanizm arasında tercih edilecek bir üstünlük durumu yoktur. Lakin ırkçılık bir hümanistin gözünden bakıldığında acımasızlık olarak algılanırken benzer şekilde bir ırkçı açısından da hümanizm aptallık olarak algılanmaktadır. Bu bağlamda Feyerabend’in göreceliğe yaklaşımını farklı bir açıdan ele almış olduk. Onun açısından özgür bir toplum oluşturabilmenin ön koşulu tüm geleneklerin eşit haklara ve güç odaklarına ulaşabilir olmasıdır. Bütün geleneklere eşit haklar tanıyan bir topluma dönüşmenin nasıl mümkün olabileceği ve bilimin sahip olduğu hakim konumundan nasıl uzaklaştırılabileceğini sorgulayan Feyerabend,bu sorgulamaları yapmanın ve bunlara cevap aramanın,çözümün ta kendisi olduğunu belirtir. Sorgulamayı yapması gereken ve soruları yanıtlaması gerekenlerin bizzat sorunları yaşayan kişiler olması gerektiğini de ifade etmektedir(2017b:18-19).

Feyerabend çoğulcu ve özgürlük yanlısı söylemlerin hakim olduğu demokrasilerde yaşayan modern dogmatiklerin çok farklı bir güç arayışında olduklarını dile getirir. Öyle ki basit inançlar ve nesnel bilgiyi birbirinden ayıran akılcılık yanlıları Feyerabend’a göre batıl inançlara saygılı davranırken diğer taraftan da nesnel bilgiyi ayrıcalıklı konuma getirmek için de yasa,para,eğitim ve halkla ilişkilerden faydalanmayı ihmal etmemektedirler . Kilise ve devlet ayrılığı,resmi olarak kabul edilmiş olanlar dışındaki tıbbi metotları yasaklayan kanunlar,eğitim politikalarındaki sertlik,bilimin savunma sanayisi projelerinde ulusal önem arz etmesi gibi faaliyetler,hakim görüşün nesnellik olarak isimlendirdiği fikirlerin güçlenmesine neden olurken,diğer fikir ve inanışların da zayıflamasına yol açmıştır(2012:102).

Bilim ve diğer gelenekler arasında ayırım yapılırken felsefi görecilik ve politik görecilik ayırımının da yapılması gerekir. Çünkü felsefi görecilik,içerisinde dogmatizmden liberalizme kadar pek çok düşünceyi barındırırken,politik görecilik haklar ve hakların korunması üzerinde yoğunlaşır .Bu nedenle Feyerabend,göreci toplumların da yasalarca yönetilmesinin daha sağlıklı olduğunu düşünür;çünkü aksi halde kendilerini katı bir düzen içerisinde bulmaları kaçınılmaz görünmektedir. Her ne kadar devlet,zor kullanma gücünü elinde bulundursa da Feyerabend açısından gelenekleri ortadan kaldırma noktasında genel erdemlilik ve akılsallık eğitimi çok daha büyük bir tehlikedir(2017b:18-19). Feyerabend’a göre bilim kendi ayakları üzerinde durabilir ve akılcılardan,laik hümanistlerden,Marksistler ve benzeri dinsel akımlardan herhangi yardım almasına gerek olmamasının yanında bilimsel olmayan kültürler de kendi ayakları üzerinde durabilir. Tüm bunlara ilaveten bilim ideolojilerin etkisine girmekten muhafaza edilmeli;bilhassa demokratik toplumlar da bilimden korunmalıdır. Demokraside bilimsel kurumlar ,araştırma faaliyetleri ve teklifler halk denetimine açık olmalıdır. Nasıl ki devletle din kurumları birbirinden ayrılmışsa bilimsel kurumlar da aynı şekilde devletten ayrılmalıdır. Bilimin doğruluğa ve hakikate giden tek yol olarak değil de birçok görüş arasından yalnızca biri olduğu konusu öğretilmelidir(2020:13).

Russel bilim-devlet ilişkisine yönelik şu ifadeleri kullanır:

Zamanımızda uygar ülkelerde bilimi Devlet koruyor,halbuki bilimin ilk zamanlarında durum hiç de böyle değildi. Galileo sözünü geri almak durumunda bırakıldı, Newton’ı Darphane Müdürü yaparak çalışmalarına set çektiler. Lavoisier’in kellesi ‘‘Cumhuriyetin bilginlere ve kimyacılar ihtiyacı yoktur.’’ gerekçesiyle giyotine verildi. Ama yine de modern dünyanın yaratıcıları o insanlar ile onlar gibi daha birkaç kişi idi ;onların toplum yaşayışı üzerindeki etkileri İsa ve Aristo da içinde olmak üzere,tarihin tanıdığı herhangi başka bir insanın etkisinden çok daha büyük olmuştur(Russel,2021:132).

Russel’ın verdiği örnekler bilimin kendi ayakları üzerinde durmasına yönelik Feyerabend’in görüşlerini destekler niteliktedir. Devlet kontrolündeki bilim hem özgünlüğünü yitirme hem de ideolojiye dönüşme tehdidi altındadır. Bilimin devletten ayrılması durumunda teknolojik ilerlemenin sekteye uğrayacağı

yönündeki herhangi fikre katılmadığını dile getirir Feyerabend. Çünkü ona göre teknolojinin ilerlemesi için yüksek düzeyde yetiştirilmiş uzmanlara ihtiyaç yoktur(2017b:201).

Buradan hareketle Feyerabend,bilimin oluşturmuş olduğu otoritenin kuramsal açıdan çok fazla olmasa da toplumsal açıdan oldukça güçlü olduğuna vurgu yapmaktadır. Bu nedenle de politik bir müdahalenin gerekliliği düşüncesini öne sürer. Yapılması ön görülen bu müdahalenin etkilerinin değerlendirilmesi için birden fazla çözümlenmemiş vakanın ele alınması gerektiğini de ekler. O ,bilimin denetimden uzak olduğu zamanlarda yaratmış olduğu olumsuz durumların gözden geçirilerek ;siyasi etkilerin meydana getirdiği olumlu gelişmelerin dikkate alınması gerektiğini dile getirir. Bu şekilde bir yol haritası belirlemenin yirminci yüzyılda alışlageldik bir mesele olan kilise-devlet ve bilim-devlet ayrımının gerekliliğine götüreceğini belirtir(2020:221).Bu minvalde Feyerabend'ın devletin konumuna yönelik düşüncesinin;herhangi bir bilgi türüne taraf olmamak olduğunu söyleyebiliriz. Zira Feyerabend tüm geleneklerin eşit hak ve özgürlüklere sahip olmasının yanında yetki mekanizmalarına ulaşma noktasında da eşit olduğu fikrini savunur. Konuyla ilişkili olarak Campaigne : *''Dolayısıyla devlet,bireysel seçim hürriyetini her türlü boyunduruktan esirgemek amacıyla,bir paradigmayı diğerine -örneğin bilimi dine- üstün tutmaktan kaçınmalı ve her vatandaşa kendisine uyanı kullanma imkânı tanımakla yetinmelidir.''*(2010:309). Buna karşılık Feyerabend devletin bilimle yakın ilişkide olduğunu ve bilime finansman sağlayarak bilimin üstünlük kurmasına destek verdiğini belirtmektedir(1989:60). Böylesi bir durumun zararlarını Lysenko Olayı olarak bilinen Sovyetler Birliğinin dağılmasından önceki döneme ait bir tartışmayı örnek olarak sunar. Bir akademisyen olan Lysenko Mendel genetiğini eleştirerek bitki ve hayvansal organizmalar tarafından kazanılmış olan kalıtsal özelliklerin sonraki kuşaklara geçmediği tezini öne sürmüş ve Mendel genetiğinin uzunca bir dönem göz ardı edilmesine sebebiyet vermiştir(2012:197). Mendel'in bilimsel kuramına taraf olanlar da devletin karşısında yer aldıklarından ötürü büyük cezalara çarptırılmışlardır(Acot,2017:95).

1890'lerden başlayarak birinci ve ikinci dünya savaşları sırasında ivme kazanan bilimdeki ilerleme aynı zamanda bilime kendi masraflarını çıkarabilme olanağı sağlamıştır. Bilim uzun yıllar bilinçsizce ve rastgele sürdürdüğü rolünü artık tamamıyla bilinçli bir biçimde ve direkt oynamaya başlayıp üretimin vazgeçilmez bir yapı taşı halini almıştır. Gerek araştırma laboratuvarlarının kurulması gerekse bu laboratuvarlarda çalıştırılacak kişilerin eğitilmesi ve üniversitelerde yapılan araştırma faaliyetlerini desteklemek gibi amaçlarla bilim ,yatırım yapılmaya değer bulunan bir alan kimliği kazanmıştır. Doğal olarak bilimin toplumsal konumu dönüşüme uğramıştır ve bu dönüşüm üç evreye ayrılabilir görünmektedir :Birinci evre ‘‘kişisel bilim çağı’’,ikinci evre yoğun harcamaların yapıldığı araştırma enstitülerinin yer aldığı ‘‘sınai bilim çağı’’,son ve üçüncü evre ise Sovyetler Birliği’nde ortaya çıkarak İkinci Dünya Savaşı sırasında evrenselleşen ‘‘devlet bilimi çağı’’dır ki bu dönemde bilimsel etkinliğe harcanan para kat be kat artmıştır(Bernal,2009:25).

Anlaşılabileceği üzere Feyerabend devletin,diğer bilgi türleri arasında,bilim lehine bir pozitif ayrımcılık politikası güttüğünü düşünmekte ve böylesi bir tutumun hem bilim insanları hem de toplum açısından zararlı olduğunu savunmaktadır. Feyerabend devletin tüm disiplinlere tarafsız yaklaşması gerektiği fikrini savunuyor denebilir. Öyle ki devlet tüm yaklaşımlara tarafsız olduğunda,onlara gerekli durumlarda müdahale etmesi de kolaylaşacaktır.

4. 3. Bilim - Eğitim - Özgürlük İlişkisi

Kişi,eylemleri başkalarına zarar vermediği sürece özgürdür. Herhangi bir kişinin özgürlüğüne ancak,eylemleri sonucunda oluşacak zararlardan kişiyi korumak amacıyla müdahalede bulunabilir. Ergin bir durumda olan ve eylemlerine yönelik sorumluluk bilinci geliştirebilmiş kişi kendi kendisinin efendisidir(Mill,2019:22). Feyerabend mutlak anlamda bir özgürlüğü savunmadığını;mutlak özgürlük fikrinin bu dünyada mevcut olmayan bir soyutlama olduğunu ancak koşullu özgürlüğün olanaklı;istenilen ve peşi sıra gidilmesi gerekli olan bir şey olduğunu ifade eder. Bununla birlikte koşullu özgürlüğün bizim yaşadığımız dünyada bir lüksten ibaret olmadığını,dünyaya dair yeni özellikleri keşfetmenin bir yolu olduğunu;fakat bu özgürlüğe sahip olmanın da bir hayli zor olduğunu ifadelerine ekler. Feyerabend’a

göre öncelikle konuşabilmek için bir dili ;düşünebilmek için de farklı teorik ilişkileri özümsemek ,eyleme geçmek ve başarı sağlamak için toplumun istemlerine ve alışkanlıklarına vakıf olmak gerekmektedir. Çünkü eğer tüm bunların bilgisine sahip değilsek düşünmeye dahi başlayamayız. Zihin ve bedenimiz pek çok bakımdan sınırlıdır ve bu sınırın oluşmasında küçük yaşlardan başlayarak alınan eğitimlerin etkisi büyüktür. Eğitim bir çeşit kültürlendirme ve toplumsallaştırma işlevi görmektedir. Bu yönüyle eğitim birçok yetenekli ve yaratıcı bireyin ilerlemesinin önüne set vurmakta ve eğitimcilerin yetersizliklerinden ötürü yozlaşmaya sevk etmektedir. Çünkü Feyerabend'a göre eğitimcilerin tek gayesi eğitim verdikleri bireyleri kendileri gibi miskinleştirmektir(2017b:240). Ona göre Öğretmenler,notlarla ve sınıfta bırakma tehdidiyle,genç zihinleri bir zamanlar sahip oldukları hayal gücünün en küçük bir zerresi bile kalmayınca dek yoğurmaktadırlar. Feyerabend'a göre bir demokraside her şeyden önce bir insan aklının ,bir diğerinin deliliği olduğu göz önünde bulundurulduğunda,aklın da akılsızlık kadar kendini ifade etmeye hakkı vardır ancak engellenmesi gereken bir durum vardır ki o da özel konu gruplarını ve meslekleri tanımlayan standartların genel eğitime nüfuz etmelerine izin verilmemesidir. Genel eğitim vatandaşları standartlar içinden seçim yapmaya ya da farklı standartlara bağlı toplulukların arasında kendi rotasını çizmeye hazırlamalı ve her ne olursa olsun zihinleri herhangi bir standarda uymaya zorlanmamalıdır. Öğrenim görenler belli yetenekleri edinmeye teşvik edilmeli ama bu da bir baskı ile değil gönüllüğe uyarak yapılmalıdır. Feyerabend açısından tüm bunlar bilim insanlarının eğitimdeki baskın rolüne ve gündemde olan bilgileri sanki tek doğru metot ve hakikatmişçesine öğretmesine son vermek gerektiğinin emareleridir. Bilimin kıstaslarıyla çalışma ,çocuk yetiştirmek için özel bir metot değil ; inceleme ve bir seçim sonucu alınan bir karar olmalıdır(2020:222-223).

1960'lı yıllara kadar bilim toplumsal,ekonomik,siyasal ve öznel etkilerden arınmış durumda olmasına karşın 60'lardan itibaren yapılan bilim ve teknoloji araştırmaları bilimsel bilginin toplumsal,ekonomik ve siyasal etkilerinin olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre sosyal inşacı yaklaşım bilimsel bilgiye uyarlandığında mantık ve kanıtlamanın, bilimde geçerliliğin ve teori seçiminin temel belirleyicileri

olduklarını öne süren akılcı ve gerçekçi bilim açıklamaları sorgulanır hale gelmiştir(Bauchspies,ve diğerleri ,2019:53-54).

Bourdieu'ya göre de bilim tıpkı ekonomi dünyası gibi güç ilişkilerine,iktidar ve sermayenin merkezleşmesine hatta tekelleşmesine,üretim ve yeniden üretim araçları üzerinde tahakküm kurma ilişkilerine şahitlik eder. Bunun nedeni ise bilimin kendisini olduğu haliyle koruyamayarak siyasal stratejilere ve ekonomik iktidarların müdahalelerine izin veriyor olmasıdır. Bilimsel etkinliklerin belirli ekonomik maliyetleri olduğundan dolayı,bilimsel özerkliğin derecesi de ekonomik bağımlılıkla doğru orantılıdır. Ancak elbette bilimin özerkliğinin tek koşulu bu değildir ;dışarıdan gelebilecek olası tehditlere karşı koyabilme ve kendi ödül-ceza sistemini uygulayabiliyor olmasına da bağlıdır(2018:75).

Feyerabend'a göre de bilimsel faaliyetlerin yürütülebilmesi için devasa harcamalar yapılmaktadır. Eğitim programları,cezaevi reform önerileri,ordu eğitimi gibi konularda insan ilişkileri bilimsel açılardan ele alınmaktadır. Örneğin tıp biliminin yaşamımızda bulunduğu konum bir zamanların Kilisesi'nin işgal ettiği güçlü konumu bile aşmış durumdadır. Bilimsel konuların tamamına yakınının okullarda zorunlu ders olarak okutuluyor olması bilimi bir bakıma dokunulmaz kılmaktadır. Zira bilimsel kanunları ve olguları kabul eder,onları okullarda ders olarak işletiriz ancak tüm bunları yaparken bu bilimsel kanun ve olguları oylamaya açmayız. Nadiren somut önerileri tartışırız;nükleer santral girişimleri gibi;ancak bu tartışmalar da olabildiğince yüzeysel olarak yapıldığı ve kapsamı olabildiğine dar tutulduğu için genel teori ve bilimsel olguları kapsamaz (2017b:104-105).Buradan hareketle Feyerabend'in daha önce ele aldığımız sorusunu tekrar değerlendirmek gerekir: Bilimi bu kadar yüce yapan nedir? Ya da soruyu biraz daha açacak olursak şöyle ifade edebiliriz;bilim,din,mitos ve büyücülük arasında fark var mıdır? Feyerabend'in bilimi diğer geleneklerden yalnızca biri olarak ele aldığını daha önceki bölümlerde inceledik. Ancak bilim ve teknolojinin ilerlemesine paralel olarak bilimsel bilgi,diğer bilgi türleri arasında gerçek anlamda ayrıcalıklı bir konuma ulaşmış mıdır? Feyerabend'a göre evet ulaşmıştır ve hatta giderek bir ideoloji halini alarak sorgulanamaz hale gelmiştir. Konuya ilişkin Feyerabend:

(...)bundan bu ideolojilerin herkese dayatılması gerektiği sonucu mu çıkar? Tersine ,insanların yaşamlarına töz kazandıran bir geleneğe ,öteki gelenekler onun hakkında ne düşünüyor olurlarsa olsunlar ,eşit haklar ve toplumun kilit konularına ulaşmada eşitlik tanımak gerekmez mi? Öteki gelenekler onlar hakkında ne düşünüyor olurlarsa olsunlar ,insanların yaşamlarına töz kazandıran fikir ve usullerin özgür bir toplumun eşit haklı üyeleri haline gelmelerini istememiz gerekmez mi(2017b:111).

Feyerabend,bilim insanlarının ortaya koyduğu fikir ve araçların kullanılabileceğini;fakat sırf bilimsel etkinliklerden faydalandığı için bilimin toplum üzerinde tahakküm kurmasına,mesela eğitimin patronuymuş gibi davranmasına izin verilmemesi gerektiği fikri üzerinde durur. Devlet ve bilimin birbirinden ayrılmasının,kendi içinde ortaya koyduğu etkinliklerin ötesine geçerek ideoloji ve güç mekanizması haline gelebilecek mesleklerin denetim altında tutulması adına gerekli olduğunu da vurgular(2017b:207).

Özetlemek gerekirse Feyerabend'in ileri sürdüğü sava göre,devlet bilime karşı tarafsız olmalı;bilim devlete diğer geleneklerin yakınlığı oranında yakın olmalı ve bilim toplum üzerinde baskıcı bir tutum sergilememelidir. Tek hakikat bilimin ortaya koymuş olduğu yöntem ve araçlarmış gibi bir algı yaratılmamalı,diğer geleneklerin öne sürdüğü biçimde yaşamını idame ettirmek isteyenler de ne toplum ne de bilimle ilgilenenler tarafından dışlanmamalıdır. Bireylere birden çok seçenek arasından kendi düşüncelerine uyan gelenek hangisiyse onu seçme hakkı tanınmalıdır diyebiliriz.

4 .4. Demokratik Bakış Açısından Bilim

Özgür Bir Toplumda Bilim isimli eserinde Feyerabend,demokratik karar almanın temellerini incelemektedir. Ona göre bilimin ortaya koyduklarını ele alırken demokratik bir yaklaşım sergilenmemektedir. Bilimsel yasa ve olgular kabul edilip okullarda öğretilir hatta siyasi kararların temeli olarak değerlendirilir;ancak tüm bunlar olurken bilimsel yasa ve olgular oylamaya sunulmazlar(2017b:105).Oylamaya sunulmuyor oluşu,bilimi yalnızca belli bir entelektüel kesimin değerlendirebildiği anlamı taşır ve elbette ki böylesi bir tutum demokratik bir tavır olmaktan oldukça uzaktır. Oysaki Feyerabend demokratik yaklaşımla,bilimle ilişkili olmayan sıradan kişilerin de bilime yönelik konularda

belli çıkarımlar yapabileceklerini dile getirir. Ona göre bir toplum,bilimi ve bilim insanlarının ortaya koyduğu kuramları kendi amaç ve değerlerine uygun olarak kullanabilmeli ve kendine uygun şekle sokabilmelidir. Bilim kendi kendini düzeltebilen ve dışarıdan müdahale kabul etmeyen bir etkinlik olarak ele alınırsa ;daha insancıl bir yaşam sürme gayreti taşıyan toplumların bağımsızlık hakları göz ardı edilmiş olmaktadır. Dolayısıyla demokratik anlayışın bulunduğu yerel topluluklar bilimleri ,kendilerine en uygun tarzda kullanabilmelidir. Bilimsel konularda yorum yapabilecek uzman bilgisinden yoksun olan yurttaşların dile getirmeleri ,uzmanların da yanılacaklarını ortaya koymak için güçlü bir araç konumundadır(Feyerabend,2020:338). Bunun yanında,demokratik ilkelerin uygulanma biçimlerinin ,özel kültürlerin zarar görmeden var olup gelişmeleriyle ve büyümeleriyle örtüşmediğini dile getirmektedir. Ona göre akılsal-liberal bir toplum,bir Zenci kültürünü kelimenin tam manasıyla kendi içinde barındıramaz ;bir ortaçağ kültürünü kendi içinde barındıramaz;bir Yahudi kültürünü kendi içinde barındıramaz. Bu kültürleri olsa olsa bilimin,akılcılığın ve kapitalizmin ittifakına dayalı temel bir yapıya enjekte edilen ikincil aşılar olarak içinde barındırabilir. Bilimden ve de akılcılıktan taraf olanlar bunun doğruluğunu savunacaklardır zira onlara göre bilim bir tarafta;din,mitos,büyücülük diğer bir taraftadır ve aralarındaki fark inkar edilemeyecek büyüklükte ve bariz durumdadır. Bu farkın temel nedeni din,mitos ve büyüclüğün gerçeklikle bağlantı kurma çabalarına karşılık bilimin bunu çoktan başarmış ve bu nedenle kendinden öncekileri aşmış olmasındandır(2017b:109-110).Feyerabend,diğer gelenekleri yadsıyan ve onlar üzerinde tahakküm kurmak isteyen her türlü düşünceye karşı çıkar.Ona göre,bir demokraside her yurttaşın okuma,yazma,aklına gelen her konuda propaganda yapmaya hakkı vardır. Hasta olduğunda üfürükçülüğe inanıyorsa üfürükçüler tarafından;bilime inanıyorsa da bilim doktorları tarafından tedavi edilmeyi tercih edebilir. Kendi fikirlerine uygun olarak yaşayabilmenin yanında,eğer mali olarak imkanı varsa fikirlerini destekleyecek örgütler de kurabilir. Bu hak yurttaş verilir çünkü ;birincisi herkes hakikat olarak gördüğü ve doğruluğuna inandığı şeyin peşinden gidebilmelidir;ikincisi hakikatin ne olduğu yönünde bir karara varmanın yolu alternatif görüşler çeşitliliği arasında yolculuk yapmaktır. Eğer bir yurttaş bu haklara sahipse o zaman ister hususi olarak isterse vergi yükümlüsü olarak maddi

anlamda katkı sunduğu her kurumun yönetilmesinde söz söyleyebilir demektir. Uzmanların dile getirmeleri dikkate elbette alınmalıdır ancak son sözü onlar değil ;sıradan insanların oluşturduğu komiteler söylemelidir (2017b:121). Feyerabend’in bu fikirlerine,sıradan insanların bu türden kararlar verebilecek bilgisel birikime sahip olmadığı gerekçesiyle itiraz edilebilir. Ancak demokrasiden söz edilecekse karşı çıkılması yersiz görünmektedir. Feyerabend konuya ilişkin şu ifadelere yer verir :

Bir demokrasi, her şeyi bilen küçük bir kliğin güttüğü bir koyun sürüsü değil, olgun insanlardan oluşan bir topluluktur. Olgunluk sokaktan toplanmaz, öğrenilmesi gerekir. Olgunluk, okullarda, en azından öğrencinin alınmış kararların kupkuru ve çarpıtılmış kopyaları ile karşı karşıya bırakıldığı günümüzün okullarında değil, henüz alınmamış kararlara aktif katılımı öğrenilir. Olgunluk, özel bilgilerden daha önemlidir ve bilim adamlarının o zarif ve ince sessiz sinema oyunlarını bozacak olsa bile, mutlaka elde edilmelidir(2017b:121).

Feyerabend ileri sürdüğü bu tezi daha anlaşılır kılmak için bir savaş halinde ortaya çıkabilecek durumlardan örneklendirmeler yapar. Savaş esnasında totaliter bir devleti sınırlandıran hiçbir şey yoktur. Hiçbir insani görüş onun metotlarını sınırlamaz ;tek sınırlayıcı ,maddi etkenler, zeka ve insan gücüdür. Bir demokraside ise kazanma ihtimalini azaltacak da olsa, düşmana insancıl davranılmalıdır. Düşünsel alanda da durum aynen böyledir. Bu dünyada savaşta galip gelmekten ,bilimi ileriye taşımaktan, hakikati bulmaktan çok daha önemli şeylerin var olduğunu anlamamız gerekir. Ayrıca temel kararlar alınırken sıradan insanlara söz hakkı tanınmasının, alınan kararların başarı oranını düşüreceği de kesin değildir(2017b:122).

Akla Veda’da Feyerabend yurttaşların ihtiyaçlarını saptamak için yapılan girişimlerde uzmanlara ‘‘halk neye ihtiyaç duyar ,belirleyin ’’ şeklinde bir yaklaşımın yersiz olduğunu ifade eder. Halkın ihtiyaç ve arzuları yalnızca halkın kendisi tarafından belirlenmelidir. Bir toplumda neyin doğru neyin yanlış ;neyin yararlı neyin yararsız olduğu hususunda son söz de yine o toplumun yurttaşına aittir (2012:71-72). Feyerabend bizim demokrasilerimizde bilimin bilimdışı geleneklerden ;bilimdışı geleneklerinse bilimden korunması gerektiğini belirtir. Çünkü bir mantık veya Tao incelemesinin bilim insanlarına faydası olabilir; lakin

inceleme ihtiyacının dışarıdan dayatılmaması yalnızca bilimsel pratikten doğması gerekir. Örneğin geleneksel Çin tıbbı hekimleri hastalıklar hususunda bilimsel öğretilerden çok şey öğrenebilir ;ama bu öğrenme süreci de kendi akışında seyretmeli dışarıdan bir dayatma olmamalıdır. Demokratik kararlarla bir konu ya da geleneğe sınırlar çizilebilir ;özgür bir toplum her ne olursa olsun kendini barındırdığı kurumların insafına bırakmamalıdır ;onları denetleyip kontrol altına almalıdır. Böylesi kararlar alınırken de hiçbir gelenek başat konumda olmamalı, iş göremez duruma gelip,tehlike yaymaya başladığı anda, o gelenek ortadan kaldırılabilir nitelikte olmalıdır(2012:54).

SONUÇ

Anarşist Bilgi Kuramı ile hem bilime hem de bilimle ilgilenen ve/veya bilime yönelik kuramlar ortaya koyan filozof ve bilim insanlarına birçok eleştiri yöneltten Feyerabend'in temel amacının bilimin herkesçe anlaşılır olması ve bilimsel bilginin bir zorunluluk gibi görünmesinden ziyade tercih edilebilir bir konumda olmasını talep ettiğini söyleyebiliriz. Filozof, insanın göz ardı edildiğini ve bu durumun da mutluluk ve özgürlük düzeyi üzerinde kısıtlayıcı bir etki yarattığını düşünmektedir. Zira ona göre "hakikat arayışı" ve "insanlığın en yüksek hedefi" tarzındaki ifadeler cömertçe kullanılmaktayken, özellikle bilimsel bilgi yüceltilmekte ancak bu bilgi de yalnızca belli uzmanların ortaya koyabildiği ,denetimden yoksun bir bilgi türü olarak dikkat çekmesinin yanında bu bilgi türüne biat edilmesi gerektiği yönünde bir algı oluşturulduğunu düşünür Feyerabend. Oysaki ona göre insanların yetenek ,ilgi ve fikirleri birbirinden farklıdır. Tek bir kriter kullanılması insanı da tek tipleştirirken bilimsel ilerlemeyi de sekteye uğratmaktadır. Bunun önüne geçebilmek için de her tür yöntemin (bilimsel/bilimsel dışı) kullanımına izin verilmelidir. Feyerabend'in bilime/bilimsel yöntemlere çok sert eleştiriler yöneltmesi , onu bilim karşıtı yapar mı veya Feyerabend bilimin yerine başka gelenekler mi önermekte?

Feyerabend'in , "çoğulculuk" ve "ne olsa uyar" ilkeleri başta olmak üzere ,hem bilimin ilerlemesi yönünde farklı bir bakış sunarken hem de insanın tam gelişimi , mutluluğu ve özgürlüğünü temele alan bir bakış açısı sunduğu söylenebilir. Feyerabend açısından bilim diğer disiplinlerle anlam kazanır ve bu yüzden hiçbir bilgi türü bilimsel dışı denilerek kenara atılmamalıdır. Çünkü; saçma dahi olsa bilгимizi geliştirmeyecek hiçbir düşünce yoktur Feyerabend' a göre. Dolayısıyla düşünceler düşüncelerle karşılaştırılmalı ;değerlendirme sonucunda "saçma " olduğuna kanaat getirilen düşünce geliştirilmelidir. Bu bakış açısı sıradan insana hem kendi düşüncelerini ortaya koyma hem de bilime dair konularda söz sahibi olma hakkı tanıyor diyebiliriz. Feyerabend'in ,bilim -devlet ayrılığı ve bilime demokratik yaklaşma konusundaki ısrarının temelinde özgür seçim hakkı düşüncesi yatmaktadır. Ona göre herkes dilediği fikri kabul veya reddetme konusunda özgür bırakılmalıdır. Ancak Feyerabend bu düşüncesini öne sürerken

,bunun belli bir olgunluk kazanmayla mümkün olacağını da belirtmektedir. Bu olgunluğun yaşandığı topluluklar olduğunu söyler Feyerabend ancak ; o topluluklar hakkında bilgi vermemektedir.

Feyerabend'ın düşüncelerini günümüzde hayata geçirme girişiminin ne kadar başarılı olacağını kestirmek güçtür elbette. Ancak bazı şeyler yapmaya başlayana kadar zaten pek çoğumuza imkansızmış gibi görünür.

KAYNAKÇA

- Acot,P.(2017).*Bilim tarihi*.(Çev.N.Acar).Dost Kitabevi
- Aslan,H.(2006).*Doğrulanabilirlik ilkesi,felsefe ansiklopedisi*(4).Ebabil Yayınları
- Aysevener,K(2003).*İnsan ve doğa ilişkisi üzerine*.Felsefe Dünyası Dergisi(37).63,72.
- Bauchspies&Croussint&Restivo(2006).*Bilim,teknoloji ve toplum*.(Çev.B.Kuryel&Ü.Tatlıcan&B.Balkız).Siyasal Yayınları
- Bayet,A(1963).Bilim ahlakı,Yorum Yayınları
- Bernal, J.D.(2009). *Tarihte bilim 2*. (Çev.Tonguç O). Tarihte Evrensel Basın Yayınları
- Bourdieu, P.(2018). *Bilimin toplumsal kullanımları*.(Çev. L. Ünsaldı). Heretik Yayınları
- Carnap,R.(2012).*Metafiziği dilin mantıksal analiziyle aşma*. (Çev.Z.Özcan). Birleşik Yayınevi
- Cevizci,A.(2007).*Felsefe*.Sentez Yayıncılık
- Cevizci,A.(2015).*Felsefe Sözlüğü*.Say Yayınları
- Chalmers, A. F.(2021). *Bilim dedikleri*.(çev. H. Aslan). Paradigma Yayınları
- Delacampagne, C. (2010). *20. Yüzyıl felsefe tarihi*. (Çev. D. Çetinkasap). İş Bankası Yayınları.
- Demir, Ö.(1992).*Bilim felsefesi*, Ağaç Yayınları
- Doğan,M(2012).*Paul karl feyerabend ve çoğulculuk*.İlim Dünyası Dergisi (4).16-26.
- Duralı,T.(1990).*Rastlantı ile zorunluluk açısından canlılar bilimi*.Felsefe Arkhivi Dergisi(27),1-44.
- Eren, I.(2005).*20. Yüzyılda felsefe: karşı çıkışlar ve yeni arayışlar*. Asa Kitabevi
- Erkıpçak,H.T.(2019).*Viyana çevresi*. Pinhan Yayıncılık
- Frank, P.(1995), *Doğa bilimlerinde pozitivizm*, (Çev. Y. Öner). Metis Yay.
- Feyerabend,P.K(1976).*Logic,literacy,and professor gelner*. The British Journal for the Philosophy of Science.Vol.27,No.4.pp.381-391
- Feyerabend, P.K.(1997). *Vakit öldürmek*.(Çev. N. Çatlı) Ayrıntı Yayınları
- Feyerabend, P.K.(2012). *Akla veda*. (Çev. E. Başer). Ayrıntı Yayınları
- Feyerabend, P.K.(2000). *Anarşizm üzerine tezler*.(Çev. E. Altınsöz). Öteki Yayınları
- Feyerabend, P.K.(2017a). *Bilimin tiranlığı*.(Çev. B. Yıldırım). Sel Yayınları
- Feyerabend, P.K.(2020., *Yönteme karşı* .(Çev. E. Başer). Ayrıntı Yayınları
- Feyerabend, P.K.(2011). *Bilgi üzerine üç söyleşi*.(Çev. C. Güzel & L. Kavas).Metis Yayınları
- Feyerabend, P.K.(2017b).*Özgür bir toplumda bilim*.(Çev.A.Kardam). Ayrıntı Yayınları
- Feyerabend, P.K.(1989), *Bilim masalı*.(Çev. Z. Tiğrek) Argos Yeryüzü Kültür Dergisi ,Sayı 2.60-64.
- Feyerabend, P.K.(2017c). *Uzman için teselliler*. (Çev. N. Küçük) İthaki Yayınları
- Feyerabend,P.K.(1987).*Realism and the historicity of knowledge*.Journal of Philosophy,Vol.86,No.8,393-406.
- Gimbel,S.(2017).*Bilimsel yöntemin izinde:bilim felsefesinin öğretilmesinde yeni bir yaklaşım*.(Çev.Ö.Ünlü).Dipnot Yayınları
- Güzel, C.(1996). *Sağduyu filozofu Popper*,.Bilim Ve Sanat Yayınları
- Güzel ,C. (2018).*Bilim felsefesi*. Bilgesu Yayınları

- Habermas, J. (1993). İdeoloji olarak teknik ve bilim. (Çev. M. Tüzel). Yapı Kredi Yayınları.
- Hocaoğlu, D. (2007). *Bilgiden kudrete kudretten tahakküme*. Türkiye Günlüğü Dergisi(88). 118.
- Hume, D. (1945). *İnsan zihni üzerine bir araştırma*. (Çev. S. Evrim). Milli Eğitim Basımevi
- Han, H. & Camap, R. & Neurath, O. (2012). *Dünyanın bilimle kavranması*. (Çev. Z. Özcan). Birleşik Yayınevi
- İnam, A. (1986). *Bilimi eleştirmek*. Elektrik Mühendisleri Odası Dergisi(4), 41-47.
- İnam, A. (1992). *Gülümseyen bilim*. Bilim ve Teknik Dergisi, 35-36.
- Johansson, İ. (1983). *Anglosakson bilim felsefesi*. (Çev. Ş. Alpay). Yazko Felsefe Yazıları 5. Kitap
- Ketenci T. (2007). *Chaplin'in gözlerindeki şaşkınlık: postmodern akıl eleştirisi üzerine*. Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi(4), 66.
- Kropotkin, P. A. (2015). *Çağdaş bilim ve anarşi*. (Çev. M. Beyhan). Agora Kitaplığı
- Kuhn, T. (1995). *Bilimsel devrimlerin yapısı*. (Çev. N. Kuyaş). Alan Yayınları
- Lakatos, İ. & Musgrave, A. (2017). *Eleştiri ve bilginin gelişmesi*. (Çev. N. Küçük). İthaki Yayınları
- Lakatos, İ. (2014). *Bilimsel araştırma programlarının metodolojisi*. (Çev. D. Uygun). Alfa Yay.
- Matisse, G. (2012). *Felsefenin sahte problemleri*. (Çev. Z. Özcan), Birleşik Yayınevi
- Magee, B. (1986). *Modern british philosophy*. USA: Oxford University Press.
- Magee, B. (1990). *Karl Popper'in bilim felsefesi ve siyaset kuramı*. (Çev. M. Tunçay). Remzi Kitabevi
- Mill, J. S. (2019). *Özgürlük üzerine*. (Çev. B. Tartıcı). Kutu Yayınları
- Ökten, K. (1996). *Paul Karl Feyerabend'in bilim eleştirisi ve yeni bilim anlayışı*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi
- Özcan, Z. (2012). *Viyana çevresi: felsefede son dönemeç*. Birleşik Yayınevi,
- Özer, İ. (2012). *II. dünya savaşında Japonyaya atılan atom bombalarının Türkiye basınındaki yansımaları*. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi(10). 97-98.
- Popper, K. R. (2021). *Bilimsel araştırmanın mantığı*. (Çev. İ. Aka & İ. Turan). YKY Yayınları
- Pritchard, E. E. (1940). *Nuers*. Oxford At The Clarendon Press
- Reichenbach, H. (2019). *Bilimsel felsefenin doğuşu*. (Çev. C. Yıldırım) Fol Yayınları
- Russell, B. (2002). *İktidar*. (Çev. M. Ergin). Cem Yayınevi
- Sarıkaya, C. (1989). *Prof. dr. Ahmet İnam'la bilim üzerine*. İslami Araştırmalar Dergisi, (4), 231.
- Sunay, C. (2014). *Bilim felsefesi ve siyaset bilimi*. Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi (1) 4. 1302-1761.
- Strauss, C. L. (2020). *Yaban düşünce*. (Çev. T. Yücel). Yky Yayınları
- Quine, W. O. (2012). *Neurath ve Schlick arasında tartışma*. (Çev. Z. Özcan). Birleşik Yayınevi
- Ural, Ş. (2011). *Basitlik ilkesi*. Kabalcı Yay.
- Ural, Ş. (2012). *Pozitivist felsefe*. Alfa Yay.
- Ülken, H. Z. (1968). *Varlık ve oluş*. Ankara Üni. Basımevi
- Yamalak, M. (2010). *Kapitalist modernitenin zihniyet yapısı olarak pozitivizm*. Dipnot Sosyal Bilim Dergisi(3), 134-135.
- Yıldırım, C. (2020). *Bilim tarihi*. Remzi Kitabevi
- Wolff, F. (2012). *Wittgenstein ve Heidegger : analitik felsefe ve kıta felsefesi arasında metafiziğin aşılması*. (Çev. Z. Özcan). Birleşik Yayınevi
- Wittgenstein, L. (2000). *Felsefi soruşturmalar*. (Çev. D. Kanıt). Küresel Yayınları.
- Wittgenstein, L. (2013). *Tractatus- logico-philosophicus* (Çev. O. Aruoba). Metis Yayınları

